

A Z I P A R I S Z Ö V E T K E Z E T E K
F E J L Ő D É S E É S P E R S P E K T I V Á I
M A G Y A R O R S Z Á G O N

E G Y E T E M I D O K T O R I É R T E K E Z É S

B E N Y U J T J A :

S z é p k u t i I s t v á n

S Z E G E D

1 9 8 1

E L Ő S Z Ó

Disszertációm a magyarországi ipari szövetkezeti mozgalom átfogó vizsgálatát tűzte ki céljául.

Igy rövid történeti áttekintés után sorra veszi a magyarországi ipari szövetkezeti mozgalom fejlődésének főbb állomásait, és különösen részletesen foglalkozik a szövetkezetek gazdálkodásának aktuális kérdéseivel és továbbfejlesztéseinek lehetőségeivel.

A disszertáció tartalmilag hat fő fejezetre tagolódik.

- I. Az ipari szövetkezeti mozgalom kialakulása és fejlődése a kapitalizmusban.
- II. Az ipari szövetkezetek funkciói a kapitalizmusból a szocializmusba vezető átmeneti időszakban.
- III. Az ipari szövetkezeti tulajdon fejlődése a gazdasági mechanizmus reformjának bevezetése utáni időszakban.
- IV. Az ipari szövetkezetek korszerű kis és középüzemné válásának folyamata, a tíz éves fejlesztési program megvalósulása az ipari szövetkezetekben.
- V. A hatékonyság, munkatermelékenység, jövedelmezőség alakulása 1970-79-ig az ipari szövetkezetekben.
- VI. Következtetések levonása, az ipari szövetkezetek perspektívái.

A disszertáció célja, kimutatni, hogy az ipari szövetkezeti mozgalom kibontakozása elszakíthatatlanul összekapcsolódik a nemzetközi és a hazai munkásmozgalom fejlődésével.

A szövetkezeti mozgalom a munkásmozgalmon belül, annak egyik irányzataként jelenik meg, az első szövetkezetek a nagytőke elleni gazdasági összefogás eszközei, célja a szövetkezetbe tömörült munkások és kézművesek gazdasági helyzetének javítása, érdekeik védelme.

A "szövetkezeti szocializmus" a nemzetközi munkásmozgalmon belül, mint reformista, utópista irányzat jelenik meg, amely nem alkalmas a tőkés termelési viszonyok felszámolására, a termelési eszközök társadalmi tulajdonán nyugvó szocialista társadalom megteremtésére.

A kapitalizmus körülményei között működő munkásszövetkezetek szerepét, történelmi jelentőségét azonban Marx az I. Internacionálé genfi kongresszusán, Lenin a II. Internacionálé koppenhágai kongresszusán megfelelően méltatja.

A disszertáció utal arra, hogy a marxizmus klasszikusai elsősorban Engels és Lenin milyen nagy szerepet szántak a szövetkezeteknek a kisárutermelők szocialista utra vezetésében.

Rámutat Lenin elméleti munkáira hivatkozva, hogy a döntő termelési eszközök társadalmi tulajdona, a proletárdiktatura államhatalma mellett a szövetkezetek egyértelműen szocialista képződmények.

Állást foglal amellet, hogy az ipari szövetkezeti tulajdon következetesen szocialista tulajdon, nem alacsonyabb rendű, hanem egytipusu az állami /össztársadalmi/ tulajdonnal, de kétségekivül szűkebb körű tulajdonforma.

A disszertáció kimutatja, hogy a szövetkezeti ipar az állami iparral szoros kölcsönhatásban, a szocialista ipar integráns részeként fejlődött.

Bemutatja az állami iparban a szocialista iparosítás idején végbement koncentrációs és centralizációs folyamatot és ennek hatását a közép és kisszériás termelés iránti igény növekedésére, az ipari szövetkezetek és az állami vállalatok közötti specializáció és kooperáció fejlődésére.

Kimutatja, hogy iparunk strukturális összetétele, az állami ipar kelleténél nagyobb foku centralizációja, a kis és középszériás termelés, a háttéripari tevékenység, a javító szolgáltatás iránti igény, egyaránt megköveteli a kis és középvállalati szervezetek fenntartását, sőt tevékenységük kiterjesztését.

A disszertáció bemutatja a szövetkezeti készáru-termelés gyors felfutásának okait, rámutat a javító-szolgáltató tevékenység fejlődésének elmaradására.

Kimutatja, hogy az ipari szövetkezetek jelenlegi méretei a kis és középszériás áru-termelés igényeinek felelnek meg, és a kialakult üzemi méretek a javító-szolgáltató tevékenység és az egyedi gyártás számára az optimálisnál nagyobbak.

A disszertáció több helyen javaslatot tesz a javító-szolgáltató tevékenység területén felmerülő igények társadalmi méretű megoldására, elsősorban a szövetkezeti szférán belül.

A disszertáció vizsgálja az ipari szövetkezetek technikai, gazdasági viszonyaiban végbement változások hatását, kimutatja, hogy az ipari szövetkezeti tulajdon létrejötté

óta jelentős fejlődésen ment keresztül, jól alkalmazkodott a termelőerők fejlődése által támasztott követelményekhez. Megállapítja, hogy az ipari szövetkezeti tulajdon Magyarországon megfelel a modern kis és középüzemek termelőerőinek, a termelőerők fejlődése e területen nem igényli a tulajdonforma megváltoztatását.

A disszertáció az ipari szövetkezeteket a szocialista vállalat egyik formájának tekinti, s ennek alapján vizsgálja a vállalati érdek és érdekelttség kérdéseit.

Megállapítja, hogy az ipari szövetkezetek gazdasági érdekelttsége azonos az állami vállalatokéval, ezt az érdekeltséget az ipari szövetkezetekre és az állami vállalatokra egyaránt érvényes egységes szabályozó rendszer hozta létre.

A disszertáció részletesen vizsgálja a hatékonyság, a munkatermelékenység és jövedelmezőség kérdéseit, az ipari szövetkezetekben és az állami vállalatoknál az összehasonlítható iparágakban.

A részletes hatékonysági elemzésekől kiindulva következtetéseket von le az ipari szövetkezetek perspektíváira vonatkozóan.

A disszertáció másfél évi elmélyült kutató munka eredménye, amely a József Attila Tudományegyetem Politikai Gazdaságtan Tanszékének irányításával, támogatásával folyt.

Ezuton szeretném hálás köszönetemet kifejezni Dr. Nagy Lajos tanszékvezető elvtársnak, Dr. Égető Emese és Dr. Tóth László egyetemi docenseknek értékes bíráló megjegyzéseikért, tanácsaikért, amely úgy érzem, a disszertáció minőségén sokat javított. Végül köszönetemet fejezem ki az Oktatási

Igazgatóság Politikai Gazdaságtan Tanszékének, munkahelyemnek, hogy kutatásaimhoz a feltételeket biztosította.

I. AZ IPARI SZÖVETKEZETI MOZGALOM KIALAKULÁSA ÉS FEJLŐDÉSE A KAPITALIZMUSBAN

1. Az ipari szövetkezeti mozgalom elméleti és történelmi előzményei

Egyes polgári szövetkezeti teoretikusok, abból az alap gondolatból kiindulva, hogy az emberi társadalom fennállása óta él és létezik a közösségi szellem, a társulásra, összefogásra, egymás segítésére való hajlam, az emberiség történelmének kezdeti időszakaira, az ősközösségi társadalom idejére vezetnek vissza a szövetkezeti mozgalom eredetét.

Igy például a szövetkezetek elődjének tekintik az ugynevezett faluközösségeket, az ókori népek öntözőközösségeit, egyes vallási szekták termelő közösségeit. /1/

A marxista szövetkezetelmélet és közgazdaságtudomány azonban világosan bebizonyította, hogy a szövetkezeti mozgalom sajátosan a kapitalizmus szülötte, a korai kapitalizmus időszakában jött létre, az embertelen kizsákmányolás és tömegnyomor ellenhatásaként.

"A szövetkezeti mozgalom a kapitalista fejlődés szülötte, ott keletkezett, ahol a technikai forradalom, a tőkés árutertermelés, a termelés koncentrációja, a kisárutertermelők tönkremenése, s a proletariátus kialakulása és nyomora legviharosabban bontakozott ki: a városban, az iparban és a fogyasztói kereskedelemben." /2/

1. Paul Lambert: Szövetkezeti tan. A Szövetkezeti Üzemszervezési Iroda Szövetkezeti Kutató Csoport kiadványa, Budapest, 1961.
2. Erdei Ferenc: Mezőgazdaság és szövetkezet Akadémiai Kiadó 1977. 1171.

A városi kézművesség és munkásság körében az előretörő nagyütemi tőkés termeléssel szembeni szervezkedés és eszmeáramlatként születik meg a szövetkezés gondolata.

A kérdés, amelyre a szövetkezeti uttörők választ kívántak adni, az volt, hogy a termelés gyors koncentrációjának és centralizációjának feltételei a tőkés szabadverseny viszonyai között hogyan lehetne megvédeni a kisárutermelők és munkások érdekeit, hogyan lehetne kiszolgáltatott helyzetükön és nyomorukon enyhíteni, hogyan lehetne a javak igazságosabb elosztását megvalósítani.

A szövetkezeti mozgalom uttörőinek eszmei vezérei az utópista szocialisták voltak. Működésük arra az időszakra esik, amikor kiméletlenül eltiporták a proletariátus mindenféle szervezkedéseit, amikor az osztályerőviszonyok nem kedveztek a munkásosztály forradalmi akcióinak. Így nem csoda, ha a társadalom átalakításának, megjavításának nem forradalmi utjait keresték. A Nyugat-európai szövetkezeti mozgalom elindítóira, a rochdalei takácsokra vagy a párizsi aranyművesekre nagy hatást gyakoroltak Fourier és Owen nézetei. /3/

3. Fourier /1772-1837/ kortársainál élesebben tárta fel a tőkés termelés belső ellentmondásait. A tőkés termelés éles csere szervezatlenségét, a gazdasági erőforrások mértéktelen pazarlását. A termelés észszerű megszervezésére egy új munkaszervezetet, a falankszter létrehozását javasolja. A falankszter az emberek szabad társulása, a társult tagok önigazgatásán alapuló közösség, ahol a közösségben végzett munka és a javak elosztása "a munka, a tehetség és a tőke arányában történik."

A polgári szövetkezeti teoretikusok a szövetkezeti mozgalom születésnapját 1844. december 21-re teszik, amikor 28 takács 28 font részjegyalappal létrehozta első szövetkezetét, "Society of Equitabel Pioniers" néven.

A rochdaleiek kezdeményezését, szemben az utópisták korábbi szövetkezeti kezdeményezéseivel nem követte csőd. A rochdalei szövetkezet boldogult, sőt később virágzásnak indult, nem véletlen, hogy az ő példájuk nyomán terjedtek el a múlt században a szövetkezetek Nyugat-Európában.

A polgári és reformista szövetkezeti teoretikusok a rochdaleiek sikereit az általuk már szinte misztifikált alapelvek nagy vonzóerejében látják. Történelmi tény, hogy a későbbi szövetkezetek sok maradandó gondolatot átvettek az első életképes szövetkezet alapszabályából, de nem mindent ebből merítettek. Kétségtelen azonban, hogy a rochdaleiek rábukkantak a tőkés társadalmi viszonyok között a legéletképesebb, a kisárutermelők számára legvonzóbb szövetkezeti formára, a fogyasztási szövetkezetekre. /3%

3. Owen /1771-1858/ a tőkés társadalmat kollektív tulajdonon alapuló, önkormányzattal rendelkező, dolgozó közösségek létrehozásával kívánta átalakítani. A közösségen belül egyenlő volna az elosztás, közösen végeznék a munkát, megvalósulnának a demokratikus önzigazgatás elemei és jelentős szociális és kulturális tevékenység bontakozna ki. 1825-ben elképzelései alapján "Uj Harmónia" néven USA egyik államában létre is hozott egy ilyen közösséget. Két év után azonban kísérlete kudarccal végződött.

Ludwig Gall 1819-ben a penszilvániai Harrisburgban mintatelepet létesít Fourier falanksztereireihez hasonlóan. Vállalkozása rövid egy esztendő alatt kudarccal végződött.

A szövetkezeti teoretikusok a rochdalei elveket röviden a következőképpen fogalmazzák meg:

1. Nyitott tagság.
2. Demokratikus igazgatás.
3. Visszatérítés a vásárlás arányában.
4. Korlátozott tőkekamat.
5. Politikai és vallási semlegesség.
6. Készpénzre eladás.
7. A szövetkezeti továbbképzés előmozdítása. /4/

A marxista szövetkezeti teoretikusok egyértelműen rámutatnak arra, hogy a rochdalei elveken nyugvó fogyasztási szövetkezetek miért válhattak a tőkés termelési viszonyok között működő szövetkezetek fő formájává. Ezek az okok pedig az alábbiak:

1. Az ilyen típusu szövetkezetek nem veszélyeztetik a tőkés társadalmi rendszer alapjait, mert nem érintik a termelés alapvető lényegi viszonyait, mivel elsősorban a forgalmi szférában mozognak.
2. Rövidtávu céljaik reálisak, az ennek alapján kialakított funkciók és tevékenységek jól beilleszkednek a tőkés társadalmi-gazdasági rend viszonyaiba.
3. Érdekvizonyaik egyszerűek, gyakorlatiasak, a tagság számára nyilvánvalóak, a tag kockázata kicsi.

Az első tipikusan termelő ipari szövetkezet a francia munkások és kézművesek kezdeményezésére 1834-ben jött létre, alapítói a párizsi aranyművesek voltak.

4. Szövetkezeti enciklopédia Szerkesztette: Dr. Nagy László
Mezőgazdasági Kiadó, Budapest, 1978. 18.1.

A mozgalom elindítója és szervezője Philippe Buchez volt. Paul Lambert neves polgári szövetkezeti teoretikus szerint Buchez elméleti munkáiban és az általa szervezett szövetkezetekben a következő maradandó szövetkezeti elveket találjuk meg:

- "1.A szövetkezetben a társulás célja gazdasági vállalkozás.
A szövetkezeti kollektíva kiiktatja a tőkés vállalkozó személyét, és kollektíven vállalkozik ipari termékek előállítására és értékesítésére.
 - 2.A vezetők kiválasztását, a lényeges gazdasági döntéseket a szövetkezeti demokrácia elvei szerint, a tagság aktív részvételével és közreműködésével valósítja meg.
 - 3.A szövetkezetben a dolgozó tagok és alkalmazottak díjazása a szakmában szokásos módon történik. A nyereséget az év végén felosztják, az üzleti tőkék növelésére, segélyalapok képzésére, s a tagok részesedésére a végzett munkájuk arányában.
 - 4.Az üzleti tőke növelésére az év végi nyereség 20%-át fordítják. Az így keletkező vagyon feloszthatatlan és elidegeníthetetlen.
 - 5.A szövetkezet egy évnél tovább nem dolgoztathat idegen munkásokat, köteles felvenni tagjai sorába vagy elbocsájtani."/5/
5. Paul Lambert: Szövetkezeti tan Budapest, 1961. /23-24.1./
Philippe Buchez:/1796-1865/ a francia"katólikus szocializmus" vezére. A francia utópisták tanításain nevelkedett, és eszméi, morális indítékok kapcsolják a tőkés szabadverseny által tönkretett kézművesekhez és munkásokhoz. Rokonszenve bár erősen vallásos színezetű, megoldási javaslatai azonban mégis jó gyakorlati érzékről tanuszkodnak. Lásd:Teller Gyula: A munkásszövetkezés másfél évszázada Franciaországban. Szövetkezeti

Buchez személyes közreműködésével 1834-ben a párizsi aranyművesek jól prosperáló szövetkezetet alapítottak, amely 1873-ig állott fenn. Ezzel egyidőben több hosszabb, rövidebb életű ipari szövetkezet alakult Franciaországban.

Az angol és a francia munkások és kézművesek ipari szövetkezeti mozgalma minden ellentmondásossága ellenére is ért el bizonyos eredményeket. A tőkés állam abból a célból, hogy a munkásokat a valódi forradalmi harctól visszatartsa, állami hitelekkel és megrendelésekkel mérsékelten támogatta a munkások termelőszövetkezeti mozgalmát.

Amíg Angliában és Franciaországban a kifejlett kapitalizmus viszonyai között jött létre az ipari szövetkezeti mozgalom, Németországban és az Osztrák-Magyar Monarchiában a kibontakozóban lévő kapitalizmus viszonyai között.

Nem véletlen, hogy Németországban az ipari szövetkezeti mozgalom elindítója a városi kisiparosság /kisiparosok, kereskedők/, akik védelmi fegyverül akarták felhasználni a szövetkezeteket a nagytőke konkurenciájával és elnyomásával szemben.

A németországi ipari szövetkezeti mozgalom elindítója Schulze - Delitzsch /1808-1883/. Az általa szervezett szövetkezetek a rochdalei szövetkezeti elvekből sokat átvettek és érvényesítettek. Így érvényesült bennük a demokratikus igazgatás, a nyitott tagság, az önszegély és a részvétel arányában történő visszatérítés elve.

5. Szövetkezeti Kutatóintézet Évkönyve 1977.

Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1977. 534.1.

A Schulze-Delitzsch-féle szövetkezetek tagjainak többségét kisiparosok és kiskereskedők alkották, szemben az angliai és franciaországi ipari szövetkezetekkel, amelynek tagjai között jelentős számban találunk munkásokat. Schulze-Delitzsch-féle szövetkezetek ellene voltak mindenféle állami támogatásnak és állami beavatkozásnak, kizárólag az önsegély elvére támaszkodtak.

Hangsúlyozni szükséges, hogy a Schulze-féle szövetkezeteknek elsőrendű célja a kisárutermelők önállóságának megőrzése és fenntartása, a kisárutermelők magángazdálkodását egészíti ki és a magángazdálkodás működését szolgálja.

A Schulze-féle szövetkezetek példájára, kezdeti eredményein felbuzdulva, azok tömeges szervezésével egyidőben kezdte meg ugyancsak Németországban, de a falvakban, a parasztok között szövetkezetszervező munkáját Friedrich Wilhelm Raiffeisen./6/

A munkás termelőszövetkezeti mozgalomnak Németországban is voltak kiemelkedő képviselői. Közülük meg kell említeni Ferdinand Lassallet /1825-1864/. A fiatal Lassalle még Párizsban ismerkedik meg a francia utópisták Saint Simon, Fourier nézeteivel, valamint Philippe Buchez tanításaival.

Lassallera azonban nagy hatást gyakoroltak Marx tanításai is.

6. Raiffeisen-féle szövetkezetek a rochdalei elvekből átvették a demokratikus igazgatás, a részvétel arányában való részesedés és a korlátozott tőkekamat elvét. A termékek közös beszerzése és értékesítése mellett a mezőgazdasági termékek részleges vagy teljes feldolgozását is szövetkezeti alapokon oldották meg. A nyitott tagság és az önsegély elvét azonban bizonyos módosítással alkalmazták.

-12-

A lassalleanizmus egyik fő jellemzője a "kispolgári államkultusz". Lassalle szerint az általános és titkos választójog kivívásával megteremthető egy demokratikus népállam, amely azután államkölcsonőket és segélyeket szavaz meg termelőszövetkezetek létrehozására. Marx azóta híressé vált munkájában "A góthai program kritikájá"-ban élesen szembeszáll Lassalle reformista, utópista nézeteivel. Marx művében először idézi a programba átvett Lassalletől származó megállapítást: "Hogy a szociális kérdés megoldásának útját egyengesse, a Német Munkáspárt követeli termelőszövetkezetek létesítését államsegéllyel, a dolgozó nép demokratikus ellenőrzése alatt. A termelőszövetkezeteket az iparban, s a mezőgazdaságban olyan mértékben kell létesíteni, hogy azokból az összmunka szocialista szervezete jöjjön létre." /7/

Majd vitába száll vele. Tudományos elemzéssel kimutatja, hogy a munkáosztály forradalmi harca politikai hatalmának megteremtése nélkül "államkölcsonőkből" nem lehet új társadalmat felépíteni.

"A munkásoknak az a törekvése, hogy megteremtsék a kollektív termelés feltételeit társadalmi méretekben, mindenek előtt pedig saját országukban nemzeti méretekben, ez a törekvés csak azt jelenti, hogy a termelés mai feltételeinek felforgatásáért küzdenek, s ennek semmi köze sincs a termelőszövetkezetek államsegéllyel való alapításához. Ami pedig a ma meglévő szövetkezeteket illeti, ezeknek csak akkor van értékük, ha független, sem a kormánytól, sem a burzsoáziától nem támogatott munkásalkotások". /8/

Marx nem becsülte le a munkások termelőszövetkezeti mozgalmát, sőt nagyra értékelte ezeket, de önmagukban nem tartotta alkalmasnak arra, hogy segítségükkel a tőkés termelési viszonyokat felszámolják.

Az 1860-as években a munkásszövetkezeti mozgalom még fellendülőben volt Európában, amikor Marx az I. Internacionálé Genfben megtartott kongresszusán így foglalt állást a szövetkezeti kérdésben:

"Elismerjük, hogy a szövetkezeti mozgalom egyike a jelenlegi osztályantagonizmuson alapuló társadalmat átalakító erőnek. Nagy érdeme, hogy gyakorlatilag megmutatta, hogy a munka alárendelését a tőkének fel lehet váltani a szabad és egyenlő termelők társulásának rendszerével. De azokra a törpe formákra korlátozva, amelyeket az egyéni bérabszolgák a maguk erejéből létre tudnak hozni, a szövetkezeti mozgalom sohasem fogja átalakítani a tőkés társadalmat. Ehhez általános társadalmi változások szükségesek..., mindenek előtt az, hogy az államhatalom a tőkések és földbirtokosok kezéből a munkáosztály kezébe kerüljön". /9/

A XIX. század végén, a XX. század elején meggyorsult a tőke koncentrációja és centralizációja. Létrejöttek a monopóliumok és a finánc-tőke. A monopóliumok olyan roppant gazdasági erőt képviselnek, hogy a néhány évtizeddel korábbi időszaknál is kilátástalanabbá válik ezek kiszorítását vagy korlátozását remélni a kézművesek és bér munkások saját erejéből létrehozott vagy akár a tőkés állam által mérsékelten támogatott ipari szövetkezetek útján.

9. Marx-Engels Összes Művei 16. kötet 8-10.1.

Kossuth Könyvkiadó, 1975.

A munkás termelőszövetkezeti mozgalom képviselői /D. Blanc, F. Lassalle és Jaures / kispolgári reformista irányzatát alkotják a munkásmozgalomnak. A kapitalizmus elvetéséből indulnak ki és a tőkés termelési viszonyok megváltoztatását tűzik ki célul, de ezt békés uton a szövetkezeti mozgalom kiterjesztésével akarják megvalósítani, tagadják az osztályharc és a proletárforradalom létjogosultságát, a proletár diktatura szükségességét.

A kapitalizmus azonban a termelőerők fejlettségét a XIX. század végén már olyan színvonalra emelte, a tőkét és a munkát olyan mértékben centralizálta, hogy az már megköveteli a termelési eszközök döntő többsége esetében a tulajdon és a munka össznépi szintű társadalmasítását. /10/

A szabadversenyos kapitalizmus időszakában még erős és nagy tömegbefolyással bíró munkás szövetkezeti mozgalom a XIX. század végén hanyatlásnak indul, mivel teoretikusaik optimista elképzeléseit végleg megcáfolta a történelmi fejlődés menete.

Az imperializmus időszakában megváltozott gazdasági feltételek nagyban elősegítették a marxizmus térhódítását, a lassallei illúziókkal való végleges leszámolást.

Az ipari szövetkezeti mozgalom tömegbázisa a munkásosztály köréből véglegesen átkerült a monopoltóke versenye által fenyegetett kisiparosság körébe.

10. A kisárutermelők szövetkezésének kezdeteit a városban a kisiparosok körében találjuk. Mihelyt azonban a szövetkezésnek ez a típusa első lépéseit megtette, kiterjedt a falura, s nem sok idő múlva a parasztok is beszerző, értékesítő és hitel-szövetkezetekbe tömörülnek, amelyek egyéni gazdaságuk fenntartásában segítik.

2. Az ipari szövetkezeti mozgalom kibontakozása a felszabadulás előtti Magyarországon

Az ipari szövetkezeti mozgalom Magyarországon sajátos módon a munkásosztály szervezkedésének megindulásával egyidőben, a munkásmozgalom első lépéseivel együtt indult.

Az 1867-es kiegyezés után meggyorsult a tőkés fejlődés-. A modern gépeket alkalmazó gyárak elterjedése a kisiparosok egyre nagyobb részét szorította ki a piacról és tette tönkre. A kisiparban dolgozó munkások jelentős része számára is egyre kilátástalanabbá vált az önálló iparossá válás lehetősége. Az iparban a kizsákmányolás foka magas volt. A munkanap hossza 12-14 órás, a munkakörülmények rosszak és egészségtelenek. Az iparosítás szakmunkásigényét a kisipar és a külföldről érkező szakmunkások biztosították. A külföldről érkező, főleg német szakmunkások hazájukban ismerkedtek meg a korabeli szocialista eszmékkel, és tapasztalataikat átadták magyar szakértésüknek.

1868-ben Magyarországon két munkásszervezet alakult. Az egyik a Buda-Pesti Munkásegylet, amely a Schulze-Delitzsch -féle szövetkezetek alapítását tűzték ki célul, ellene voltak mindenféle állami támogatásnak és beavatkozásnak, kizárólag az önségély elvére épültek, vezetésében a kisiparosok voltak többségben. Az egylet céljaiban és tevékenységében tükröződött a magyarországi munkásság akkori helyzete, a kisipari munkások tulsulya a munkásosztályon belül.

Jóval haladóbb irányzatot képviselt a létszámában kisebb, de a nagyüzemi munkásság körében jelentősebb befolyással bíró Általános Munkásegylet.

Az Általános Munkásegylet célkitűzései Lassalle hatását tükrözik. A szervezet alapítói itt is az általános és titkos választó jog kivívásával, "a népállam" megteremtésével, államsegélyek útján kívánták kiépíteni az ipari szövetkezetek széles hálózatát, úgy tekintették az ipari szövetkezetek elterjedését, mint a munkásosztály hatalomrajutásának gazdasági eszközét.

Magyarországon a szabadversenyos kapitalizmus időszaka viszonylag rövid, alig három évtizedet fog át. A XIX. század végén Magyarországon is meggyorsul a tőke koncentrációja és centralizációja, kialakulnak a monopóliumok, gyors ütemben halad előre a monopolizált iparágak fejlődése. /11/

A megváltozott gazdasági feltételek a magyar munkásmozgalmon belül is elősegítették a marxizmus térhódítását a lassallei illúziókkal való leszámolást. Az ipari szövetkezeti mozgalom tömegbázisa Magyarországon is a nagyszámu kisiparosság lett. A kisiparosok körében a szövetkezeti eszme terjedéséről tanuskodik az 1879-ben megtartott II. Országos Iparosgyűlés. A gyűlésen először nyert megfogalmazást az, hogy ha a kisiparosság lépést akar tartani a fejlődéssel, szövetkeznie kell. A gyűlés ajánlással fordult az iparosokhoz. Ebben hitel, anyagbeszerző, raktározási és termelőszövetkezetek létrehozását javasolja.

Az első kisiparosokból létrejött ipari szövetkezetet 1885-ben Besztercén a szijgyártók alapították, majd ugyanitt 1886-ban a timárok alapítottak szövetkezetet.

11. Pach Zsigmond Bál: Magyar gazdaságtörténet

Egyetemi jegyzet, 1954.

A fővárosban az első ipari szövetséget 1887-ben a csizmadia-
ák hozták létre.

1894-ben mindössze 32 ipari szövetség működött, ezek közül
7 hitelszövetség, 10 termelőszövetség, 11 nyersanyagbe-
szerző, és 4 értékesítő szövetség volt. /12/

A XX. század első évtizedében az ipari szövetségi mozgalom
terjedésének lehetünk tanúi, ebben jelentős szerepe volt az
1898-ban megalakult Országos Központi Hitelszövetségnek,
amely a mezőgazdasági és ipari kistermelők hitelintézete lett.
A kisiparosság számára a nagyüzemekkel folytatott versenyben
a legnagyobb nehézséget a hitelhiány okozta, a kisipar fenn-
maradásának kulcskérdése a hitelfelvételi lehetőség megoldá-
sa volt.

Önálló ipari szövetségek száma /13/

1911-ben	89
1912-ben	93
1913-ban	97
1914-ben	95
1915-ben	92

A világháborút megelőző években a szövetségek száma sze-
rény növekedést mutat, legjelentősebb a hitelszövetség,
amelynek a közel 300 000 fős kisiparosság 15%-a lett tagja.

12. Csepregi Horváth János: A magyar szövetségi intézmény
története Pátria, 1935. 183.1.

13. Szilágyi László: Kisipari szövetségi mozgalom Magyar-
országon a felszabadulás előtt
Szövetségi Kutató, 1962. 35-36.1.

-10-

Az első világháború idején az ipari szövetkezeti mozgalom területén két irányzattal lehet találkozni:

1. Az egyiket a konzervatív ipartestületi vezetők képviselték, akik legfeljebb beszerző, értékesítő és hitelszövetkezetek létjogosultságát ismerték el, amelyben a kisiparos magántulajdona, önállósága, rendelkezési joga teljes egészében megmarad.
2. A másik álláspont hívei a kisipari munkásság soraiból kerültek ki, akik a szövetkezeti mozgalmat a szocialista társadalom megteremtése egyik eszközének tekintették.

Az 1919-es Tanácsköztársaság kikiáltása után új feltételek jöttek létre az ipari szövetkezeti mozgalom kibontakozása számára. Az akkori súlyos gazdasági és katonai helyzetben történelmi tapasztalatok és elméleti ismeretek hiányában a Tanácskormány részéről nem történt hivatalos intézkedés ipari szövetkezetek szervezésére.

Ennek ellenére a Vörös Ujság 1919. április 23-i száma hírt ad arról, hogy Cegléden, Gödöllőn, Vecsésen, Nagykőrösön és másutt ipari szövetkezetek alakultak. /14/

E spontánul kibontakozó szövetkezeti mozgalom annak kifejeződése volt, hogy a termelési eszközök társadalmi tulajdonára épülő szocialista társadalomban a kisiparosok számára a követendő út, hogy szövetkezeti üzemben egyesítsék termelési eszközeiket, ezzel teremtsék meg maguknak a korszerű termelés feltételeit, a jobb munkakörülményeket, a társadalmi felemelkedés lehetőségeit.

14. A szövetkezetek a Tanácsköztársaság idején Kossuth Könyvkiadó, 1959.

A saját munkájából élő kisiparosok törekvéseit fejezi ki a Győri Termelési Tanácskozáson elhangzott egyik felszólalás is: "A proletárelemhez sorolható kis vagyonu kisiparos működését lehetővé kell tenni a termelőszövetkezet útján. Ezért szükséges, hogy a termelőszövetkezet éppen úgy szocializált vállalat legyen, mint a többi üzemek, és folyószámla-hitelt kapjon... A munkaeszközöket, gépeket a volt kisiparosoktól át kell venni, s nekik az árát meg kell téríteni...., mert a proletárállamnak nem célja, hogy a kisiparost bántsa. Később természetesen minden termelőszövetkezetet modern felszereléssel és gépekkel kell ellátni. /15/

A Tanácsköztársaság bukását követő első ellenforradalmi kor - mánynak fontos érdeke fűződött a jelentős számu és nagy tömegbefolyással rendelkező kisiparos réteg megnyeréséhez.

Ezért bizonyos mértékig támogatta egy olyan ipari szövetkezeti központ létrehozását, amely rendelkezéssel, nyersanyagokkal és hitellel támogatja a kisiparosokat.

Az Iparosok Országos Központi Szövetkezete, az IOKSZ 1920-ban meg is alakult. A tőkés állam 1,7 millió pengővel járult hozzá az IOKSZ alaptőkéjéhez, és a kötelékébe tartozó szövetkezeteknek adó és illetékkedvezményeket biztosított. Az IOKSZ az ellenforradalmi rendszer légkörében létrejövő antidemokratikus szervezet volt. Elnökét a kormányzó, egyik helyettesét a pénzügyminiszter nevezte ki. Joga volt bármely választott tisztségviselőt felmenteni. Az IOKSZ antidemokratikus szellemét tagszövetkezetei irányába is kisugározta.

15. A szövetkezetek a Tanácsköztársaság idején

Kossuth Könyvkiadó, 1959. 335.1.

A Horthy-rendszer 25 éves uralma alatt az ipari szövetkezeti mozgalom nem fejlődött jelentősen, nem sokkal haladta meg a korábbi időszak kereteit. Ennek elsődlegesen politikai okai voltak.

A szövetkezetekről alkotott 1924. évi 18.sz. törvény elismerte ugyan az ipari szövetkezetek létjogosultságát, de ezt a típust sem a kormánypolitikusok, sem a polgári ellenzék nem támogatta kellően. A polgári ellenzék is a beszerző, értékesítő és hitelszövetkezetekben látta az eszményi szövetkezeti formát, mert ez konzerválja a meglévő kisárutermelést és ugyan - akkor nem veszélyezteti a nagytőke pozícióit.

A kisipar az ország gazdasági és politikai életében egyaránt továbbra is jelentős tényező volt.

1938-ban, az utolsó békeévben a gyáripar a nemzeti jövedelem 30,2%-át termelte, ugyanakkor a kisipar részesedése 14,9%-os volt. 1938-ban a gyáriparban foglalkoztatottak száma 400,4 ezer fő, a magán kisiparban foglalkoztatottak száma 322,6 ezer fő. /Az ipari foglalkoztatottak 45%-a./

Ha hozzá vesszük ehhez az építőipar és a szolgáltató ipar adatait, amely döntően kisipari jellegű volt, a magánkisiparban foglalkoztatottak száma eléri a 452 ezer főt.

Az IOKSZ 1943. évi jelentéséből ugyanakkor megtudjuk, hogy keretei között mindössze 51 szövetkezet működik, 7 745 taggal.

/Adatok forrása: Lásd 16. lábjegyzet/

16. KSH Ipari Adattár 1966. 10.1.

A magyar magánkisipar Statisztikai adatgyűjtemény, 1938-1960. 27.1.

II. AZ IPARI SZÖVETKEZETEK FUNKCIÓI A KAPITALIZMUSBÓL A SZOCIALIZMUSBA VEZETŐ ÁTMENETI IDŐSZAKBAN

1. A marxizmus klasszikusainak nézetei a szövetkezetek szerepéről a kapitalizmusból a szocializmusba való átmeneti időszakban

Marx és Engels több művében is felvetődik a városi és falusi kisárutermelők jövője a munkásosztály hatalomra kerülése utáni időszakban.

Világosan látják, hogy a munkásosztály nem sajátíthatja ki a kisárutermelő tulajdonát úgy, mint a tőkés magántulajdont, hisz ez a jelentős dolgozóréteg a munkásosztály politikai szövetségese a hatalom megszerzésében, a tőke elleni harcban, de a hatalom megszilárdítása, megtartása is csak e szövetség je - gyében lehetséges.

Engels 1894. november 15-22-á között írta élete egyik legnagyobb hatású művét; "A parasztkérdés Franciaországban és Németországban" című tanulmányát. Ebben először fejti ki tétélesen a kisárutermelők szocialista átszervezésének útját.

Engels tanulmánya elsősorban a mezőgazdasági kisárutermelők-ről szól, megállapításai, következtetései azonban az ipari kisáruter melőkre is vonatkoztathatók.

Tanulmányában mindenek előtt körülhatárolja a kisárutermelő fogalmát, élesen megkülönböztetve azt a tőkés kizsákmányolótól. "Kisparaszton itt azt a tulajdonost értjük, akinek földadarabja nem nagyobb annál, amennyit rendszerint saját családjával meg tud művelni, és nem kisebb annál, amennyi a családot eltartja. Ez a kisparaszt -akárcsak a kiskézműves - munkás, de a modern proletártól abban különbözik, hogy még birtokában

van munkaeszközeinek." /17/

A szocialistáknak nem lehet célja a kisárutermelés konzerválása, a kisárutermelő magántulajdon megörökítése.

"Az a paraszt, aki parcellatulajdonának megörökítését reméli tőlünk, nem kell nekünk párttagként, amint nem kell az a kis kézművesmester sem, aki örökidőig mester akar lenni." /17/

Mit ígérhetnek tehát a parasztoknak, a kisiparosoknak, a nem kizsákmányolásból élő kis magántulajdonosoknak a szocialisták?

"Csak azt ígérhetjük nekik, hogy nem fogunk akaratuk ellenére erőszakosan beavatkozni tulajdonviszonyaikba." /17/

Mi tehát a megoldás? Engels idézett művében erre is megadja a választ:

"Ha az államhatalom birtokába jutunk, nem gondolhatunk arra, hogy a kisparasztot erőszakkal /kárpótlással vagy anélkül, mindegy/ kisajátítsuk... Feladatunk a kisparaszttal kapcsolatban elsősorban az, hogy magánüzemét és magánbirtokát szövetkezeti tulajdonba vezessük át, nem erőszakkal, hanem példával és az erre a célra nyújtott társadalmi segítség útján." /17/

Engels világosan kifejti azt is, hogy a szövetkezetek szocialista jellege a munkásosztály ráhatása útján fokozatosan alakul ki, s ez bizonyos időt vesz igénybe.

Biztosítani kell -írja: "A központi társadalmi vezetésnek a szükséges befolyást ahhoz, hogy a szövetkezeteket fokozatosan magasabb formára vezesse át és mind a szövetkezet egészének, mind az egyes tagjainak jogait és kötelességeit összeegyeztesse a nagy közösség többi ágainak jogaival és kötelességeivel." /17/

17. Marx-Engels Válogatott Művek III. 656-. 664., 665.l.

Kossuth Könyvkiadó , 1975.

Engels e késői művében körvonalazódnak először a szövetkezetek szervezésének szocialista alapelvei:

1. A fokozatosság elve.
2. Az önkéntesség elve.
3. Az állami támogatás elve.

A Nagy Októberi Szocialista Forradalmat követő években Szovjet-Oroszországban a gyakorlatban merül fel a kisárutermelők szocialista utra vezetésének kérdése.

Lenin a szövetkezetekről írott híres munkájában szembeálkítja a szövetkezeti mozgalom uttörőinek fantasztikus terveit, a szövetkezetek szervezésének az adott körülmények közötti reális lehetőségével. Ez jelenti a lényeges fordulatot is a szövetkezetek megítélésében, ez tárja fel a szövetkezetek reális perspektíváit a szocializmusban. Lenin így ír:

"Az Októberi Forradalom óta a szövetkezetek nálunk egészen kivételes jelentőségre tesznek szert... Mi már megdöntöttük a kizsákmányolók uralmát és abból, ami a régi szövetkezeti uttörők álmodozásaiban fantasztikus, sőt romantikus volt, most szintiszta valósággá válik.

Amikor az államhatalom a munkásosztály kezében van, a döntő termelési eszközök társadalmi tulajdonba kerültek, akkor joggal mondhatjuk, hogy dzámunkra a szövetkezetek egyszerű növekedése azonos a szocializmus növekedésével. /18/

A szövetkezet az új rendre való áttérésnek a lehető legegyszerűbb, legkönnyebb és a parasztok számára a legérthetőbb útja. Lenin szövetkezeti elveit, mint a szövetkezetek szervezésének elveit fejtette ki, mint alkalmas módszert Szovjet-Oroszország legnépesebb osztályának, a parasztságnak szocialista átszervezésére.

Lenin itt kifejtett elvei azonban érvényesek a városi kisárutermelők, a kisiparosok szocialista átszervezésére is, másrészt ezek az alapelvek a termelőszövetkezetek létrejötte és megszilárdulása után is fontos alapelveit alkotják a szocialista szövetkezeti mozgalomnak.

Lenin a szövetkezetekről írt művében nem tért ki a városi kisárutermelők, a kézművesek, a kisiparosok szocialista átszervezésére. Ennek két okát lehet felhozni:

1. A NEP bevezetésének időszakában túl korai lett volna a kisipar szocialista átszervezéséről beszélni.
2. Lenin figyelmét ebben az időben a kisipar átszervezésénél sürgetőbb gazdasági és politikai feladatok megoldása kötötte le./Igy pl. a városi lakosság ellátása élelmiszerrel, a gazdasági stabilizáció megteremtése, stb./

A legkonkrétabb utalást Lenin műveiben az ipari szövetkezetekre vonatkozóan 1921. áprilisában elhangzott beszédében találjuk.

"A termelőszövetkezetek elősegítik a kisipar fejlődését, s a kisipar növeli a parasztoknak szükséges árumennyiséget, amelyhez nem kell sem hosszú vasuti szállítás, sem nagy gyártelep. Minden eszközzel támogatni és fejleszteni kell a termelőszövetkezeteket, minden segítséget meg kell nekik adni, ez kötelessége a párt és a szovjet funkcionáriusoknak."
/19/

19. Lenin Összes Művei 32. kötet 396-397.1.

Szikra, 1953.

-257-

2. Az ipari szövetkezeti mozgalom kibontakozása a felszabadulás utáni Magyarországon, a mozgalom szocialista átalakulása

A felszabadulást követő nehéz években, amikor az ipari termelés a háboru előttinek mindössze az egyötödét tette ki, a kisiparra fontos szerep hárult a gazdasági élet megindításában. Mivel a kisipari termelésben a szakképzett emberi munkaerőnek és nem a nagyértékű gépeknek van nagyobb szerepe, akisipar a háborus veszteségeket gyorsabban kiheverte.

A kisipar gazdasági jelentősége mellett a kisiparban dolgozók nagy száma miatt politikailag is jelentős tényező volt.

Magánkisipari önállók, alkalmazottak és ipari tanulók száma

1945-49-ig

/20/

<u>Év:</u>	<u>Önállók:</u>	<u>Alkalmazottak:</u>	<u>Iparitanulók:</u>	<u>Együtt:</u>
1945.	275 966	106 190	48 832	330 988
1946.	206 036	137 826	33 711	377 573
1947.	214 541	127 337	48 712	390 670
1948.	185 511	119 638	45 518	351 667
1949.	200 546	70 330	15 544	286 420

A kisipar alacsony technikai felszereltségére jellemző, hogy a kisipari üzemek 75%-a nem alkalmazott erőgépeket, s az összes kisipari műhely egytizede használt villanyáramot motor hajtására, alig több, mint fele világított villannyal.

Az építőipar és a szolgáltatóipar a felszabadulás előtt teljesen kisipari jellegű volt, s ez a jelleg a felszabadulást követő években is megmaradt.

20. A magyar magánkisipar Statisztikai Adatgyűjtemény, 1938-1960. KSH 1962.

A felszabadulást követően a szervezett kisiparosság legnagyobb része a Szociáldemokrata Párthoz tartozott, a kisiparosság problémáival is ez a párt foglalkozott a legtöbbet.

Az MSZDP XXXIV. Kongresszusán /1945. augusztus 18-20./ a soron következő feladatként a kisiparosság számára az alábbiakat jelölte meg:

"Beszerző, termelő, hitel- és értékesítő szövetkezet alakítása a kézműiparosság részére. Ennek segítségével részesei lehetnek a nagybani beszerzés útján a gépek alkalmazása minden előnyének, valamint közvetlen kapcsolatot teremthetnek a fogyasztók széles rétegével."/21/

A Szociáldemokrata Párt a felszabadulást követő demokratikus politikai atmoszférában az iparon belüli konkurencia, a nagytőke versenye elleni védelem egyik fontos eszközeként jelölte meg az ipari szövetkezeteket a kisiparosság számára.

Alapvetően hasonló állásfoglalás csendül ki a Magyar Kommunista Párt megnyilatkozásaiból is 1946-ban, a párt III. Kongresszusának határozata kimondja, hogy a párt nem akarja gátolni "a szélesebb körű magánkezdeményezést", csak a nagytőke hatalmát kívánja korlátozni.

Lényeges előrelépést tapasztalunk a Kommunista Párt állásfoglalásában 1947 nyarán, ami a KMP 1947. július 29-én tartott Szövetkezeti Konferenciájának határozatában is tükröződik.

A határozat kimondja: "A kisipari szövetkezetek hivatása abban áll, hogy a saját keze munkájából élő, többnyire idegen munkaerő alkalmazása nélkül, rendszerint saját lakásban vagy sötét pincehelyiségben dolgozó kisiparosok számára szövetke-

21. MSZDP XXIV. Kongresszusának jegyzőkönyve 1945. Budapest.

zeti uton biztosítsa az anyag és hitelellátást, egészséges műhelyviszonyok teremtését, termelési viszonyaik újszerűsítését, gépesítését, termékeik előnyös értékesítését./22/

A kisiparosok szavazataiért folyó politikai harc meggondolásaiból kiindulva az ipari szövetkezés jelszavát szinte minden fontosabb politikai párt a zászlajára tűzte.

A Kisgazdapárt a kisárutermelés fenntartása mellett szállt sikra, a beszerző, elosztó és hitelszövetkezeteknek szánta a főszerepet. Polgári szemléletük kiderül abból is, hogy a szövetkezeti törvény vitájánál tagadták az egy tag, egy szavazat elvét, szerintük több szavazat illeti meg azt, aki nagyobb tőkével járul hozzá a szövetkezet tevékenységéhez.

A Szociáldemokrata Párt és a Nemzeti Parasztpárt a magánkisipar védelme, bizonyos tekintetben konzerválása mellett szállt sikra, de egyben a kisárutermelésben rejlő termelési tartalékok felszabadítását is látták a szövetkezetekben.

A felszabadulást követő években a szövetkezés kérdésének felvetődésekor Magyarországon még kapitalista gazdasági struktúra volt. Igaz, ezt a strukturát már az első évektől kezdve átjárta az állami beavatkozás rendszere, a nagytőke korlátozásának és kiszorításának törekvése, de a politikai hatalom kérdése még nem dőlt el. A Baloldali Blokk megalakulása, a sorozatbann végrehajtott államosítások, a hároméves terv első éveinek sikerei mind közelebb hozták a proletárdiktatúra győzelmét.

221 Az MKP 1947. június 29-i Országos Szövetkezeti Konferenciájának határozata.

Felmerül az igény egy minőségileg más szocialista szövetkezeti koncepció kialakítására.

E koncepció először 1948. február 11-én a Nemzeti Parasztpárt szövetkezeti ankétján nyert megfogalmazást Erdei Ferenc tolmácsolásában:

"Abban a pillanatban, amikor a szövetkezetek letérnek a kapitalizmus alapjairól, és a népi demokrácia gazdasági rendjének válnak fontos tényezőivé, megváltozik a szövetkezeti mozgalom lényege és a szövetkezetek szerepe. A szövetkezetek többé nem kis gazdasági egyedek társulásai a kapitalizmus feltételei között, hanem a gazdasági szervezés legmegfelelőbb eszközei a paraszti és ipari kisárutermelésnek a tervgazdálkodás keretébe való beillesztésére, s ezáltal a nagytőkés kizsákmányolás megszüntetésére." /23/

Az új szövetkezeti koncepciónak három sarkalatos pontja volt:

1. A szövetkezetek a kisiparosságnak /általában a kisárutermelőknek/ a tervgazdálkodásba való bekapcsolására szolgálnak.
2. Ezt a funkciót legjobban a termelőtipusu szövetkezetek töltik be.
3. A szövetkezeti központok a tervezés, a szervezés, az irányítás intézményei.

Az MDP 1948. júliusában megtartott Országos Szövetkezeti Konferenciáján hozta nyilvánosságra új szövetkezeti koncepcióját, amely a lenini szövetkezeti elvek alkotó alkalmazását jelentette a magyarországi viszonyokra.

23. Erdei Ferenc: A szövetkezeti uton 87-88.1.

Szakra Kiadó, Budapest, 1956.

A konferencia a kisipari szövetkezetek fejlesztésére is adott elvi utmutatást. Az 1948. évi XXXI. tc. módosította az 1947. évi szövetkezeti törvényt.

Az új szövetkezeti törvénynek a kisipari szövetkezetekre vonatkozó legfontosabb megállapításai a következők:

1. Az ipari szövetkezet tagjának a termelőmunkában, a szövetkezet tevékenységében részt kell vennie.
2. A tagsági viszonyt nem lehet politikai párthoz, felekezethez vagy nemzetiségi hovatartozástól függővé tenni.
3. Legalább egy üzletrész jegyzése minden tag számára kötelező.
4. A szavazati jog minden tagot megilleti és minden tagnak egy szavazata van.
5. A mérleg szerinti nyereségből kötelező tartalékalapot képezni.
6. A szövetkezet csak a szövetkezeti központ jóváhagyásával alakulhat, illetve működhet.
7. Új szövetkezeti központot hoztak létre Országos Kisipari Szövetkezet OKISZ néven.
8. Az OKISZ feladata az ipari szövetkezetek irányítása, ellenőrzése, koordinálása.
9. Az ipari szövetkezetek éves terv készítésére kötelezettek, amit az OKISZ hagy jóvá.

A tevékenységi kör szerint négy alaptípusa lehet az ipari szövetkezetnek.

1. Kisipari termelőszövetkezet, amelynek tagjai közös műhelyben végzik a termelést, és bér munkást nem alkalmaznak.
2. Kisipari feldolgozószövetkezet, ahol a tagok egy része dolgozik közös műhelyben, bér munkást itt sem alkalmaznak.
3. A kisiparos anyagellátásának biztosítására beszerző, elosztó szövetkezet

4. Az értékesítő funkció ellátására értékesítő szövetkezet.

A megengedett kisipari szövetkezet-típusokban világosan kirajzolódik a lenini fokozatosság elvének érvényesülése.

A kisüzem egy-egy gazdasági funkcióját egy-egy szövetkezeti típus vette át.

A fordulat évétől kezdődően a kisiparosok szövetkezeti mozgalmában döntő változások mentek végbe.

A kisipari összlétszám 1949-ben meginduló csökkenése tovább folytatódott, sőt egyre rohamosabb méreteket öltött.

A magánkisipari önállók, alkalmazottak és iparitanulók száma

1949-1953-ig /24/

<u>Év:</u>	<u>Önállók:</u>	<u>Alkalmazottak:</u>	<u>Iparitanulók:</u>	<u>Együtt:</u>
1949.	200 546	70 330	15 544	286 420
1950.	146 666	50 887	6 205	203 758
1951.	100 744	19 911	2 216	112 871
1952.	57 976	7 401	641	66 018
1953.	47 186	5 003	85	52 274

A magánkisipart elsősorban az alkalmazotti réteg hagyta ott. Ezzel döntően megváltozott a magánkisipar szociális összetétele. Egyre kevesebb lett az alkalmazottat foglalkozató kisiparos. Az önállók száma is rohamosan csökkent, éves átlagban mintegy 40-50 000 fővel. Az iparukat felszámoló kisiparosok tömegével léptek be az ujonnan alakuló ipari szövetkezetekbe, először Budapesten, majd vidéken is.

24. A magyar magánkisipar Statisztikai Adatgyűjtemény
1938-1960. 26-27.1. KSH. 1961.

A kisipari szövetkezetek száma és az összes foglalkoztatottak
átlagos állományi létszáma 1949-1953-ig /25/

<u>Év:</u>	1949	1950	1951	1952	1953
<u>KTSZ-ek száma:</u>	378	383	1200	1751	1666
<u>Átlagos állo-</u>					
<u>mányi létszám:</u>	11 060	14 778	35 654	78 640	109 775

A fordulat éve után egyre inkább meghatározóvá lett a kisiparral kapcsolatos politikában az a nézet, hogy a kisiparosságnak a tervgazdálkodásba való bekapcsolása csak termelési viszonyaik gyökeres átalakítása útján oldható meg.

Indokolatlan türelmetlenség is megnyilvánul ezzel kapcsolatban. A magánkisipar visszaszorításával kieső árutermelést az állami ipar árutermelésének emelésével, a kieső javító-szolgáltató kapacitás pótlását a kisipari szövetkezetek javító-szolgáltató tevékenységének bővítésével kívánják megoldani.

Az akkori gazdaságpolitika egyik legfontosabb kérdésnek tartja a kisipari munkaerőnek a gyáriparba történő átirányítását. Az MDP II. Kongresszusán Gerő Ernő ezzel összefüggésben a következőképpen fejti ki a hivatalos álláspontot:

"Elég jelentős munkaerőtartalék van a magánkisiparban, amit fel kell használni. Az állami szektor súlyos munkaerőhiánnyal küzd. " /26/

25. Kisipari Szövetkezetek Statisztikai Évkönyve KSH 1965.
10-11.1.

26. Az MDP II. Kongresszusának jegyzőkönyve
Szikra Könyvkiadó, 1951, 216-218.1.

Az első ötéves tervben először 70 ezer főben, majd 120 ezer főben jelölik meg a nagyiparban a szakmunkásként és betanított munkásként átirányításra kerülők számát. /27/

A magánkisipar gyors kiszorításának indoklására felhozott gazdasági érvek mellett nem elhanyagolhatóak politikai érvek sem. Azt állítják, hogy a kisiparosság, mint kisárutermelő a kapitalizmus utánpótlási területét képezi. "A kisipar szüli a kapitalizmust."

Ezek részei a párt akkori hibás gazdaságpolitikájának, amely a termelési viszonyokat indokolatlanul rövid idő alatt akarta átalakítani a kisiparban is.

Ezzel párhuzamosan egyrészt gazdasági eszközökkel, másrészt gazdasági intézkedésekkel is lépések történtek a kisipar visszaszorítására.

Az első ötéves terv eredeti célkitűzéseinek 210%-os felemelése az ipar területén minden rendelkezésre álló erő mozgósítását szükségessé tette.

Megtörténtek az első intézkedések a gyárpar vegyes profiljának szűkítésére, a szakosításra. A korábbi döntően javító - szolgáltató tevékenység mellé a kisebb sorozatú tömegcikkek gyártása is előtérbe került. A fészített terv időszakában a KTSZ-eknek jelentős részt kellett vállalniuk a közszükségleti cikkek termeléséből, a lakosság ellátásából.

27. Az MDP II. Kongresszusának jegyzőkönyve

Szakra Könyvkiadó, 1951, 218-219.l.

3. Torzulások a szövetkezetpolitikában, ezek hatása az ipari szövetkezetek fejlődésére

1949 végén kicsit elhamarkodottan megszüntették a beszerző, elosztó és értékesítő típusu ipari szövetkezeteket.

Az 1951/96. MT. rendelet a kisipari szövetkezet két formáját ismerte el.

1. Kisipari termelőszövetkezet

2. Háziipari szövetkezet

Lényegét tekintve mindkét forma termelőszövetkezet, mindkét formában a munka szerinti elosztás érvényesül, a kettő közötti különbség csak abban van, hogy amíg a KTSZ-ekben általában központi műhelyekben vagy üzemegységekben dolgoznak, a háziipari szövetkezetben megengedett volt az otthon végzett munka. Az 1950-es évek elején az ipari szövetkezeti politikában is bekövetkeztek bizonyos torzulások. E torzulásokban jelentős szerepet játszottak jórészt J.V. Sztálin munkássága nyomán kialakult nézetek. /28/

E nézetek bár a szövetkezeti tulajdont szocialista csoporttulajdonnak ismerték el, de az állami össznépi tulajdonnal való összehasonlításban két megkülönböztetést is tettek.

1. A szövetkezeti csoporttulajdon az állami tulajdonnál alacsonyabb fejlettségű, alacsonyabb rendű tulajdonforma.
2. Nem következetesen szocialista tulajdonforma.

28. Sztálin: A szocializmus közgazdasági problémái a Szovjetunióban Budapest, 1952. 90. l. /Szikra/

A szövetkezeti tulajdont a szövetkezeti termelés termékeire redukálta, ellenazte, hogy a nagyobb értékű gépek és felszerelések szövetkezeti tulajdonba kerüljenek.

A fentebbi két megállapítást nálunk is meghatározta az akkor folytatott ipari szövetkezeti politikát.

1. Az ipari szövetkezeteket az állami nagyipar tartalékának tekintették, ami azt jelentette, hogy a szövetkezeti ipar mindenkor az állami nagyipar követelményének megfelelő alárendelt tevékenységet folytat. Egy-egy területen csak addig működik, ameddig az állami ipar ott fel nem fejlődik, és át nem veszi a feladatok elvégzését.
2. Az ipari szövetkezetek tevékenységét hosszabb távon nem tartották szükségesnek. Berunázási keretet alig kaptak. Tulnyomóan a régi kisipari műhelyekben működtek. Berunázni csak a Tervnivalat engedélyével lehetett. Berunázásaikat tulnyomórészt saját eszközeikből végzik, hitelt általában nem kaptak.
3. Az import anyagok /bőr, fa, színesfémek, gyapjuszövetek/ csak igen korlátozott mennyiségben álltak rendelkezésre, ezeket szigorúan irányított anyaggazdálkodás keretei között elsősorban vagy kizárólag a gyárpar kapta.
4. A KTSZ-ek gépállománya szinte kizárólag a belépő magán - kisiparosoktól vásárolt, illetve bérelt gépekből került ki. Az állami iparból kicseleztezt és felujított gépek átvétele nem bizonyult elégségesnek.
5. Az 1953-57 között képződő nyereségnek mindössze egynated részét fordították saját vagyon gyarapítására. Azaz alapelv érvényesült, hogy az ipari szövetkezetek saját vagyona lényegesen ne gyarapodjon.
6. Berunázási eszközeiket a KTSZ-ek 70%-os forgalmi adóval ternelt áron szerezhették be, csaknem kétszeres áron, mint az állami vállalat.

7. Ingyenes álló és forgóeszköz juttatásban nem részesülhettek, ezeket kamattal terhelt hitelből kellett finanszírozniuk.
8. Az ipari szövetkezet veszteséges tevékenységet nem tervezhetett.
9. A kisiparosság zömének anyagi, szociális helyzete az 1950-es évek elején nem javult a szövetkezetbe történő belépéssel, nem nőtt a tagok anyagi biztonsága, nem javultak a munkakörülmények, mivel a helyiségek hiánya miatt nőtt a zsúfoltság, a balesetveszély. Mindezek gátolták az új üzemszervezési mozgalom elterjedését.
10. A KTSZ-ek irányításában a demokratizmus háttérbe szorult. Nem érvényesült a tagság tényleges részvételi lehetősége a szövetkezet ügyeinek eldöntésében.
11. Az OKISZ és a később megalakult KISZÖV-ök egyrészt a mozgalmi központok szerepét töltötték be, másrészt tervnatóságok voltak, akik felelősek a tagszövetkezetekre lebontott tervek teljesítéséért.

Ez a sok konfliktusra okot adó ellentmondás elég népszerűtlenné tette az érdekképviselői szerveket a tagság körében.

A gazdaságirányítást a nagyfokú centralizálás jellemezte.

A tervek módosítása, a norma megállapítása, az árképzés, az anyagfelhasználás, a túlóraigénylés, a beralaptullépés engedélyezése, aprémiumfeladatok megállapítása mind az OKISZ engedélyétől függött.

Az 1953 -as júniusi kormányprogram meghirdetése változásokat hozott a kisipari szövetkezetpolitikában.

Az akkumuláció növelésére, s ezen keresztül a lakosság ellátásában való anyagi érdekelttség ösztönzésére csökkentették a KTSZ-ek forgalmi adóját.

Mindezek összehátasaként az ipari szövetkezetek termelése az I. ötées terv időszakában az alábbiak szerint alakult:

A KTSZ-ek száma, a foglalkoztatottak száma, a termelési érték és a termelékenység alakulása /29/

Év:	KTSZ-ek száma:	Foglalkoztatottak száma 1000 főben:	Termelési érték millió Ft-ban:	Egy fogl. jutó term.ért.1000Ft.
1950	352	13,4	611,3	52,7
1951	1018	30,5	1492,6	56,2
1952	1426	62,9	3015,5	56,3
1953	1313	89,6	3768,9	49,1
1954	1216	107,6	4907,4	53,2
1955	1209	113,8	5188,1	54,4

A táblázatból látható, hogy az ipari szövetkezetek termelésének növekedése az I. ötées terv időszakában döntően a létszám növekedéséből származott.

Az egy foglalkoztatottra jutó bruttó termelési érték az öt év alatt alig növekedett, sőt 1953-ban a magasan kvalifikált kisiparosok tömeges kilépése következtében egyenesen csökkent.

A nemzeti jövedelem termelése folyó áron az ipar egyes szektorában 1955-ben /29/ millió Ft-ban

Megnevezés:	Társadalmi termék:	Folyó ráford.:	Nemzeti jöv.:
Állami ipar:	102 339	56 544	45 795
Szv. ipar:	5 495	3 002	2 493
Magán kisipar:	4 268	2 091	2 176
Ipar összesen:	112 102	61 637	50 464

A táblázatból látnató, hogy az állami ipar az iparban megtermelt nemzeti jövedelemből 90,7 %-kal, a szövetkezeti ipar 4,9 %-kal, a magán kisipar 4,3 %-kal részesedett. A szövetkezeti ipar és a magán kisipar részesedése tehát közel azonos volt.

Misipari szövetkezetek fontosabb adatai iparcsoportok szerint
1955-ben /29/

<u>Iparcsoport:</u>	<u>Foglalkoztatottak</u>	<u>Termelési</u>	<u>Egy fogl.jutó</u>
	<u>száma:</u>	<u>érték mill.Ft.:termért.1000Ft.</u>	
Vas és fémipar:	19 025	902,8	47,5
Építőanyag ipar:	817	45,6	55,8
Vegyipar:	1 613	135,9	84,3
Faipar:	7 518	391,6	51,7
Papiripar:	933	64,8	69,5
Textilipar:	1 311	104,9	80,0
Bőr-szörme ipar:	1 716	147,3	85,8
Ruházati ipar:	27 882	2 277,5	81,7
Háziipar:	38 863	631,2	16,2
Vegyes ipar:	14 070	486,5	34,6
KTSZ összesen:	113 808	5 188,2	45,6

A foglalkoztatottak megoszlása szerint a legjelentősebb iparcsoportok a háziipar /34,1 %/ és a ruházati ipar /24,5 %/ volt. Az egy foglalkoztatottra jutó bruttó termelési érték alapján a "legtermelékenyebb" iparcsoportok a bőr és szörme ipar, a vegyipar és a ruházati ipar voltak.

Az 1953-as kormányprogram a szövetkezeti önkéntesség helyreállítását, valamint a magán kisipar élénkítését tűzte ki célul, ez többféle következményekkel járt magukra, a szövetkezetekre nézve. Mindenek előtt hatalmas munkaerőáramlás indult meg a KTSZ-ekből a magán kisiparba.

A kilépők elsősorban a hajdani kisiparosok közül kerültek ki, amelynek jelentős mozgatója a magánkisiparosok 1953 második felétől érezhetően magasabb jövedelme, valamint a megszokott kisiparos életforma vonzása.

Mindaz súlyos problémák forrásává vált. Csökkent az eredetileg önálló kisiparosok száma, általában a legjobb szakemberek léptek ki és váltottak maguknak iparengedélyt. Mindaz a mozgalom felhígulásához vezetett.

1954 tavaszától fokozatosan összessugorodott az a sokoldalúan képzett munkaerőbázis, amelyre a szövetkezetek javító-szolgáltató tevékenysége és a magas minőségi követelményeket támazstó egyedi cikkek gyártása támaszkodhatott volna.

Az 1953-55-ös nagymértékű munkaerőmozgás hozzájárult a szövetkezeti árutermelés nagymértékű felfutásához, a javító-szolgáltató tevékenység visszaeséséhez.

A kisipari szövetkezetek termelő dolgozóinak munkaerőforgalma: /30

év:	Termelő dolgozók száma:	Az év folyamán	Kilépett
		<u>felvett dolgozók:</u>	<u>dolgozók száma:</u>
1953	52 801	20 721	16 223
1954	57 278	27 767	22 741
1955	60 716	22 642	21 200
1956	57 338	18 151	22 161

1953 februárjától 1954 decemberéig az állami iparból jelentős tömegek léptek át a szövetkezetbe. Ez alatt az idő alatt a magánkisipar és a szövetkezeti ipar együttes létszáma kereken 70 000 fővel gyarapodott. /31/

30. Kisipari Szövetkezetek Statisztikai Évkönyve 1949-1963.

KSH, 1965. 81.1.

31. A szövetkezeti ipar és magánkisipar KSH, 1958. 2.1.

Az MDP K.V. 1955 március 2-4-én hozott határozatok ismét napirendre tűzték a nehéziparra és az állami nagyiparra szorító extenzív iparfejlesztést.

Már egyáltalán nem támogatják az új iparengedélyek kiadását, a kisiparosokra a korábbinál jóval nagyobb jövedelemadót vetnek ki. Indoklásként a magánkisipar kapitalizálódási tendenciáit említik, a kirívóan magas magánkisipari jövedelmeket.

A kisiparosság körében ismét eluralkodik a bizonytalanság.

1955. márciusától 1956. márciusáig 21 500 kisiparos adta vissza iparjogosítványát. /32/

A határozatok nagymértékben helytelenítik a KTSZ-ek laza bér és munkafegyelmét, aminek következtében az ott dolgozók "jogtalan előnyökhöz jutottak", s emmiatt az állami ipar "nagyobb szaktudású dolgozói" jelentős számban átléptek az ipari szövetkezetekbe.

A munkaerővándorlás megakadályozása, illetve irányának megfordítása céljából a kisipari szövetkezeti dolgozók relatív és abszolút keresetcsökkentését irányozták elő. /Egyrészt a kisiparban 1954-56 között kisebb mértékben nőtt a kereset, mint az állami iparban, másrészt egyes területeken abszolút értékben is csökkent./ /33/

Az MDP K.V. 1955. márciusi ülésén hozott határozatok az iparpolitikában kisebb módosulásokkal az 1953. július előtti koncepcióhoz való visszakanyarodást jelentették, ami növelte a bizonytalanságot és a társadalmi feszültségeket a szövetkezeti ipar területén.

32. Dr. Gervai Béla: A magánkisipar 20 éve 1965. 113.1.

33. Kisipari Szövetkezetek Statisztikai Évkönyve 1949-1963-ig.

KSH, 1965., 25.1.

1956. közepétől a KTSZ-ekben is aktivizálódtak a szocializmus-sal szembenálló ellenséges erők. A vitatott kérdések középpontjában a szövetkezetek felsőbb szerveivel való kapcsolat állott. A tervutasításos gazdaságban nagyszámban adtak ki olyan intézkedéseket, amelyek tisztán formálissá tették a szövetkezeti alapszabály előírásait, a szövetkezeti tagság és vezetőség döntési lehetőségeit jelentősen leszűkítették.

A korábbi szövetkezeti politika torzulásai gyengítették a szövetkezeti elvek hitelét a tagság körében. Így nem véletlen, hogy a szocializmus ellenes erők éppen a szövetkezeti autonómia követelése mögé bujva folytatták támadásaikat, igyekezve ezzel népszerűsíteni magukat a tagság körében.

Az ellenforradalom hullámai fáziskéséssel érkeztek az ipari szövetkezetekhez, mert a reakció fő erői kezdetben a nagyüzemekre összpontosította. A fizikai rombolás mértéke kisebb volt, mint a nagyüzemekben. A termelés néhány heti megtorpanás után folyamatosan emelkedett, a kínálkozó lehetőségek ellenére a KTSZ-ek tagságának 85%-a bennmaradt a szövetkezetekben.

Ennek okait a következő tényezőkre vezethetjük vissza:

1. A KTSZ-eknek az átszervezés után elért eredményei, a jó minőségű egyedi és kisseriás termékek, valamint a szolgáltatások területén, és a fogyasztók igényeinek ennek megfelelő növekedése jelentősen leszűkítette a magánkisipar visszaállíthatóságának körét.
2. A szövetkezeti ipar koncentrációja, gépesítettsége olyan méreteket értett, hogy az ott folyó tevékenység folytatása lehetetlen magánkisipari körülmények között.
3. A KTSZ-ekben tömörült tagság öntudata, ragaszkodása a közösségi termeléshez, a kulturáltabb, jobb munkafeltételekhez.

4. Az MSZMP új szövetkezetpolitikája, a korábbi hibák kijavítása

Az MSZMP új szövetkezetpolitikája az 1957. első hónapjaiban megjelent 1. olo-es számú törvényben nyert megfogalmazást.

A határozat kinyilvánítja, hogy a szövetkezetek szervezésének az ipari szövetkezetek terén is a legteljesebb önkéntesség alapján kell állnia. Biztosítani kell a szövetkezeti autonómia helyreállítását. Kötelezték az állami szerveket arra, hogy intézkedéseiknél a szövetkezeti önkormányzatot vegyék figyelembe.

A határozat hangsúlyozta a tagsági vezetés fontosságát, a szövetkezeti demokrácia következetes érvényesítését, a választott szövetkezeti testületek felelősségét és beszámolási kötelességét.

A szövetkezetekkel szembeni hátrányos megkülönböztetéseket az anyagellátás, a berunázások korlátozása, a hitelnyújtás, a dolgozók bérezése és más területeken hatályon kívül helyezték.

A KTSZ-ek alapvető feladataként a lakosság javító-szolgáltató igényeinek jobb kielégítését és a gyáripari termelés kiegészítését jelölték meg, az utóbbiaknál elsősorban a választék-bővítő kis és középszériás termékek termelését szorgalmazták.

A KTSZ-eknek a gyáripari termelést kiegészítő szerepe üzemi méreteiknek megfelelő önálló tevékenységi kört, sajátos fejlődési irányt és ennek megfelelő fejlesztési koncepciót szánt.

Az MSZMP új szövetkezetpolitikájának képviselői abból indultak ki, hogy a magyar ipar termelőerőinek és területi elhelyezkedésének adott színvonalán az ipari szövetkezetek egyes területeken jobban, rugalmasabban, kisebb ráfordítással tudnak fontos társadalmi szükségleteket kielégíteni, mint az állami ipar.

A kormányhatározat rendkívül kedvező visszhangra talált az ipari szövetkezeti tagság körében, megnyerte a dolgozók széles tömegeit, elősegítette az ipari szövetkezetek gyors gazdasági konszolidációját.

A gazdaságirányítás rendszerében és a gazdasági szabályozásban is jelentős változások következtek be.

Az ipari szövetkezeteknél is csökkentették a kötelezően előírt tervmutatók számát. Növekedett a szövetkezetek önállósága a munka díjazása területén. Az átlagkeresetek az egy főre jutó bruttó termelési értékkel arányosan növekedhettek, az ugynevezett bérplafon alkalmazására nem került sor. A szövetkezeteken belüli munkadíjakat a kiadott irányelveknek a figyelembevételével maguk a szövetkezetek állapították meg.

Ennek következményeként rövid idő alatt az átlagkeresetek egyes szakmákban 10-20%-kal is meghaladták az állami iparban kialakult átlagkeresetet. /34/

A keresetszínvonal gyors növekedésének forrásai a következők voltak:

1. A munkatermelékenység gyors növekedése.
2. Jelentős számú tulóra.
3. Fajlagosan magasabb termelési értéket nyújtó tevékenység.
4. A szakképzett dolgozók nagyobb aránya az ipari szövetkezetekben.

Az átlagkereseteknek az állami vállalatokét meghaladó növekedése "spontán fejlődés" eredménye volt, amelynek torzító hatásait korrigálni kellett.

Az ipari szövetkezeti szakemberek széles körének bevonásával megállapították a szövetkezetekben ekkor található szakmákra az óradij alsó és felső határát, amelyek megfeleltek az állami iparban alkalmazott besorolási tételeknek.

Az állami iparban végbemenő strukturális változások

1957-65 között. Az iparban végbement centralizáció és ennek hatása az ipari szövetkezetek fejlődésére

1957 után nemcsak a politikai, de a gazdasági helyzetünk is konszolidálódott. A második hároméves terv célkitűzései szerények, de reálisak voltak. Az ipari termelést 1957-60 között 22%-kal kívántuk növelni, ezen belül a nehézipar termelését 32%-kal, a könnyűipar termelését 23%-kal, az élelmiszeripar termelést 11%-kal.

A második hároméves tervben iparunk eddig soha nem tapasztalt fejlődést produkált. A terv legfontosabb mutatóit számottevően túlteljesítettük.

A termelés indexe iparágak szerint 1957-60 között a teljes termelési érték alapján /bázis=1957.év/ /357

<u>Iparág:</u>	<u>Index:</u>	1960.év.
Bányászat:	140,2%	
Villamosenergia ipar:	152,1%	
Kohászat:	147,6%	
Aluminium kohászat:	161,2%	
Gépipar:	160,0%	
Műszeripar:	156,9%	
Híradástechnikai ipar:	184,0%	
Vegyipar:	157,2%	
Gyógyszeripar:	216,9%	
Műanyagfeldolgozó ipar:	145,5%	
Könnnyűipar:	132,6%	
Élelmiszeripar:	119,2%	
Szocialista ipar összesen:	139,8%	

/35/ Ipari Adattár KSH, 1966. 80-83.l. alapján számított értékek.

A második hároméves terv egyik fő gazdaságpolitikai célja az ipari termelés szerkezetének, az ország szükségleteinek és adottságainak felmérésén alapuló átalakítása. Az ipari termelésen belül elsősorban a gépipar és a vegyipar termelésének fokozását kellett előtérbe állítani. A kohászaton belül az alumínium kohászat növelését.

Az ipar strukturális átalakulása a szövetkezeti iparban is érezteti hatását. Ekkor kezd kialakulni az a gyakorlat, hogy a felkészült műszaki gárdával rendelkező állami vállalatok műszaki dokumentációkat, gyártási eljárásokat, gépeket, nyersanyagot, félkész terméket bocsájtanak a szövetkezetek rendelkezésére, és megkezdődik a kis és középszériás szakmunkaigényes profilok átvétele az állami vállalatoktól.

Ipari szövetkezetek termelési indexe iparágak szerint

1957-60 között a teljes termelési érték alapján /bázis: 1957.év/

136/

<u>Iparág:</u>	<u>Index:</u> 1960.év.
Gépipar:	142,8
Műszeripar:	102,5
Fémöntömegcikk-ipar:	141,4
Vegyipar:	131,6
Műanyagfeldolgozó ipar:	157,9
Könnnyűipar:	121,5
Textil-ruházati ipar:	111,9
Cipőipar:	105,9
Kézmű és háziipar:	92,0
Fafeldolgozó ipar:	147,7
Szövetkezeti ipar összesen:	125,3

136/ Ipari Adattár, KSH, 1966. 62o.l. alapján számított értékek.

Az ipari szövetkezetekben a gépgyártás, a villamosgépipar és a fémtömegcikkipar az átlagosnál gyorsabban növekedett, gyorsan bővült a kooperáció az állami vállalatokkal.

A könnyűipar növekedése az átlagosnál lassabb ütemű volt, a textil-runázati ipar és a cipőipar átlagon aluli növekedése következtében.

A könnyűipari ágazaton belül csak a fafeldolgozóipar növekedése volt dinamikus, elsősorban a bútoripar átlagot meghaladó növekedése miatt.

Hazánkban a második öt éves terv időszakában fejeztük be a szocializmus alapjainak lerakását, és tértünk át a gazdasági növekedés intenzív szakaszára.

A fejlesztés döntő láncszeme a munka ermelékenység növelése, a műszaki színvonal nagyarányú emelése, az ipari termékek minőségi javítása lett.

A második öt éves terv időszakában tovább folytatódott az ipar szerkezeti átalakulása, a nehézipar, elsősorban a vegyipar és a gépipar gyors ütemű fejlesztése.

A termelés indexe iparágak szerint 1960-65 között a teljes termelési érték alapján /bázis: 1960.év./ 137

<u>Iparág:</u>	<u>Index:</u>	1965.év.
Bányászat:	121,9	
Villamosenergiaipar:	136,2	
Kohászat:	134,5	
Alumíniumkohászat:	141,2	
Gépipar:	154,1	
Műszeripar:	187,9	
Híradástechnikai ipar:	197,7	
Vegyipar:	203,4	
Gyógyszeripar:	319,4	

A fenti táblázatból látható, hogy a nehézipar részaránya főleg a vegyipar és a gépipar átlag feletti növekedése következtében tovább emelkedett. A vegyiparon belül a gyógyszeripar termelése megháromszorozódott, a gépiparon belül a híradástechnikai ipar és a műszeripar termelése közel kétszeresére nőtt.

Az ipari szövetkezetek termelése a második ötévesterv időszakában dinamikus volt. A bruttó termelés növekedésének üteme először haladta meg az állami ipar termelésének növekedését.

Az ipari szövetkezetek termelési indexe iparágak szerint 1960-65 között a teljes termelési érték alapján /bázis:1960./

<u>Iparág:</u>	<u>Index:</u> 1965.év. /38/
Gépipar:	194,6
Műszeripar:	238,9
Fémtermékcikkipar:	155,5
Vegyipar:	251,6
Műanyagfeldolgozóipar:	275,5
Könnyűipar:	134,6
Textil-ruházatiipar:	121,0
Cipőipar:	110,6
Kézmű és háziipar:	128,1
Fafeldolgozóipar:	190,8
Szövetkezeti ipar összesen:	148,4

/37/ Ipari Adattár: 1972. I. kötet, 234.1.

/38/ Ipari Adattár: 1972. II. kötet, 382.1.

Az ipari szövetkezetekben a gépipar és ezen belül a műszeripar átlagon felüli növekedésével, a vegyipar, különösen a műanyagfeldolgozóipar dinamikus fejlődésével tovább folytatódott a szövetkezeti ipari termelés ágazati szerkezetének átalakulása és az észszerű munkamegosztás fejlődése az állami nagyipar és a szövetkezeti ipar között.

Az állami ipar szerkezetében végbement változás a második ötéves terv időszakában a bruttó termelés alapján /39/

<u>Iparág:</u>	<u>1960</u>	<u>1965</u>
Bányászat:	20,8	18,8
Villamosenergiaipar:	5,9	5,7
Kohászat:	9,6	9,3
Gépipar:	25,1	27,0
Híradástechnika:	2,7	3,9
Műszeripar:	1,8	2,4
Vegyipar:	5,7	7,6
Gyógyszeripar:	0,6	1,3
Műanyagfeldolgozóipar:	0,8	1,2
Könnyűipar:	17,3	16,4
Élelmiszeripar:	8,9	9,3
<u>Egyéb ipar:</u>	<u>6,7</u>	<u>5,9</u>
Összesen:	100,0	100,0

A fenti táblázat szemléltetően mutatja, hogy az állami nagyiparon belül jelentősen növekedett a gépipar és a vegyipar aránya, a könnyűipar részaránya pedig csökkent.

/39/ Ipari Adattár: KSH, 1972. 60.1.

A szövetkezeti ipar ágazati szerkezetében végbemenő változások
a második ötéves terv időszakában a bruttó termelés alapján /40/

<u>Iparág:</u>	<u>1960</u>	<u>1965</u>
Gépipar:	16,3	21,8
Műszeripar:	2,1	3,4
Fém-tömegcikkipar:	7,7	8,2
Vegyipar:	2,7	4,9
Műanyagfeldolgozóipar:	2,1	4,0
Könnyűipar:	63,4	58,6
Textilruházatiipar:	15,5	13,0
Cipőipar:	12,4	9,4
Kézmű és háziipar:	20,4	18,0
Fafeldolgozóipar:	9,9	13,1
Élelmiszeripar:	0,2	0,2
Egyéb ipar:	17,4	14,5
Összesen:	100,0	100,0

A gépipar és ezen belül a műszeripar dinamikus növekedése megmutatkozik a szövetkezeti ipar ágazati szerkezetének átalakulásában is. 1965-ben, amint ezt a fenti táblázat mutatja, jelentősen nőtt a gépipar és a vegyipar aránya a szövetkezet ágazati szerkezetében. A könnyűipar részesedése tovább csökkent. A könnyűiparon belül egyedül a fafeldolgozóipar részaránya növekedett. Továbbra is feltűnően alacsony az élelmiszeripar aránya a szövetkezeti iparban. A szövetkezeti ipar ágazati szerkezetében végbemenő változásokban jelentős szerepe van az állami nagyiparral folytatott és egyre szélesedő kooperációnak.

-45-

Az államosítások után a szocialista iparban végbement egy centralizációs és koncentrációs folyamat. Ez a folyamat egyaránt érintette az állami ipart és a kisipart. A termelés centralizációját segítette elő a korábbi kisebb állami vállalatok összevonása nagyvállalatokba, a kisipar területén pedig a volt kisiparosok szövetkezetbe tömörítése.

A nagyvállalatok létrehozásának célja az volt, hogy az erőforrások összpontosításával a műszaki fejlődést meggyorsítsák, az optimális üzemnagyságok kialakításával létrehozzák a tömegtermelés gazdaságos méreteit.

A koncentrációs és centralizációs folyamat előrehaladásával sok száz korábbi kis és középvállalat szűnt meg, illetve olvadt be nagyvállalatokba.

A centralizáció bizonyos területeken egészséges észszerűsítésekre vezetett, előmozdította a termelési specializációt, növelte az elvenmunka termelékenységét, csökkentette a termékegységre jutó beruházási egységet, valamint a termékegységre jutó általános költséget.

A szervezeti centralizáció azonban nem mindenütt járt együtt a termelési /üzemi/ koncentráció előrehaladásával, nem járult hozzá a nagyüzemek jellegzetességeinek kialakulásához, a hatékonyság növekedéséhez.

A szervezeti összevonások ellenére sok helyen a termelés továbbra is a régi keretek között folyt, az elvenmunka technikai felszereltsége alig növekedett. A korábbi önálló vállalatok jelentékeny részéből az összevont vállalat telep - helye lett. A szervezeti összevonások korlátozóan hatottak a vállalatok közötti egészséges és szükséges versengésre, fölösleges és káros monopolhelyzetet erősítettek, az igényekhez való rugalmas alkalmazkodásra kevésbé alkalmassá tették a vállalatokat.

Az állami vállalatoknál történt, főleg horizontális jellegű összevonások nem mindig jártak együtt a gyártás tömegszerűségének növekedésével, a specializáció fokozódásával, az elmaradott technika és technológia felszámolásával, a munkaszervezési viszonyok és a munkakörülmények javulásával. A jelentős technológiai korszerűsítés nélkül megvalósított centralizáció gyakran még drágítja is a termelést, mivel a nagyvállalatok rezsiköltségének növekedését, csak a korszerű technikával felszerelt nagyszériás tömegtermelés tudja ellensúlyozni.

A tulzott vállalati centralizáció különösen a könnyűipari és élelmiszeripari ágazatokban éreztette károsan hatását. Az állami iparba végbement erős centralizációs folyamat a termelőerők fejlődésének, a szocialista iparosításnak, az ipar szerkezeti átalakulásának szükségszerű velejárója volt. Siettette azonban ezt a folyamatot a termelési viszonyok oldaláról a gazdaság központi irányításának erősen centralizált rendszere.

Általános tendenciaként megállapítható, hogy a tudományos technikai forradalom kibontakozása a termelés minden ágában, így az iparban is a termelés centralizációjának és koncentrációjának növekedése irányába hat, s ezáltal növeli az optimálisnak mondható üzem nagyságot is.

A koncentrációnak és a centralizációnak azonban a termelőerők fejlettségének adott fokán a termelés minden ágazatában vannak gazdaságilag racionális határai, minden országban van saját népgazdasági optimuma.

Optimális nagyságu üzemnek nevezzük általános megfogalmazásban azt, amely a népgazdaságban jelentkező adott szükségletet a legkisebb élő és holtmunkaráfordítással tudja kielégíteni.

A nagyvállalat hatékony gazdálkodásának alapfeltétele a nagy sorozatnagyság, aminek gyakran a piacfelvevőképessége is határt szabhat. A nagyobb sorozatnagysághoz általában specializáltabb géppark tartozik, és így a gyártmánystruktúra módosítása is költségesebb.

A nagyszériás termelés miatt általában nagyobb ellátási körzetet elégít ki a vállalat, s ezáltal nő a termékegységre jutó szállítási költség. A nagy teljesítményű termelőeszközök jelentős erőforrásokat kötnek le, megtérülési idejük viszonylag hosszú, ami egymagában is jelentős kockázatot jelent.

A koncentráció hatékonysága jórészt attól függ, hogy a nagyvállalat mennyiben képes a specializációt, a tömegszerűséget fokozni, s ezáltal a termelékenységet növelni.

A korszerű termelés feltétele tehát a specializáció, amely azonban együtt jár a profil szűkítésével, a kooperáció fokozódásával, más üzemek tevékenységének igénybevételével.

A kis és középvállalati árutermelés minden olyan területen előnyös, ahol a kisüzem fajlagos termelési és szállítási költsége együttesen kisebb, mint a nagyüzemé. Ott, ahol a piac szükségleteire, a kis volumen, a széles választék és a változékonyság a jellemző. /Általában az egyedi, a kis és középszériás árutermelés./

Előnyösen működhetnek a kis és középvállalatok olyan gépipari, műszeripari, vegyipari és könnyűipari ágazatokban, ahol a nagyszériás tömegtermelésre szükségleti vagy technikai okok miatt nincs lehetőség. Ott, ahol a széles választék - igény és a divat miatt a változékonyság a jellemző.

A kis és középvállalatok termelésüket jórészt kis és közép-szériákban végzik. Széles profilban képesek gyártani a munkafolyamatok gépesítetttsége, eszközellátottsága kisebbmértékű. Általában helyi nyersanyagok feldolgozására, helyi munkaerő foglalkoztatására, helyi igények kielégítésére rendezkednek be.

Vezetőik szoros, rendszerint közvetlen kapcsolatban vannak saját alkalmazottaik jelentős részével, valamint a vállalat szállítóival és vevőivel is. A közvetlen kapcsolat a rugalmasság és alkalmazkodóképesség szempontjából nagy előnyöket jelent.

A tudományos technikai forradalom tenát kétirányú folyamatot indított meg az iparban. Egyfelől egy erőteljes koncentrációs és centralizációs folyamatot, másfelől viszont egy dekoncentrációs folyamatot.

A koncentrációs és centralizációs folyamat mesterséges siettetésével a magyar iparban a kis és középvállalatok aránya feltűnően alacsony lett. Az 1960-as évek végére a magyar ipar volt a KGST országok között az egyik legcentralizáltabb. Amíg az 500 fő alatti vállalatok aránya Magyarországon mindössze 7,5%-ot tett ki, az NDK-ban ez az arány 40,8%, Bulgáriában 31,4%, a Szovjetunióban 21,5%. Ugyanakkor az 1000 főnél többet foglalkoztató vállalatok aránya Magyarországon a legmagasabb. /41/

Az eddigiek alapján megállapítható, hogy a kis és középvállalatok aránya általában kicsiny iparunk strukturájában, az indokoltnál több kis és középvállalatot szüntettünk meg.

/41/B. M. Zabelin: Az ipar koncentrációja és specializációja a Szovjetunióban Kossuth Kiadó, 1973.

A termelés koncentrációjának állapota és dinamikája az iparban általában az alábbi mutatószámrendszerrel határozható meg.

1. Az egy vállalatra jutó átlagos termékkibocsájtás.
2. Az egy vállalatnál dolgozó munkások átlagos száma.
3. Az egy vállalatra jutó állóalapok értéke.
4. Az ipartelepek száma.
5. Az egy ipartelepre jutó fizikai foglalkoztatottak száma.
6. Az egy ipartelepre jutó hajtóerő.

A termelés koncentrációja az állami iparban 1960-65. /42/

Megnevezés:	1960	1965	Index:
Állami vállalatok száma:	1368	840	61,4
Egy váll.-ra jutó fogl.:	839	1580	188,3
Egy váll.-ra jutó bruttó állóeszközüérték:/mill.Ft./	105,3	261,2	248,5
Egy váll.-ra jutó bruttó termelési érték:/mill.Ft./	122,3	292,9	239,3
Ipartelepek száma:	6770	6067	89,6
Egy ipartelepre jutó munkáslétszám:	128	162	126,5
Egy ipartelepre jutó hajtóerő:/kw-ban/	749	1178	157,3

A változások lényegét a vállalatok számának nagyarányú csökkenése, a vállalatok összevonása jelentette. Továbbra is sok ezer telephelyen tulzottan széles profilban folyt a termelés.

A szövetkezeti ipar termelési koncentrációja az állami ipar igényeinek megfelelően fejlődött tovább. Ebben az időszakban formálódik ki a szocialista iparosítás magasabb fokán az ipari szövetkezeti szektor kiegészítő szerepe.

Néhány termelési eszközöket előállító iparágban, valamint a fafeldolgozó és a műanyagiparban az ipari szövetkezetek már nemcsak kooperációs partnerei az állami vállalatoknak, hanem egyes termékek önálló termelői is. Néhány, nagy szakmai tapasztalatot igénylő és speciálisan kisszériás szükségleteket kielégítő szakmában a szakosodás egyenesen az ipari szövetkezetek feladatává teszi az iparfejlesztést. /pl. stíltutorok gyártása/

Kialakultak az ipari szövetkezetek versenyképes termékei, amelyek iránti kereslet többszörösen meghaladta az ipari szövetkezetek termelési kapacitását.

A koncentráció és centralizáció a szövetkezeti iparban is megindult, az ipari szövetkezetek azonban továbbra is rendkívül alacsony beruházási forrással rendelkeztek.

Koncentráció és centralizáció a szövetkezeti iparban /43/

<u>Megnevezés:</u>	<u>1960</u>	<u>1965</u>	<u>Index:</u>
Szövetkezetek száma:	1251	811	64,8
Egy szöv.-re jutó fogl.:	129	217	168,6
Egy szöv.-re jutó ött. áll.é. mill.Ft:	0,73	2,29	313,7
Egy szöv.-re jutó term. ért.: mill.Ft.	6,70	15,28	228
Ipartelepek száma:	5003	4891	96,0
Egy ip. telepre jutó munkás:	17	18	105,9
Egy ip. telepre jutó n.erő kw:	9	14	155,5

/43/ Statisztikai évkönyv: KSH, 1973. 123.1.

Ipari adattár: KSH, 1966. 586.1.

Ellentmondás keletkezett a szövetkezeti ipar növekvő szerepe és fejlesztési lehetőségeinek korlátozott volta között.

A termelés koncentrációjának meggyorsulása a harmadik és negyedik ötéves terv időszakában és az ipari szövetkezetek gazdasági funkcióinak ezzel összefüggő változásai

Az 1960-as években az állami iparban meggyorsult a termelési eszközök koncentrációja, jelentősen nőtt a munka technikai felszereltsége és termelékenységé. Az egy iparvállalatra jutó bruttó állóeszközérték 1960-hoz viszonyítva 1970-re 3,5-szeresére nőtt, az egy ipartelepre jutó hajtóerő megkétszereződött.

A termelés koncentrációjának előrehaladása az állami iparban

1965-75-ig

1441

Megnevezés:	1965	1970	1975	Index: 1970 1965	Index: 1975 1965
Áll.váll.sz.:	840	812	779	96,6	92,7
Egy váll.-ra					
jutó fogl.:	1580	1836	1932	116,2	122,3
Egy váll-ra					
jutó bttó áll.	261,2	368,8	547,5	141,2	209,6
eszk.ért.mill.Ft:					
Egy váll.-ra jutó	292,9	412,1	707,7	140,7	241,6
term.ért.mill.Ft.:					
Egy fogl.j.term.	185,3	224,5	366,3	121,1	197,7
ért. ezer Ft.:					
Egy fogl.j.állm	165,3	200,9	283,4	121,5	171,4
eszk.é.ezer Ft.:					

/ 44/ Ipari adattár: KSH. 1966, 1978. 483., 125.1.-ből számítva .

A táblázat adataiból látható, hogy 1965-75. között a vállalati összevonások mérséklődtek, bár a centralizáció tovább folytatódik. Az egy vállalatra jutó foglalkoztatott a korábbi időszakhoz viszonyítva lényegesen lassabban növekszik.

Az egy vállalatra jutó bruttó állóeszközérték megduplázódott, és az egy vállalatra jutó termelési érték közel 2,5-szeresére nőtt. Meggyorsul a munka termelékenységének növekedése, és ebben az időszakban meghaladja az állami iparban a munka technikai felszereltségének a növekedését.

A nagyszériás tömegtermelésre való áttérés állami vállalataink jelentős részénél technikailag lehetővé vált, gátolta ezt azonban a gyártmányszerkezet tulszéles volta, a szükségletek oldaláról megkövetelt kis és középszériás gyártás egyidejű fenntartásának szükségessége a nagyvállalatok belül.

1968-tól a gazdaságirányítás rendszerében jelentős változások mentek végbe. Az állami vállalatok és szövetkezetek nem a tervutasítások végrehajtásában, a kötelezően előírt tervmutatók teljesítésében, hanem a hatékony vállalati gazdálkodásban, a nyereség tömegének növelésében lettek érdekelték.

Az állami nagyvállalatok jövedelmezőségük növelése érdekében a nagyszériák irányában tolták el a vállalati termelést, mivel a kis és középszériás termelés és az anyagi szolgáltatások széles köre csak kis és középvállalati szervezetben végezhető gazdaságosan.

Ez pedig a következő okokra vezethető vissza:

1. A kis és középvállalatnak a lekötött eszközök kisebb nagyságából, az üzem kisebb méretéből, és a kis és középsorozatu gyártás sajátos technológiájából adódóan lényegesen kisebb lesz ugyanazon kis és középszéria fajlagos állóeszközigénye, mint a nagyvállalatnál.

2. A kis és középvállalatnál lényegesen kisebb ugyanazon kis és középszéria rezsiköltsége, a termeléssel közvetlenül kapcsolatba nem hozható üzemi és általános költség.
/adminisztrációs, igazgatási és amortizációs költség/
3. A kis és középvállalati szervezetben a lekötött eszköz-
zőkhöz viszonyítva lényegesen nagyobb a felhasznált ele-
venmunka aránya. Az alacsonyabb technikai felszereltség-
ből eredő hátrányt a kis és középszériáknál bőven kompen-
zálja az, hogy olcsóbbá és gyorsabbá teszi az átállást,
mert az elvenmunka a legolcsóbban és legkönnyebben át-
állitható erőforrás.
4. A kis és középvállalat kevésbé specializált és ezért
könnyebben átállitható, univerzálisabb gépeket, munkaes-
zközöket és az egyes résztevékenységekre kevésbé specia-
lizálódott univerzálisabb munkaerőt foglalkoztat.
Következik ez tevékenysége sajátos jellegéből, ami viszont
szintén gyorsabbá és olcsóbbá teszi az átállást.
5. A kis és középszériás termelés rendszerint helyi nyers-
anyagok feldolgozására, helyi munkaerő foglalkoztatására
és döntően helyi igények kielégítésére rendezkedik be.
Mindez csökkenti a kis és középszéria fajlagos szállítási
költségeit.
6. A kis és középvállalatok vezetői rendszerint közvetlen és
szoros kapcsolatban vannak a szállítókkal és vevőkkel, a
közvetlen kapcsolat a rugalmasság és az alkalmazkodóké-
pesség szempontjából nagy előnyöket jelent.

Az állami nagyvállalatok jövedelmezőségük növelése érdeké-
ben, amint ezt a kötetlenebb gazdálkodás lehetővé tette,
kiszorították termékszerkezetükből a kis és középszériás
termelést, illetve az újonnan jelentkező ilyen igények ki-

elégítésére nem vállalkoztak.

Profiltisztítás címén ezen kis és középszériás termékek termelésének jelentős részét megszüntették.

Ezzel egyidőben azonban nem szűnt meg, sőt bizonyos területeken még növekedett is az ilyen termékek iránti igény.

Mind a fogyasztói, mind a termelői szférában számtalan olyan szükséglet van, amely csak kis és középszériás termeléssel elégíthető ki.

Következik ez a termelőerők fejlődésének egyenetlenségeiből, az erre épülő munkamegosztási és kooperációs viszonyokból, valamint a szükségleti strukturának, részben a termelőerőktől függő, részben azoktól független alakulásától.

A modern ipari termelés strukturájában a nagyszériás tömegtermelés, a közép és kissezériás termelés, az egyedi termelés, valamint az ezeket szolgáló kiegészítő anyagi szolgáltatások között a mindenkori szükségletek által determinált dinamikus változó arányok alakulnak ki.

A meglévő és újonnan jelentkező kis és középszériás igény és anyagi szolgáltatások kielégítésére alkalmas, rugalmas és hatékony termelőszervezeteket a társadalomnak újra és újra létre kell hoznia a zavartalan újratermelés megvalósulásához.

Ezek a termelőszervezetek pedig, mint láttuk a magyar iparban nem lehettek a koncentrált állami nagyvállalatok, ezekben a kis és középszériás termelés erőltetett fenntartása rontaná termelésük hatékonyságát.

Az 1960-as évek elejére megszilárdult kisipari termelőszervezetek még nem tudták pótolni a magyar ipar szerkezetéből hiányzó, részben mesterségesen elszorvasztott, részben az új igényeknek megfelelően ki nem fejlesztett korszerű kis és középüzemeket.

A volt kisiparosok és kisipari munkások önkéntes személyi és vagyoni társulásával létrehozott kisipari szövetkezetek alacsony technikai felszereltségükkel, elmaradott technológiájukkal, a kisiparból átörökitett termelési szerkezetükkel, mostoha munkakörülményeikkel nem pótolhatták azt az űrt, amelyet a magyar iparból hiányzó korszerű kis és középvállalat okozott.

A korszerű kis és középüzemmé válást az 1950-es években gátolták a kisipari szövetkezetek szerepét, szocializmusbeli jelentőségét lebecsülő káros politikai nézetek is.

A kisipari szövetkezetek dinamikus fejlődése az 1960-as évek közepén indult meg. Mutatja ezt a termelés koncentrációjának meggyorsulása a szövetkezeti iparban.

A termelés koncentrációja a szövetkezeti iparban 1965-75. /45/

Megnevezés:	1965	1970	1975	Index: <u>1970</u> 1965	Index: <u>1975</u> 1965
I.sz.-ek száma:	811	821	793	101,2	97,8
Egy I.sz.-re jutó fogl. száma:	217	290	301	133,6	138,7
Egy I.sz.-re jutó bttó áll.eszk.ért. mill. Ft.:	2,29	4,47	11,1	195,2	484,7
Egy I.sz.-re jutó termért. mill.Ft.:	15,3	25,3	43,8	165,3	286,3
Egy fogl.-ra jutó term.ért. ezer Ft.:	70,5	87,2	145,5	123,7	206,4
Egy fogl.jutó áll. eszk.ért.ezer Ft.:	10,5	15,4	36,9	146,6	352,2

/45/ Szövetkezeti ipari adattár: 276-277.1. adataiból számított értékek.

III. AZ IPARI SZÖVETKEZETI TULAJDON FEJLŐDÉSE A GAZDASÁGI MECHANIZMUS REFORMJÁNAK BEVEZETÉSE UTÁNI IDŐSZAKBAN

1. Az ipari szövetkezeti tulajdon megítélésében végbement változások

Az 1960-as évek végén a gazdaságirányítás reformjának előkészületei során új szövetkezetpolitika került kidolgozásra. Az új szövetkezetpolitikai koncepció alapja az volt, hogy a szocialista állam elismeri az ipari szövetkezeti tulajdon szocialista jellegét, az ipari szövetkezeteket a szocialista gazdaság szerves részének, az állami vállalatokkal egyenrangúnak tekinti, és társadalmi, gazdasági jelentőségüknek megfelelően támogatja.

Az ipari szövetkezeti tulajdon szocialista jellegét létezésének külső és belső feltételei határozzák meg.

A külső feltétel az, hogy az ipari szövetkezet olyan környezetben létezik és fejlődik, ahol a politikai hatalom szocialista, ahol meghatározó szerepe az osztálytársadalmi jellegű állami tulajdonnak van.

Az ipari szövetkezetek belső viszonyait az jellemzi, hogy a

1. termelési eszközök a közvetlen termelő tulajdonában vannak, tehát a munka funkciója és az elsajátítás funkciója egybeesik az ipari szövetkezet tagjainál. Elsajátítani, tulajdonosi funkciókat gyakorolni csak munka alapján lehet.

2. Az ipari szövetkezetekben a személyi jövedelmek elosztása döntően a végzett munka mennyiségének és minőségének megfelelően történik.

3. Az ipari szövetkezetek gazdasági és társadalmi céljai összhangban vannak a szocialista társadalom általános célkitűzéseivel.

Az ipari szövetkezetek az állami vállalatokhoz hasonlóan vesznek részt a társadalom igényeinek tervszerű kielégítésében, alanyai a magyar iparban kialakult tervszerű munkamegosztásnak.

4. Az ipari szövetkezetek az állami vállalatokhoz hasonlóan járulnak hozzá a központosított társadalmi alapok képzéséhez.

Az ipari szövetkezeteknél képződő társadalmi tisztajövedelem az egész társadalom érdekeinek megfelelően kerül felosztásra, a közös társadalmi alapokat bővítő, a szövetkezet osztatlan vagyonát növelő és a tagok részesedését szolgáló részekre.

5. Az állami gazdaságirányítás és szabályozás az állami vállalatokhoz hasonlóan átfogja az ipari szövetkezeteket is. Mindenek előtt döntően befolyásolja azt a közeget, amelyben az ipari szövetkezetek gazdálkodásukat folytatják, szervesen beilleszti tevékenységüket a tervgazdálkodás rendszerébe.

Az ipari szövetkezetekben tehát társadalmilag szervezett, központilag tervszerűen irányított csoport-kollektív el-sajátítás valósul meg.

6. A szövetkezeti tagok személyi jövedelme, a szövetkezet fejlesztésének lehetőségei -akárcsak az állami vállalatoknál- közvetlenül függnék az általuk kigazdálkodott eredménytől.
7. Az ipari szövetkezetek tagjai, akárcsak az állami vállalat dolgozói, aktív szereplői a gazdálkodásnak, részt vesznek a gazdasági döntések előkészítésében, a gazdasági döntések meghozatalában, a gazdasági döntések végrehajtásában és ellenőrzésében. Elkülönült érdekeiket az államilag szabályozott keretek között az osztársadalmi érdekekkel egyeztetik és érvényesítik.

Az ipari szövetkezeti tulajdon általános vonásai tehát meg-
egyeznek azokkal a vonásokkal, amelyeket Szabó Kálmán a szo-
cialista tulajdon általános vonásaiként emel ki.

"A tőkés tulajdonhoz képest a szocialista tulajdon érvényesi-
tése együttesen jelenti:

1. A terméktöbbletnek a dolgozók közös érdekei szerinti fel-
használását.
2. Jövedelmüknek a gazdálkodás eredményeitől való közvetlen
függését.
3. A közvetlen termelők nem pusztá tárgyai, hanem alanyai,
aktív szereplői a gazdálkodásnak.

A szocialista tulajdon abban különbözik a kismagántulajdon-
tól, hogy:

1. Nem elszigetelt, hanem társadalmilag szervezett a dolgo-
zók részvétele és érdekelttsége az elsajátításban.
2. Személyi jövedelmük csupán fogyasztási javak elsajátításá-
ra ad jogcímet.
3. Polarizáció helyett a munka alapján egyenlően megvalósuló
és a közös társadalmi felemelkedést biztosító egyenlőtlen-
ség a jellemző." /46/

A két tulajdonforma egyenrangúsága jogi megfogalmazást nyert
az 1971. őszén elfogadott szövetkezeti törvényben.

A szövetkezeti törvény 34.§-a kimondja: "A szövetkezeti tulaj-
don a szocialista tulajdon más formáival egyenrangú, azonos
védelemben és a gazdasági kapcsolatok keretében azonos elbi-
rálásban részesül." /47/

46. Szabó Kálmán: A tulajdon fogalmához Tézisek a Marx Ká-
roly Közgazdaságtudományi Egyetem tudományos ülészakára.
Kossuth Könyvkiadó, 1969.

47. Szövetkezetpolitikai kérdések, Kossuth Könyvkiadó, 1973.

Az ipari szövetkezetek tehát az áruviszonyukban, a szerződéses kapcsolatokban egyenrangú és mellérendelt pozícióban vannak az állami /össztársadalmi/ tulajdonban lévő vállalatokkal.

A szövetkezeti törvény igen lényeges eleme annak deklarálása, hogy a szövetkezeti tagsági viszony alapján végzett munka egyenrangú, a társadalmi tulajdon más formái keretében végzett munkával.

Az állami és a szövetkezeti tulajdonforma egyenrangúsága -amint ezt az MSZMP XI. kongresszusa is megállapította,- nem zárja ki azokat a különbségeket, amelyek a két tulajdonforma között a társadalamsitottság fokában, a vezetés, irányítás módjában, a jövedelemelosztás formáiban fennáll.

1. Az állami /össztársadalmi/ tulajdon alanya az egész társadalom, a tulajdonosi funkciók jelentős részét pedig a szocialista állam, mint az össztársadalmi tulajdon központi képviselője gyakorolja.

Az ipari szövetkezeti tulajdon alanya az adott szövetkezeti tagság egésze, a tulajdonosi funkciókat a tagság egésze gyakorolja. Az ipari szövetkezetekben tehát csoport-kollektív elsajátítás valósul meg.

2. Az állami /össztársadalmi/ tulajdon tárgya meghatározó szerepénél fogva korlátlan.

Az ipari szövetkezeti tulajdon tárgya a szövetkezet gazdasági és társadalmi tevékenységéhez igazodik, köre szűkebb az állami tulajdonnál.

Egyetértünk ezzel összefüggésben Erdei Ferencnek 1968-ban a szövetkezetek elméleti kérdéseiről folytatott vitaindító cikkében kifejtett állásfoglalásával, amely szerint: "A szövetkezeti tulajdon az össznépi, állami tulajdon mellett, mint a szocialista tulajdon másik formája,

-84-

nem alacsonyabb szintű és nem is kevésbé következetesen szocialista jellegű, bár kétségtelenül szűkebb körű tulajdonforma. /48/

3. Az állami tulajdon alapforrásai az államosítás, az állami vállalat saját gazdasági tevékenysége, az állam közhatalmi jellegű bevételei és a nemzetközi kölcsönök.

Az állam tehát tulajdonosi jogait nemcsak az állami vállalatoknál levő vagyon felett gyakorolja, hanem tulajdonosa a költségvetésben lévő pénzalapnak is, amely egyébként nem vállalati kategória.

A szövetkezeti tulajdon alapforrásai a következők:

- a, A szövetkezeti társadalmasítás
- b, A szövetkezet saját gazdasági tevékenysége
- c, A tagok vagyoni hozzájárulása
- d, Állami támogatás.

Az ipari szövetkezetek induló vagyonukat a szövetkezeti társadalmasítás útján, a belépő kisiparosok termelési eszközeinek egyesítésével hozták létre.

A későbbiek során a belépő tag magántulajdonában lévő termelési eszközöket az ipari szövetkezet megváltotta, /kifizette a tagoknak/ így az ipari szövetkezetek termelési eszközei osztatlan szövetkezeti tulajdonba kerültek.

Az osztatlan szövetkezeti vagyon gyarapodásának legfőbb forrása a szövetkezetek belső felhalmozása. Ez a felhalmozott vagyon az alapítóvagyonhoz és a felosztható vagyonhoz /részjegyalap/ viszonyítva állandóan növekszik.

4. Az ipari szövetkezeti tulajdonnak két oldala van.

A külső oldal, az árutulajdonosi oldal, és a belső oldal, a tagsági oldal, amely a szövetkezeti tulajdonnak a nem áruviszonyt tükröző oldala.

Az ipari szövetkezetek külső kapcsolataiban, az árucserében a mellérendeltség és az egyenrangúság érvényesül más árutulajdonosokkal /pl. állami vállalatokkal/ szemben.

A szövetkezeti tulajdon belső oldala a szövetkezeti és a tagsági érdek egységének rendszerében megvalósuló szövetkezeti elsajátítást fejezi ki.

A külső oldal és a belső oldal kölcsönhatásban van egymással, egymástól hermetikusan elválasztani nem lehet.

5. Az ipari szövetkezeti tulajdont a közvetlenség és a közvetettség egysége jellemzi.

Közvetlen belső viszonyaiban, mert a csoport kollektíva közvetlenül sajátít el /közvetlenül rendelkezik és hasznosít/,

Közvetett külső kapcsolataiban, mert itt a jogi személy önállósult szövetkezet közvetít.

6. Az ipari szövetkezeti tulajdonnál egy és ugyanazon személy a munkavállaló, a tulajdonos és a szervezet tagja.

6. Az ipari szövetkezet tehát egy és ugyanaz a szervezett tagsággal, attól nem különül el, hanem vele egy szervezet. Az ipari szövetkezetek kollektívái tehát minden esetben tulajdonosi és egyben munkavállalói kollektívák.

A tulajdonosi funkciókat a szövetkezeti kollektíva tagjai részben közvetlenül /közgyűlés/, részben közvetetten, a maguk által választott vezetőség útján gyakorolják. /küldöttgyűlés, szövetkezeti vezetőség/

A szövetkezeti tagok közreműködése:

- a, A szövetkezet termelő tevékenységében való részvételben,
- b, A vagyoni hozzájárulásban /részjegyalap-hozzájárulás/
- c, Szervezeti közreműködésben nyilvánul meg.

7. Az ipari szövetkezetek döntően saját vagyonnal, saját kockázatukra gazdálkodnak. A gazdálkodásuk, csoporttulajdonban lévő termelési eszközeik és tagsági viszonyban lévő munkaerőtartalékuk egyesítésén alapul.

Az ipari szövetkezetek veszteségeiket a szövetkezet felhalmozott vagyonának, illetve a tagok részjegyalapjának csökkentésével ellensúlyozzák. Az ipari szövetkezetek veszteségeit rendkívüli körülményektől eltekintve nem vállalja át az állami költségvetés.

Az ipari szövetkezetek tagsága tehát nagyobb részt vállal a gazdálkodás kockázatából, mint a hasonló profilu állami vállalat.

8. Az ipari szövetkezeti tulajdont az oszthatóság és az oszthatatlanság egysége jellemzi.

Osztható a részjegyalap, oszthatatlan az ipari szövetkezetek álló és forgóalapja, valamint az ezeket szolgáló fejlesztési alap.

Az ipari szövetkezetek felhalmozott vagyonának 98%-a a fel nem osztható vagyon.

Az ipari szövetkezetekben az osztatlan vagyon nem meghatározó, de jelentős forrását képezi az állami támogatás is.

Az ipari szövetkezeti tulajdon csoporttulajdon jellegét tágabban kell értelmezni annál, hogy a szövetkezeti tulajdon alanya mindig az adott szövetkezeti kollektiva.

Az ipari szövetkezeti tulajdon körébe tartozik az ipari szövetkezetek egymás közötti társulásainak, az ipari szövetkezetek érdekképviselői szerveinek tulajdona.

Ide tartozik a szövetkezetek által befizetett vagyoni hozzájárulás a közös alapokba. /Közös fejlesztési alap, kölcsönös támogatási alap./

2. Az ipari szövetkezetek vállalati jellegének kibontakozása

A gazdaságirányítás reformját megelőző időszakban sem az állami vállalat, sem az ipari szövetkezet nem volt valóságos vállalat, hanem korlátozott önállósággal rendelkező, tervvégrehajtó, elsősorban technikai, üzemi jellegű gazdasági szervezeti egység.

Mind az állami vállalatok, mind az ipari szövetkezetek gazdasági tevékenységének mozgáspályája rendkívül szűk volt. Piaci manőverezési lehetőségei rendkívül korlátozottak voltak, az áru és pénzkapcsolatok pedig fejletlenek.

Lenin már az 1920-as években "A szövetkezetekről" írt tanulmányában egyértelműen és világosan vállalatoknak tekinti a szövetkezeteket.

A vállalat általános fogalmát a hazai közgazdasági irodalomban általánosan elfogadott Szabó Kálmán akadémikustól származó ismérvek alapján határozzuk meg.

"A vállalat általában:

1. A fejlett áru és pénzviszonyok gazdasági alapegysége.
2. A vállalatban szervezetiesen jut kifejezésre a mindenkori tulajdonviszonyok adott technikai alapokon nyugvó elkülönültsége.
3. A vállalatban ennek megfelelően más gazdasági egységektől, de a kötelékébe tartozó személyek háztartásától is elkülönülten folyik a gazdálkodás.
4. Mégpedig oly módon, hogy a piaci realizálásból eredő pénzbevételeiből fedezik előzetes befektetéseiket.
5. Amelyek mindig tartalmazznak kockázati elemet.
6. Közvetlen céljuk a nyereség biztosítása." /49/

49. Szocializmus politikai gazdaságtana, Kossuth Könyvkiadó, 1973. 336-383.1.

A gazdasági mechanizmus reformját követően jelentős mértékben megnőtt az állami vállalatok és az ipari szövetkezetek gazdasági önállósága.

Az ipari szövetkezetek többsége közvetlenül érdekelt lett az általa kigazdálkodott nyereség növelésében. Nagyobb szerepre tett szert a saját erőből történő vagyontképzés, nagyobb lett a szövetkezeti vagyon feletti rendelkezés mértéke.

Az állami vállalatok és az ipari szövetkezetek is nyereségükből a korábbinál lényegesen nagyobb fejlesztési és részesezési alapot képezhettek.

E változások alapvetően visszahatottak az állami vállalatok és ipari szövetkezetek magatartására, törekvésük középpontjában a nyereség tömegének növelése került. gazdálkodásuk rugalmasabb lett.

Az a körülmény, hogy az ipari szövetkezetek az állami vállalatokhoz hasonlóan a fejlett áru és pénzviszonyok között működő, elkülönült gazdasági alapegységek, a szövetkezetek belső és külső viszonyaira egyaránt jelentős hatást gyakorolnak a piaci viszonyok.

Az ipari szövetkezetekben más gazdasági egységektől, de a szövetkezetek kötelékébe tartozó személyek háztartásától is elkülönülten folyik a gazdálkodás.

Az ipari szövetkezeti tagok, szemben a mezőgazdasági szövetkezet tagjaival, nem rendelkeznek saját munkán alapuló, egyéni árutermelést folytató háztáji gazdasággal.

Ez a különbség erősíti az ipari szövetkezetek vállalati vonásait a mezőgazdasági szövetkezetekkel szemben.

Ugyanakkor a szövetkezeti vonások gyengüléséhez vezet.

Az ipari szövetkezetek gazdasági elkülönültsége csoporttulajdonosi elkülönültség.

Az elkülönültség nagyobb mértékű, mint az állami vállalatoknál. Egyrészt nagyobb a tulajdonosi kollektiva rendelkezési önállósága, hisz itt nincs szó a tulajdonosi funkciók olyan megosztásáról az állam központi szervei és a gazdasági alap-egységek között, mint az állami vállalatoknál.

Az ipari szövetkezetek nagyobb rendelkezésbeli önállósága a csoporttulajdon jellegéből következik.

A kollektív anyagi érdekelttség erőteljesebb az ipari szövetkezeteknél. A szövetkezeti tagok személyi jövedelme, a szövetkezet fejlesztésének lehetőségei jobban függenek a kigazdálkodott eredmény növekedésétől, mint az állami vállalatok esetében. Ezt mutatja, hogy a fejlesztés és a személyi jövedelmek növekedésének forrásául szolgáló nyereség lényegesen kisebb hányadát teszik ki a költségvetési támogatások az ipari szövetkezetekben, mint az állami iparban.

Társadalmi tisztajövedelem, elvonások, költségvetési támogatások az állami iparban /50/ Mill. Ft-ban.

Megnevezés	1970	1975	1979
Társ.-i tiszta jöv.	60 634	101 503	140 661
Költsv.-i támogatások:	20 766	43 955	30 650
Elvonások összesen:	40 634	68 666	93 984
Nyereség:	36 611	68 860	72 619

50. Ipari adattár, KSH, 1978. 477, 481. 483.1.

Statisztikai évkönyv, KSH 1980. 196.1.

Társadalmi tisztajövedelem, elvonások, költségvetési támogatások a szövetkezeti iparban, mill. Ft-ban /51/

Megnevezés:	1970	1975	1979
Társadalmi tisztajövedelem:	5 654	9 845	13 827
Költségvetési támogatások:	331	590	674
Elvonások összesen:	2 339	3 200	6 499
Nyereség:	3 272	6 372	7 246

Vizsgáljuk meg a táblázatokban feltüntetett költségvetési támogatások arányát a nyereség százalékában, a költségvetési elvonások arányát a realizált társadalmi tisztajövedelem százalékában. Hasonlítsuk össze az állami vállalatokat és az ipari szövetkezeteket!

A költségvetés jövedelemujraelosztó szerepe az állami iparban

Megnevezés:	1970	1975	1979
Költségvetési támogatások			
a nyereség %-ában :	56,7	63,8	42,2
Költségvetési elvonások			
a tisztajövedelem %-ában:	67,0	67,6	66,8

A költségvetés jövedelemujraelosztó szerepe a szövetkezeti iparban /52/

Megnevezés:	1970	1975	1979
Költségvetési támogatások			
a nyereség %-ában:	10,1	9,2	9,3
Költségvetési elvonások			
a tisztajövedelem %-ában:	41,3	32,5	47,0

51. Ipari adattár, KSH, 1978. 495-99.1.

52. Az 51.sz. táblázat adataiból számított értékek.

A fenti két táblázatból látható, hogy az állami költségvetés jövedelemujraelosztó szerepe az állami vállalatok esetében lényegesen nagyobb, mint az ipari szövetkezetek esetében. Ez a jövedelemujraelosztó szerep még tovább fokozódik azáltal, hogy az állami vállalatoknál képződő amortizáció 40%-át is elvonja a költségvetés. Ezzel szemben az ipari szövetkezeteknél képződő amortizáció teljes összege a szövetkezetnél marad, s azt maguk használják fel.

Az ipari szövetkezetek tehát -az állami vállalatoknál nagyobb mértékben- a piaci realizálásból eredő pénzbevételeikből fedezik ráfordításaikat.

Az ipari szövetkezetek esetleges veszteségeiket döntően saját tartalékalapjuk, a felhalmozott vagyon, illetve a tagok részjegyalapjának csökkentése útján ellensúlyozzák.

A gazdálkodással együttjáró kockázatot az ipari szövetkezetek maguk viselik, nincs szó a kockázat viselésének olyan mértékű megosztásáról az ipari szövetkezet és az állami költségvetés között, mint az állami vállalatok esetében.

3. Az ipari szövetkezetek jövedelemérdekeltségének problémája

Szabó Kálmán akadémikus a vállalat közvetlen céljának a nyereség biztosítását jelölte meg. Az általa alkotott vállalat -fogalom azonban absztrakció, amely mindig történelmileg konkrét formában létezik csak, mint tőkés vállalat vagy mint szocialista vállalat.

A termelési eszközök tulajdontípusa, annak konkrét formái sajátos vonásokat kölcsönöznek az általános vállalatfogalomnak. A tőkés termelési viszonyok között a vállalati különérdek, a tőkés különérdekében, a vállalati cél a tőkés termelés céljában oldódik fel.

Ennek megfelelően a tőkés vállalat célja a folyamatos és minél magasabb profit biztosítása, mert ettől függ a tőkés vállalat fennmaradása, illetve a bővített ujratermelése.

A szocialista vállalatok különérdeke egyrészt szorosan kapcsolódik a szocialista termelési viszonyok között meghatározó szerepet játszó társadalmi érdekekhez, másrészt a vállalatnál dolgozó kollektiva tagjainak egyéni érdekeihez.

A szocialista vállalat adaptálja a társadalmi érdekeket, és integrálja az egyéni érdekeket.

A szocialista vállalatok és ipari szövetkezetek érdeke alapvetően nem lehet más, mint a társadalom érdeke, vagyis az, hogy az adott termelő kollektiva a rendelkezésére álló gazdasági erőforrások hatékony felhasználásával, mind nagyobb mértékben, mind jobb minőségben járuljon hozzá a társadalom növekvő szükségleteinek kielégítéséhez.

Az állami vállalatok és ipari szövetkezetek különérdeke szorosan kapcsolódik saját dolgozóik személyes jövedelmének növeléséhez, de a vállalati, szövetkezeti különérdeket nem lehet a dolgozók személyi jövedelmének növelésére redukálni.

A dolgozók személyes jövedelmének növekedéséhez fűződő vállalati /szövetkezeti/ különérdek kiegészül a vállalat /szövetkezet/ termelő alapjainak bővítéséhez, korszerűsítéséhez, általában a bővített ujratermeléshez és a tartalékok növeléséhez fűződő különérdekkel.

Az állami vállalatok és ipari szövetkezetek különérdeke tehát a rendelkezésükre álló erőforrásokhoz viszonyított bruttó-jövedelem növelés.

Az állami vállalatoknak és az ipari szövetkezeteknek nem lehet érdeke, hogy a személyes jövedelmek az észszerű felhalmozás és tartalékolás rovására növekedjenek.

A szocialista vállalatnak nem lehet érdeke a felhalmozásnak és tartalékolásnak a dolgozók személyes jövedelme csökkentése árán történő növelése sem.

A vállalati /szövetkezeti/különérdek itt a személyes jövedelmek, a felhalmozás és a tartalékolás növelésénél a vállalat /szövetkezet/ szempontjából optimális arányok fenntartása. /A vállalati szempontból optimális arányok nem minden esetben esnek egybe a társadalmi szempontból optimális arányokkal./ A központi szabályozó rendszernek különböző közgazdasági és olykor adminisztratív eszközökkel is elő kell segíteni a személyi jövedelmek, a felhalmozás és a tartalékolás növekedésénél a társadalmi szempontból optimális arányok kialakulását./

Az objektív vállalati /szövetkezeti/ különérdek érvényesülése mindig konkrét feltételek teljesüléséhez kötődik.

Az érdekelttség a tudatosult érdek konkretizálása.

Az érdekelttség az, ami közvetlenül és konkrétan ösztönöz.

A gazdasági ösztönzés tehát közvetlen az érdekhez, közvetlenül az érdekelttséghez fűződik.

Az állami vállalatok és ipari szövetkezetek objektív érdeke, a rendelkezésükre álló erőforrásokhoz viszonyított bruttó-jövedelem növelése.

Az érdekelttségnek ettől függetlenül kialakulhatnak különböző konkrét formái, amelyeket a gazdasági mechanizmus juttat érvényre.

Az állami vállalatok és ipari szövetkezetek jövedelemérdekelttsége megjelenhet a legkülönbözőbb bruttó vagy nettó vállalati jövedelemhez kapcsolódó érdekelttségi rátákban, de egyéb teljesítménymutatókban is, attól függően, hogy a központi gazdasági szabályozás mire akarja ösztönözni az állami vállalatokat, illetve az ipari szövetkezeteket.

-14-

Az ipari szövetkezet sajátos vállalat, másrészt a tagok érdekvédelmi szervezete, azonos típusu és egyszintű az állami vállalatokkal.

Az ipari szövetkezetek gazdasági rendeltetése épp úgy a hatékony és jövedelmező gazdálkodás, mint az állami vállalatoké.

Az ipari szövetkezetek megalakulása idején a szövetkezet fontos rendeltetése volt a belépő tagok foglalkoztatása, a nem kellően iparosodott területeken munkalehetőségek biztosítása.

Ez az időszak azonban az 1960-as évek közepétől már lezárult. Az ipari szövetkezetekben foglalkoztatott munkaerő mobilitása nem sokban különbözik az állami vállalatoknál foglalkoztatott munkaerő mobilitásától.

Az ipari szövetkezetek, akárcsak az állami vállalatok, tág határok között tudják kombinálni termelési tényezőiket.

Az ipari szövetkezetek tágabb határok között tudják változtatni termelési profiljukat, mint az állami vállalatok, ugyanakkor korlátozott, jórészt saját erőből felhalmozható gazdasági erőforrásokkal rendelkeznek, ami egyes esetekben korlátozza is a termelési tényezők optimális kombinációját. A nyereségoptimum követése tehát egyrészt könnyebb, másrészt nehezebb, mint az állami vállalatoknál.

Az ipari szövetkezetek /akárcsak az állami vállalatok/ jövedelemérdekeltségének egyértelmű eldöntése rendkívül bonyolult feladat. Az 1968 óta érvénybe lévő gazdaságirányítási rendszer általános elvként fogalmazta meg, hogy az állami vállalatok, és szövetkezetek a nyereség tömegének növelésében érdekeltek. A gazdasági szabályozórendszer ezt ebben az irányban korszerűsítették.

Sem vállalati, sem társadalmi szempontból nem mellékes kérdés, hogy a nyereség tömegének növekedése milyen társadalmi "áldozatok" árán valósul meg. Melyik az a legfontosabb erőforrás, amely döntő szerepet játszik a vállalatok /ipari szövetkezetek/ növekedésében.

Ezzel összefüggésben vizsgáljuk meg a 100 Ft. lekötött eszközértékre jutó társadalmi tisztajövedelem alakulását az állami iparban és az ipari szövetkezetekben.

100 Ft. lekötött eszközértékre jutó társadalmi tisztajövedelem és nyereség az állami iparban /53/

Megnevezés:	1970.	1975.	1979.
Társadalmi tisztajövedelem:	15,95	18,32	18,13
Nyeresség:	9,63	12,43	9,69

100 Ft. lekötött eszközértékre jutó társadalmi tisztajövedelem és nyereség az ipari szövetkezetekben /53/

Megnevezés:	1970.	1975.	1979.
Társadalmi tisztajövedelem:	72,75	61,29	55,87
Nyeresség:	42,1	39,67	30,0

A táblázatokból az következik, hogy a legutóbbi évtizedben az ipari szövetkezeteknek nem fűződött kellő érdekeltsége az eszközarányos nyereség /tisztajövedelem/ növeléséhez, fejlesztési döntéseiknél az elevenmunkát megtakarító gépesítést előnyben részesítették a meglévő termelőalapok jobb kihasználása, általában az eszközhatékonyságot növelő eljárásokkal szemben.

53. Ipari adattár, KSH, 1978. 476-94.1.

Statisztikai évkönyv, KSH, 1980. 143-95.1.

Az állami iparban, ugyanezen időszakban a 100 Ft. eszközértékre jutó társadalmi tisztajövedelem szinten maradt, sőt némileg növekedett, de az eszközarányos nyereség növeléséhez itt sem fűződött a vállalatoknak érdekeltsége.

Nem tudunk egyértelmű következtetésre jutni a 100 Ft. kifizetett bérre jutó társadalmi tisztajövedelem dinamikájának vizsgálatából sem.

100 Ft. bérre jutó társadalmi tisztajövedelem az állami iparban

<u>Megnevezés:</u>	<u>1970</u>	<u>1975</u>	<u>1979</u>
Tisztajövedelem:	151,14	191,88	200,9
Nyereség:	91,26	130,17	103,72

100 Ft. bérre jutó társadalmi tisztajövedelem és nyereség a szövetkezeti iparban /54/

<u>Megnevezés:</u>	<u>1970</u>	<u>1975</u>	<u>1979</u>
Tisztajövedelem:	117,9	153,85	161,89
Nyereség:	68,24	99,58	86,99

Bár a 100 Ft. bérre jutó társadalmi tisztajövedelem és nyereség mind az állami iparban, mind az ipari szövetkezeteknél a IV. öt éves terv időszakában dinamikusán növekedett, ez a növekedés az V. ötéves terv időszakában lelassult, sőt a 100 Ft. bérre jutó nyereség mind az állami iparban, mind a szövetkezeti iparban csökkent. Nem mondhatjuk tehát, hogy a szabályozórendszer a bérarányos nyereség növelésére ösztönözte volna az állami vállalatokat, az ipari szövetkezeteket.

54. Ipari adattár, KSH, 1978. 476-92.1.

Statistikai évkönyv, KSH, 1980. 195.1.

Nem ösztönzött a szabályozó rendszer a 100 Ft. összes költségre jutó társadalmi tiszta jövedelem növelésére sem.

Ezt bizonyítják az alábbi táblázat adatai:

100 Ft. összes költségre jutó társadalmi tiszta jövedelem az állami és a szövetkezeti iparban /55/

Megnevezés:	1970	1975	1979
Állami ipar:	19,50	20,61	20,70
Szövetkezeti ipar:	30,87	31,95	32,39

Megvizsgáljuk a bér és a nyereség, a bér és a társadalmi tiszta jövedelem, a bér és a hozzáadott érték, a felhalmozási alap és a nyereség, a felhalmozási alap és a társadalmi tiszta jövedelem, az összes saját fejlesztési forrás és a hozzáadott érték összefüggését az állami szektor összehasonlítható ágazataiban és a szövetkezeti iparban. /Összehasonlíthatók azok az iparágak, amelyekben az ipari szövetkezetek termelési értéke jelentős. Ezek az alábbiak:

A gépek és berendezések gyártása, a műszeripar, a fémtömegcikkipar, a fafeldolgozó ipar, bőr-szőrme és cipőipar, textilruházati ipar, és a kézmű és háziipar.

Bér, fejlesztési alap, nyereség, tiszta jövedelem, hozzáadott érték növekedése az összehasonlítható iparágakban mill. Ft-ban /56/

Megnevezés:	1971	1973	1975	1977	1979
Munkabér:	11 598	12 513	14 496	15 461	16 993
Felhalmozási alap:	2 490	3 182	4 104	5 380	5 484
Összes fejl.forr.:	4 197	5 129	6 321	8 124	9 117
Nyereség:	10 944	14 171	17 967	17 336	17 921
Tiszta jövedelem:	18 135	21 856	26 859	30 477	33 365
Hozzáadott érték:	31 440	36 316	43 572	48 682	53 991

55. Ipari adattár. KSh, 1978. 487-495., 505.1.

56. Ipari adattár. KSH, 1978. 477., 481., 483.1. adataiból számítva.

Bér, fejlesztési alap, nyereség, tiszta jövedelem, hozzáadott érték növekedése a szövetkezeti iparban mill. Ft.-ban /57/

Megnevezés:	1971	1973	1975	1977	1979
Munkabér:	5 071	5 367	6 399	6 977	7 708
Felhalmozási alap:	663	927	1 274	1 677	1 874
Összes fejlesztési forr.:	849	1 182	1 613	2 185	2 550
Nyeresség:	3 894	5 107	6 372	6 166	7 426
Tiszta jövedelem:	6 473	8 054	9 845	11 644	13 827
Hozzáadott érték:	11 730	13 676	16 583	19 129	22 211

A kapcsolat szorosságát mérő korrelációs együtthatók:/58/

Megnevezés:	Állami ipar:	Szövetkezeti ipar:
Bér és nyereség:	+ 0,8904	+ 0,9441
Bér és tiszta jövedelem:	+ 0,9946	+ 0,9937
Felhalmozási alap és nyereség:	+ 0,8785	+ 0,9346
Fejlesztési a. és tiszta jöv.:	+ 0,9875	+ 0,9914
Össz.fejl.forr. és hozzáadott érték:	+ 0,9917	+ 0,9957

A kiszámított korrelációs együtthatók azt mutatják, hogy mindkét szektorban igen szoros összefüggés van a bér és a nyereség, a bér és a társadalmi tiszta jövedelem, a bér és a hozzáadott érték, a felhalmozási alap és a nyereség, a felhalmozási alap és a társadalmi tiszta jövedelem, az összes saját fejlesztési forrás /fejlesztési nyereség + amortizáció/ és a hozzáadott érték növekedése között.

A kapcsolat szorosságát illetően nincs szignifikáns eltérés a két szektor között, ha az állami iparnál csak az összehasonlítható iparágakat tekintjük. Mindkét szektorra jellemző, hogy a munkabérek és a hozzáadott érték növekedése között valamivel szorosabb a kapcsolat, mint a munkabérek és a nyereség növekedése között.

A bér és a társadalmi tiszta jövedelem növekedése között közel olyan szoros a kapcsolat, mint a bér és a hozzáadott érték növekedése között. A felhalmozási alap és a nyereség, a felhalmozási alap és a társadalmi tiszta jövedelem, az összes saját fejlesztési forrás és a hozzáadott érték növekedése közötti kapcsolat a szövetkezeti iparban valamivel szorosabb, mint az állami ipar összehasonlítható ágaiban. A vállalatok és szövetkezetek fejlesztési lehetőségei döntően a saját fejlesztési források növekedésétől függnnek, a saját fejlesztési források növekedésében pedig mindkét szektorban döntő szerepet játszik a fejlesztésre fordítható nyereség. A bértömeg növekedését a hozzáadott érték növekedésétől, a bérszínvonal növekedését az egy foglalkoztatottra jutó bruttó jövedelem növekedésétől tette függővé az 1976 óta érvényben lévő szabályozó rendszer.

IV; AZ IPARI SZÖVETKEZETEK KORSZERŰ KIS ÉS KÖZÉPÜZEMMÉ VÁLÁSÁNAK FOLYAMATA. A TIZÉVES FEJLESZTÉSI PROGRAM MEGVALÓSULÁSA AZ IPARI SZÖVETKEZETEK BEN

1. Az ipari szövetkezetek dinamikus növekedése a IV. ötéves terv időszakában

A IV. ötéves terv időszakában viszonylag gyors ütemű növekedés bontakozott ki a magyar iparban. A viszonylag dinamikus növekedést a kedvező hazai és külföldi értékesítési lehetőségek és a növekedéshez rendelkezésre álló és döntően szocialista importból beszerezhető nyersanyag és energiaforrások biztosították.

A szövetkezeti ipar bruttó termelésének növekedése az ugynevezett összehasonlítható iparágakban az állami iparnál is gyorsabb volt. Az ipari szövetkezetek VI. kongresszusa 1970-ben fogadta el a szövetkezetek tíz éves fejlesztési és rekonstrukciós programját. A program megvalósítása jelentős szerepet játszott az ipari szövetkezetek növekedésének felgyorsulásában.

Az állami ipar bruttó termelésének alakulása 1975-ben

bázis: 1970

/59/

Gépipar:	128,2
Híradástechnikai ipar:	184,3
Műszeripar:	149,1
Fém-tömegcikkipar:	107,8
Vegyipar:	165,1
Könnnyűipar:	129,8
Textil-ruházatiipar:	138,2
Élelmiszeripar:	124,7
Állami ipar összesen:	135,5

A szövetkezeti ipar bruttó termelésének alakulása 1975-ben

bázis: 1970

/60/

Gépipar:	154,2
Műszeripar:	168,5
Fém-tömegcikkipar:	138,4
Vegyipar:	150,5
Könnnyűipar:	141,5
Textil-ruházatiipar:	131,5
Bőr-szőrme-cipőipar:	148,4
Fafeldolgozóipar:	134,6
Szövetkezeti ipar összesen:	152,1

Jelentős változások mentek végbe az állami ipar és a szövetkezeti ipar ágazati szerkezetében is.

59. Ipari adattár, KSH, 1978. 134.1.

60. Ipari adattár, KSH, 1978. 142.1.

Az állami ipar ágazati szerkezete a bruttó termelés alapján
/61/

<u>Ágazatok:</u>	<u>1970</u>	<u>1975</u>
Bányászat:	14,3	10,6
Villamosenergiaipar:	5,2	5,8
Kohászat:	9,0	8,7
Gépipar:	28,8	32,2
Híradástechnika:	4,5	6,2
Műszeripar:	2,5	3,0
Fémöntömegek:	3,8	3,1
Vegyipar:	9,2	10,8
Könnyűipar:	16,1	15,2
Textilruházati ipar:	1,8	1,6
Textilipar:	7,6	6,8
Élelmiszeripar:	10,6	10,2
Egyéb ipar:	6,8	6,5
Állami ipar összesen:	100,0	100,0

Szövetkezeti ipar ágazati szerkezete a bruttó termelés alapján
/61/

<u>Ágazatok:</u>	<u>1970</u>	<u>1975</u>
Gépipar:	24,7	25,2
Műszeripar:	4,3	4,8
Fémöntömegek:	7,5	6,9
Vegyipar:	4,1	3,8
Könnyűipar:	52,5	50,1
Textil-ruházati ipar:	12,8	11,2
Bőr-szőrme-cipő:	11,2	11,1
Kézmű és háziipar:	17,0	17,5
Fafeldolgozó ipar:	9,4	8,5
Egyéb ipar:	18,7	20,9
Szövetkezeti ipar összesen:	100,0	100,0

Az 1971-ben elfogadott fejlesztési program az ipari szövetkezetekben az elmaradott kisüzemi körülmények felszámolását, a korszerű kis és középüzemi termelés feltételeinek megteremtését, a műszakilag magasabb színvonalu, hatékonyabb termelő és szolgáltató tevékenység kialakítását, a szövetkezeti dolgozók munkakörülményeinek lényeges javítását tűzte ki célul.

A tíz éves fejlesztési program teljes időszaka alatt az ipari szövetkezetek mintegy 16 milliárd forintot fordítottak műszaki színvonaluk korszerűsítésére. Ebből a IV. ötéves terv időszakában mintegy 7 milliárd forint értékű beruházást valósítottak meg, kétszer annyit, mint a III. ötéves terv időszakában.

Az V. ötéves terv fejlesztési céljainak megvalósításához 8,8 milliárd forintos beruházási forrás állt az ipari szövetkezetek rendelkezésére.

Az összes beruházások értékének és az állóeszközök bruttó értékének alakulása a tíz éves fejlesztési program megvalósításának időszakában /62/

<u>Év:</u>	<u>Összes beruházások:</u>	<u>Állóeszköz bruttó ért:</u>
1971	852	4 188
1972.	909	5 025
1973	1 271	6 127
1974	961	6 951
1975	1 224	8 991
1976	1 395	10 995
1977	1 768	11 529
1978	1 992	13 090
1979	1 983	14 326

62. Ipari szövetkezetek gazdasági fejlődése OKISZ tájékoztató,
1976, 78,79.

Ez az évtized az ipari szövetkezetek növekedésében döntő fordulatot jelentett. Az 1970-es évet megelőző több, mint két évtized során a minimális fejlesztési lehetőségek miatt az ipari szövetkezetek állóeszközállománya fizikailag és erkölcsileg elhasználódott, ami szükségszerűen megkövetelte az új üzemházak kialakítását és a gépi beruházások jelentős növelését.

A IV. ötéves terv időszakában az ipari szövetkezetek több, mint 60%-a koncentrált termelőerőit új üzemházakba, ami a rendelkezésre álló beruházási eszközök nagyrésztét lekötötte. Így a fejlesztési és rekonstrukciós program megvalósulásának első szakaszában a beruházások anyagi, műszaki összetétele a szövetkezeti iparban kedvezőtlenebbül alakult, mint az állami iparnál.

A beruházások nagyrésze építési jellegű beruházás volt, kevés eszköz maradt a hatékonyságot növelő gépi beruházások megvalósítására.

A IV. ötéves tervben megvalósuló beruházások 39,5%-át tette ki a gépi beruházások aránya.

A szövetkezeti ipar fejlesztési programjának végrehajtása során a következő rendező elveket vette figyelembe:

1. A korszerű kis és középüzemi méreteknek megfelelő szérianagyság megtartása.
2. A változó igényekhez rugalmasan alkalmazkodni képes szervezeti keretek és termelési technikai feltételek megőrzése.
3. Az árutermelés és a javító-szolgáltatás gazdaságosságának fokozása.

2. A növekedés feltételeinek módosulása az V. ötéves terv időszakában

A IV. ötéves terv végén jelentősen megváltoztak a magyar népgazdaságban a növekedés belső és külső feltételei.

Igy az ipari szövetkezetekben is az V. ötéves terv időszakában a műszaki színvonal emelése és az állóeszköz fejlesztés területén új követelmények érvényesültek.

Mindenek előtt a műszaki fejlesztés meggyorsításával, a meglévő korszerű üzemházak jobb kihasználásával, a minőség javításával, a megváltozott igényeknek megfelelő gyártmánystruktúra kialakításával, az import nyersanyag és energiával való szigorú takarékoskodással, a munka és üzemszervezés színvonalának emelésével erőteljesen növelni kellett a társadalmi termelés hatékonyságát.

Az ipari szövetkezetek évi növekedésüteme a szocialista ipar átlagánál lényegesen gyorsabb volt.

A gépi beruházások aránya az V. ötéves terv időszakában jelentősen növekedett.

Az összberuházásokon belül elérte az 55%-ot. Az ipari szövetkezetek gazdasági növekedése ugyanakkor a szocialista ipar átlagánál eszközigényesebb volt.

Az ipari szövetkezetek gépesítése az V. ötéves terv időszakában az elevenmunkamegtakarítást, az anyagmozgatásban lekötött munkaerő felszabadítását, a produktív időalap jobb kihasználását, a keletkezett szűk keresztmetszetek felszámolását, a korszerű berendezések folyamatos üzemeltetését segítette elő.

Az V. ötéves terv időszakában a külgazdasági viszonyok kedvezőtlen alakulása ellenére jelentősen emelkedett az ipari szövetkezetek tőkés exportja.

Az exportértékesítés nehézségeinek leküzdése céljából bővült a bér munka-végzés aránya, különösen a textil-ruházati iparban. Fejlődött a kooperáció a tőkés cégekkel, valamint a know-how és licenc átvétele.

A megnövekedett bér munka-végzés hozzásegítette az ipari szövetkezeteket import nyersanyag ellátási gondjaik megoldásához, a fejlett technika és technológia átvételéhez, a divat gyors követéséhez, amelyek segítségével a hazai áruellátást is javítani tudták.

Jelentősen növekedett az állami vállalatokkal folytatott termelési kooperáció is.

Az állami vállalatok felé történő értékesítés a szövetkezetek bruttó értékesítésének közel 1/4 részét teszi ki.

Az ipari szövetkezeteknek az állami nagyiparral folytatott termelési kooperációja zömmel alkatrészek, részegységek, féltermékek /intermedierek/ szállítását jelenti az állami vállalatoknak öt évre kötött szerződés alapján.

Az állami nagyvállalatok és az ipari szövetkezetek közötti kooperáció a legfejlettebb a gépipari szövetkezeteknél, ahol az összes értékesítést közel felét teszik ki azok az alkatrészek, részegységek, önálló gyártmányok, amelyeket az állami nagyipar a késztermékek gyártásánál, illetve klompettirozásánál használ fel.

A közép és kisseriás gyártás további fenntartása és fokozása céljából az ipari szövetkezetek növelték az univerzális megmunkáló gépek körét.

A fejlesztési program végrehajtása során az V. ötéves terv végére közel 440 ipari szövetkezet hajtotta végre végleges telephelyének kialakítását.

A korszerű kis és közepüzemmé vált ipari szövetkezeteket ma általában 200-250 fő foglalkoztatása és az évi 70-100 millió Ft.-os bruttó termelési érték jellemzi.

Az állami ipar bruttó termelési értékének alakulása az összehasonlítható iparágakban mill. Ft.-ban /63/

Megnevezés:	1975	1979	Index
Gép és berendezés:	35 628	44 078	123,7
Villamos gép és készülék:	20 376	29 337	143,9
Műszeripar:	11 105	16 865	151,8
Fémtermékek:	16 219	20 530	126,5
Gépipar:	151 868	206 400	135,9
Vegyipar:	85 235	127 766	149,9
Fafeldolgozó ipar:	10 586	14 642	138,3
Bőr, szőrme, cipő:	13 978	15 412	110,2
Textil-ruházat:	8 697	9 901	113,8
Kézmű és háziipar:	2 073	2 674	128,9
Könnyipar:	87 734	105 565	120,3

A szövetkezeti ipar bruttó termelési értékének alakulása az összehasonlítható iparágakban mill. Ft.-ban /64/

Megnevezés:	1975	1979	Index
Gép és berendezés:	3 210	3 819,9	119,0
Villamos gép és készülék:	1 692	2 600,6	153,7
Műszeripar:	1 984	3 095,0	156,0
Fémtermékek:	3 009	3 189,5	106,0
Gépipar:	10 768	14 353,7	133,3
Vegyipar:	2 487	3 163,4	127,2
Fafeldolgozóipar:	2 976	3 288,4	110,5
Bőr-szőrme-cipő:	3 810	4 095,7	107,5
Textil-ruházatiipar:	4 546	5 014,2	110,3
Kézmű és háziipar:	4 302	5 562,4	129,3
Könnyűipar:	16 614	18 873,5	113,6

A táblázatokból látható, hogy továbbra is a gépipar és a vegyipar az ipari szövetkezeteknek legdinamikusabban fejlődő iparága, hasonlóan az állami iparhoz.

A villamosgép és készülékgyártás, valamint a műszeripar az állami vállalatok bruttó termelésénél is gyorsabban növekszik a szövetkezeti iparban.

Az V. ötéves terv időszakában tovább folytatódott az állami nagyvállalatoknál már nem gazdaságos, de az ipari szövetkezeteknél még jövedelmező termelési profilok átadása, átvétele.

A tíz éves fejlesztési program során megvalósult fejlesztések zöme az ipari szövetkezetek saját pénzügyi forrásaiból származott.

Igy az ipari szövetkezetek saját fejlesztési eszközein keresztül az összes beruházások 29%-át, a közös fejlesztési alap és a kölcsönös támogatási alap juttatásából a beruházások 28%-át, bankhitelből pedig a beruházások 26%-át finanszírozták.

Mint hogy a közös fejlesztési alap és a kölcsönös támogatási alap az ipari szövetkezetek központosított befizetéseiből képződik, az említett forrásokat joggal tekinthetjük az ipari szövetkezeti szektor saját anyagi erejének.

Az 1970 és 80 közötti tíz esztendőben lényegében változatlan, sőt /némi csökkenő/ létszám mellett a z ipari termelés bruttó értéke a szövetkezeti iparban 2,5-szeresére, a hozzáadott érték 2,7-szeresére növekedett.

A növekedés évi üteme tíz év átlagában 9,9%-os volt, ami a szocialista ipar átlagánál lényegesen gyorsabb ütem.

A lakossági szolgáltatások teljesítmény-értéke megduplázódott.

3. A javító-szolgáltató tevékenység a tíz éves fejlesztési program megvalósításának időszakában

Az elmúlt évtized során a szövetkezeti gaudaságpolitika által sokat vitatott kérdéssé vált a készárutermelés és a javító-szolgáltató tevékenység helyes aránya az ipari szövetkezeti szektor összetevékenységében.

A magyar népgazdaságban ugyanis mind a termelői, mind a fogyasztói szférában nagyvolumenű és sokrétű javító-szolgáltató tevékenység jelentkezik.

Ezeket az igényeket a meglévő ipari szövetkezetek kisebb méreteik, magasabb szakmunkásarányuk és gyorsabb átállíthatóságuk miatt olcsóbban tudják kielégíteni, mint az állami vállalatok.

Ennek ellenére az ipari szövetkezetek bruttó termelésén belül csökkent a javító-szolgáltató tevékenység aránya. A készárutermelés gyors térnódítását a javító-szolgáltató tevékenység részarányának csökkenését azzal magyarázhatjuk, hogy a javító-szolgáltató tevékenység bővítése az ipari szövetkezetek többségében nem biztosít olyan dinamikus növekedést, mint a kis és középszériás termelésre való átállás.

Ennek egyik oka, hogy az ipar javító-szolgáltató tevékenység díjai érvényes árrendszerünkben indokolatlanul alacsonyabbak voltak az ott felmerült ráfordításokhoz képest.

A másik ok lényegében az ipari szövetkezetek gazdasági növekedésre vezethető vissza.

Az ipari szövetkezetek többsége túlnőtte azokat a gazdasági méreteket, amelyen belül a javító-szolgáltató tevékenység még gazdaságos lehet.

A javító-szolgáltató tevékenységnek a korszerű középszeriás termelést folytató ipari szövetkezetekben való gazdaságtalanságát az alábbi technikai, gazdasági okora vezethetjük vissza:

1. A javító-szolgáltató tevékenységnél általában a készárutermeléshez viszonyítva lényegesen nagyobb a kézzel végzett munka aránya, kevésbé gépesíthető, a munka technikai felszereltsége és termelékenysége alacsonyabb.
 2. A javító-szolgáltatást végző munkafolyamat széttagoltabb, Nehezebben szervezhető, a szalagszerű termelés feltételei nehezebben alakíthatók ki, mint a készárutermelésnél.
 3. A javító-szolgáltató igények felmérése, az itt kifejtett tevékenység pontos számbavétele, normázása, az anyagi ösztönzés a tényleges teljesítmények szerinti alakítása lényegesen nehezebb feladat, mint a készárutermelés esetén.
 4. A javító-szolgáltató tevékenység egyrésze nem végezhető közös műhelyekben, hanem az igény felmerülésének helyén.
- Az itt kifejtett munka kevésbé ellenőrizhető, a hivatalosan elszámolt munkadij és a javító-szolgáltatást végző tényleges jövedelme között nem egyszer jelentős különbség van az utóbbi javára. /hálapénz, borraavaló/

E többletjövedelmek tehát nem a javító-szolgáltató szövetkezet tisztajövedelmeként, hanem a javító-szolgáltatást végző dolgozó külön személyi jövedelmeként realizálódnak.

A termelőerők fejlődése a koncentráció és centralizáció növekedése a szövetkezeti iparban egy sajátos ellentmondás előidézőjévé vált.

Az ipari szövetkezeteket alkalmassá tette a korszerű középszeriás igények kielégítésére, nem egyszer a gazdaságos importkiváltásra, jelentősen növelte az ipari szövetkezetek

exporttevékenységét. A kooperáció és a specializáció egyre fejlettebb formái alakulnak ki az állami vállalatok és az ipari szövetkezetek között, főleg a gépipari ágazatokban, ahol már az összértékesítés közel felét teszik ki azok az alkatrészek, részegységek, önálló gyártmányok, amelyeket az állami nagyipar késztermékeinek gyártásánál, illetve klompettirozásánál használ fel.

Tenát miközben gyors ütemben fejlődik az állami vállalatok és ipari szövetkezetek termelési integrációja az egyik oldalon, és ezáltal az ipari szövetkezetek a szocialista ipar integráns részévé válnak. annál kevésbé tudják a megnövekedett javító-szolgáltató igényeket kielégíteni a másik oldalon.

A lakossági szolgáltatások teljesítményértékének növekedése jelentősen elmaradt a szükségletektől.

Az 1974-ben módosított közgazdasági szabályozórendszer a korábbinál kedvezőbb feltételeket teremtett a szolgáltatások végzéséhez.

Szolgáltatások teljesítményértékének növekedése az V. ötéves

terv időszakában /65/ millió Ft.-ban

Megnevezés:	1975	1976	1977	1978	1979
Kiemelt ipari sz.:653,0		725,7	868,4	979,1	1 038,7
Hagyományos ip.sz.:645,1		629,4	644,1	649,4	677,5
Teherszállítás:	16,8	18,8	20,1	27,5	35,8
Keresk.szolg.:	10,2	20,8	8,9	13,0	12,8
<u>Személyi szolg.:</u>	<u>879,9</u>	<u>933,5</u>	<u>1018,1</u>	<u>1134,1</u>	<u>1 200,1</u>
Szolg.összesen:	2 205	2 328	2 560	2 803	2 964

65. Ipari szövetkezetek gazdasági fejlődése OKISZ tájékoztató
1978-79.

Az ipari szövetkezetek közül kijelölték a szolgáltatásokat alaptevékenységként végző ugynevezett fogyasztási szolgáltató szövetkezeteket.

Ezek tulnyomó része személyi szolgáltatást és hagyományos javító-szolgáltató tevékenységet végez, minőségileg más termelési és jövedelmezőségi feltételek mellett gazdálkodik, mint a döntően árutetmelést folytató szövetkezet.

A fogyasztó-szolgáltató szövetkezetek száma összesen 80.

Mégis ezek a szövetkezetek adják az ipari szövetkezetek által nyújtott lakossági szolgáltatások teljesítményértékének közel felét.

A tíz éves fejlesztési program végrehajtása során megvalósultak azok a hálózatfejlesztési feladatok, amelyek nemcsak a hagyományos, hanem az új technikához kapcsolódó modern javító-szolgáltató igények kielégítésére is alkalmasak. A korábbi, főként kézműves jellegű hálózaton felül kiépültek a modern szolgáltatási feladatok elvégzésére alkalmas, fejlett technikával felszerelt alapegységek. /Magas fokon műszerezett szervizek./

A szocialista állam egy évtized alatt mintegy 20 milliárd Ft-os segítséggel, kedvezményekkel és támogatásokkal járult hozzá az állami és szövetkezeti iparban a korszerű szolgáltatás anyagi, műszaki feltételeinek javításához.

Az elért eredményeket is figyelembe véve, a jelentős társadalmi erőfeszítések ellenére a javító-szolgáltató igények kielégítése sem mennyiségben, sem minőségben, sem kulturáltságban nem érte el még a kívánatos színvonalat.

A javító-szolgáltató tevékenységek iránti igényeket a szövetkezeti ipar és a javító-szolgáltatást végző állami vállalatok csak részben tudják kielégíteni.

A fogyasztók ellátásában hosszabb távon a vezetőerő a döntő tényező, a szolgáltatások terén is csak az állami és szövetkezeti szektor lehet. Egyrészt azért, mert az ellátás fő anyagi, műszaki bázisát e két szektorban fejlesztettük ki, másrészt azért, mert a további fejlődés is leginkább a szocialista tulajdonu szervezeti rendszerek útján valósítható meg.

Ezeket a szervezeteket azonban a jelenleginél alkalmasabbá kell tenni sajátos funkcióik ellátására.

Jelenleg szolgáltatási ellátásunk jelentős tényezője a magánkisipar, amely közel 100 000 embert foglalkoztat, és a szervezett keretek között nyújtott szolgáltatásoknak csaknem felét adja.

A kisipari műhelyek kisebb méreteik és rugalmas alkalmazkodó képességük folytán lehetővé teszik az ipari szövetkezetben már nem gazdaságos javító-szolgáltató tevékenység jövedelmező folytatását.

Felmerül a kérdés, hogy a lakosság és a közületek részéről jelentkező jelentős és egyre bővülő javító-szolgáltató igény kielégítését a magánkisipar további kiterjesztésével elégítsük-e ki. Erre ösztönöz az is, hogy a korszerű kis és középszériás termelést folytató ipari szövetkezetekben ma már gazdaságtalan a javító-szolgáltató egységek egyidejű fenntartása.

A javító-szolgáltató tevékenységre specializálódott, rugalmas és hatékony szolgáltató szervezeteket, amelyek a jelenlegi ipari szövetkezeteknél kisebb méretűek/ a szocialista társadalomnak tudatosan létre kell hoznia.

Ennek azonban több útja lenetséges.

1. A szövetkezeti specializáció további ösztönzésével kisebb méretű fogyasztó-szolgáltató szövetkezetek létrehozása.
2. Állami szolgáltató vállalatok létrehozásával.
3. Ujszerű, kötetlenebb szövetkezeti formák kialakításával, amely a javító-szolgáltató szövetkezetek tevékenysége és a magánkisipari tevékenység integrációjával jön létre.

Ez utóbbi problémával szeretnék részletesebben foglalkozni.

A meglévő magánkisipari tevékenységet kellene közelebb hozni az ipari szolgáltatásokat végző szövetkezetekhez. Köztük észszerű specializációt és kooperációt megvalósítani. Itt tehát nem a már meglévő magánkisiparnak a hagyományos értelemben vett "átszervezéséről" van szó, hanem a szocialista szektor és a magánkisipar közötti munkamegosztás kifejlesztéséről.

Ez a munkamegosztás lehetővé tenné, hogy társadalmilag szervezett formában minden tevékenységet ott végezzenek el, ahol az a társadalom számára a legolcsóbb, a fogyasztók számára a legelőnyösebb.

Az ilyen magánkisiparral integrálódó javító-szolgáltató szövetkezeteknek például elő kellene segíteni a magánkisipar anyagellátási, munkaeszköz-ellátási, munkavállalási és értékesítési gondjainak társadalmilag szervezettebb formában történő megoldását. /Lehetséges például, hogy a szövetkezetekkel kooperáló kisiparosok részére a szövetkezet készletezze a nehezen beszerezhető anyagokat és alkatrészeket, biztosítson gépkölcsönzést a nagyobb munkaeszközigényű vállalatok teljesítéséhez, gyűjtse össze

és közvetítse a rendeléseket, biztosítsa a kisiparosok folyamatos ellátását munkával, szervezze meg és bonyolítsa le az értékesítést. /

Ugyanakkor a magánkisiparos a kooperáció mértékének megfelelően, azzal arányosan, részjegyzegyzéssel, jövedelme egy részének a szövetkezeti közös alapokba való befizetésével járul hozzá az így kialakított ipari szövetkezetek erősödéséhez.

Lehetővé kellene tenni, hogy a magánkisiparos megtakarított vagyonával, kedvező kamatfeltételek mellett hitelt nyújt - hasson ezeknek az ipari szövetkezeteknek, közös létesítmények létrehozására.

Ezen újszerű szövetkezetek feladata volna a kisiparosok összefogása, társulásainak elősegítése, egyes feladatok közös elvégzésére.

Az állami hatósági ellenőrzés fenntartása mellett a javító-szolgáltató szövetkezetek ellenőrző bizottságainak tevékenysége kiterjedne a vele kooperációt folytató magánkisipari tevékenység átfogó ellenőrzésére, és e tevékenységeknek a társadalmi érdekeknek megfelelő irányítására.

E bizottságok működése természetesen nem növelheti tovább az igazgatás, az ellenőrzés költségeit, a felesleges bürokráciát, hisz e bizottságok kisiparos tagjai választott funkciójukat társadalmi munkába látnák el.

Másrészt szélesebb körben engedélyezni kellene, főleg a javító-szolgáltató tevékenységet folytató szövetkezetekben, hogy az ott dolgozó tagok másodállásként vállalkozhassanak olyan javító-szolgáltató igények kielégítésére, amelynek végzése a közös műhelyben folytatott keretek között valamilyen objektív feltétel hiánya miatt nem le-

het gazdaságos.

Az ilyen típusu szövetkezeteknek különböző kedvezményekkel, például szerszám és gépkölcsönzéssel, anyagkiutalással, a munkaidő egy részének jóvá írásával stb. ösztönözni kellene az ilyen tevékenység vállalását.

A házi javító-szolgáltató tevékenységnek jelentős szerepe lehetne a szövetkezeti tagok és családtagjai ugynevezett szórványmunkaidejének hasznosításában és a személyi jövedelmek kiegészítésében.

Mindezek a társadalom számára "a legolcsóbb formában" lehetővé tennék, hogy a jelenlegi szűkös javító-szolgáltató kapacitások jelentősen megnövekedjenek, s ezáltal megszűnjön a javító-szolgáltató tevékenységet vállaló monopol helyzete. Ezen felül az új formák lehetőséget biztosítanak arra, hogy a jelenlegi iparendély nélkül végzett, szinte ellenőrizhetetlen magán szolgáltató tevékenység visszaszoruljon.

Az új formák mozgalmi-politikai jelentősége abban volna, hogy ezen keresztül jelentős dolgozórétegeket lehetne bekapcsolni a szövetkezetek társadalmi tevékenységébe, elősegítve e rétegek tudatának szocialista formálását és nevelését.

Összefoglalva a fentebbieket, megállapíthatjuk, hogy a növekvő javító-szolgáltató igényeknek a jelenleginél jobb, hatékonyabb kielégítését új szövetkezeti formák kialakításával lehet sikeresen megoldani.

Ezen új szövetkezeti formák nem idegenek a szocialista szövetkezetek lényegétől, a szocialista szövetkezeti elvektől.

V. HATÉKONYSÁG, MUNKATERMELÉKENYSÉG, JÖVEDELMEZŐSÉG ÁLAKULÁSA
AZ IPARI SZÖVETKEZETEK BEN

1. A hatékonyság, munkatermelékenység népgazdasági és vállalati szintű értelmezése. A jövedelmezőség mint specifikus vállalati kategória

A gazdasági hatékonyság a gazdálkodással szorosan összefüggő fogalom.

Az adott korlátozott mennyiségben rendelkezésre álló, illetve korlátozottan bővíthető erőforrások felhasználásának eredményessége.

A hatékonyság fogalma tenát a legszélesebben fejezi ki az eredmények és ráfordítások viszonyát. Az eredmények és ráfordítások egy része mérhető, más részük nem mérhető, egy részük gazdasági jellegű, más részük politikai, szociális és egyéb társadalmi összefüggéseket fejez ki.

A hatékonyság kritériuma a ráfordítások és eredmények viszonyát a gazdálkodás fő célja szempontjából értékelő fogalom.

Az alapvető gazdálkodási célok eltérései alapján a különböző termelési módok eltérő hatékonysági kritériumát is megkülönböztetjük.

"A társadalmi fejlődés minden szakaszában létezik azonban egy legáltalánosabb hatékonysági kritérium, azaz a maximális termékmennyiség minimális költségek árán történő előállítása." /66/

66. Marx-Engels: Összes Művei, 26. köt. 608.1.

A gazdasági hatékonyság mint követelmény a racionális cselekvés elvének érvényesítését jelentá a gazdaságban.

Valamely gazdasági tevékenység annál hatékonyabb, minél nagyobb használati értéket hoz létre adott ráfordítások mellett, illetve minél kisebb ráfordítással hozza létre ugyanazt a használati értéket.

A tőkés termelési mód keretében a racionális gazdálkodás elve antagonisztikus módon érvényesül.

"Az eszközöknek a vállalaton belüli maximális megtakarításával együttjár az eszközök pazarlása osztársadalmi méretekben. Ez a pazarlás megmutatkozik az emberi termelőerők pazarlásában épp ugy, mint a dologi termelőerők pazarlásában." /67/

A tőkés termelési mód nem biztosítja a társadalmi termelőerők osztársadalmi értelemben vett optimális felhasználását.

Marx már a Grundrissében felhivta a figyelmet a racionális gazdálkodás elve érvényesülésének szükségességére a szocializmusban.

"Az időmegtakarítás épp ugy, mint a munkaidő tervszerű elosztása a különböző termelési ágak között a közös társadalmi termelés első gazdasági törvénye marad, sőt sokkal nagyobb mértékben törvénnyé válik, mint eddig." /68/

A szocializmusban a gazdálkodás célja a növekvő társadalmi szükségletek mind teljesebb kielégítése, a társadalom tagjai sokoldalu fejlődéséhez szükséges anyagi feltételek biztosítása.

67. Oszkár Lange: Politikai gazdaságtan, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1967. 183.1.

68. Marx-Engels művei, 46.köt. II. 39.1.

Ebből következően a szocializmusban a hatékonysági kritérium eredmény oldalát a társadalom anyagi és nem anyagi szükségletei kielégítettségének tényleges színvonala, ráfordítás oldalát a társadalom ténylegesen felmerülő összes ráfordításai /eleven és holtmunkaráfordítások és a korlátozottan rendelkezésre álló természeti erőforrások igénybevétele együttesen/ alkotják.

A társadalom anyagi szükségletei kielégítettségének tényleges színvonala mindenek előtt a társadalom rendelkezésre álló tisztatermék /nemzeti jövedelem használati érték tömege/ mennyiségétől, minőségétől és szerkezetétől függ.

A tisztatermék tartalmazza:

1. Az adott időszakban rendelkezésre álló fogyasztási cikkek mennyiségét.
2. A bővítés céljára rendelkezésre álló termelési eszközök mennyiségét.
3. Az exportra és készletnövelésre szánt termékeket.

A rendelkezésre álló tisztatermék mennyisége, minősége, szerkezete pedig elsősorban attól függ, hogy :

1. A társadalom milyen mennyiségű, minőségű és szerkezetű gazdasági erőforrásokkal rendelkezik.
 - a, A munkaerő mennyisége, szerkezete, szakképzettségi színvonala.
 - b, A munkaeszközök mennyisége, szerkezete, teljesítőképessége, műszaki színvonala.
 - c, A rendelkezésre álló nyersanyagok és természeti erőforrások mennyisége és minősége.

2. Az adott erőforrásokat hogyan osztották el az anyagi termelés ágai, ágazatai, alapegységei, az újratermelés szférái között.
3. Az adott területen rendelkezésre álló gazdasági erőforrásokat hogyan hasznosítják, a termelő kollektívák és egyének milyen fokon érdekeltek /milyen módon vannak ösztönözve arra/, hogy az adott erőforrásokkal a lehető legjobb /társadalmi szempontból optimális/ eredményt érjék el.

A gazdasági hatékonyság népgazdasági szintű kritériumát tehát úgy lehetne meghatározni, mint az adott korlátozottan rendelkezésre álló és korlátozottan bővíthető gazdasági erőforrásokhoz viszonyított társadalmi tisztatermék olyan szerkezetben történő maximalizálása, amely lehetővé teszi a dinamikus változó termelői és fogyasztói szükségleteknek a társadalmi szempontból optimális kielégítését.

A társadalmi tisztatermék volumen kategória, mérése a különböző időszakok összehasonlítása csak érték kategóriák segítségével lehetséges.

A népgazdasági hatékonyság eredményoldalát úgy számszerűsíthetjük, hogy meghatározzuk az adott évben létrehozott társadalmi tisztatermék forint értékét, vagyis a nemzeti jövedelmet.

Több szerző véleménye szerint /pl. A.I. Notkin, V.V. Novoszilov, A. Sz. Tolkacsev stb./.

A népgazdasági hatékonyság eredményoldalát legmegbízhatóbban a változatlan árakon számított nemzeti jövedelem fejezi ki.

A fenti általánosan elfogadott nézettel szemben több ellenérvet is szoktak felhozni:

1. A változatlan árakon számított nemzeti jövedelem növekedése csak a használati értékek volumenének növekedését fejezi ki, nem tükrözi megfelelően a nemzeti jövedelmet alkotó használati értékek minőségében végbemenő változásokat.
2. A nemzeti jövedelem nem tartalmazza a nem anyagi szolgáltatások teljesítményértékét, holott ettől függ a nem anyagi szükségletek kielégítettségének foka.
3. A nemzeti jövedelem nem tartalmazza az elhasznált munkaeszközök után elszámolt és a termékek árában realizálódó amortizációt. A tudományos technikai forradalom korszakában az amortizációból megvalósított beruházások a gyors műszaki elavulás miatt általában nem a korábbi munkaeszközök azonos színvonalon történő ujratermelését jelentik, hanem magasabb műszaki színvonalon valósítják meg a pótló beruházásokat is. A társadalom felhalmozó képességének növekedése tehát az amortizáció nagyságának növekedésében is kifejezésre jut.

Véleményünk szerint a népgazdasági hatékonyság eredményoldalának számszerűsítésére a nemzeti jövedelem mutatójánál alkalmasabb az ugynevezett hozzáadott érték mutatója, amely a nemzeti jövedelmen kívül a nem anyagi szolgáltatás nettó értékét és az állóeszközök tárgyévi amortizációját is tartalmazza.

A nemzeti jövedelem és a hozzáadott érték alakulása folyó
áron milliárd Ft-ban /69/

Megnevezés:	1970	1975	1979
Nemzeti jövedelem:	275,5	394,0	556,0
Hozzáadott érték:	332,5	481,5	681,1

A népgazdasági hatékonyság ráfordítás oldalát úgy számszerűsítetjük, hogy az egymástól minőségileg különböző gazdasági erőforrásokat közös mértékegységre hozzuk.

/Mindenek előtt a lekötött elevenmunkát és a lekötött termelési eszközöket/

A lekötött elevenmunka és a lekötött termelési eszközök közös mértékegységre hozásánál két lehetőség kínálkozik:

1. Kiszámítjuk a lekötött elevenmunka "pénzben kifejezett" nagyságát és azt összeadjuk a lekötött termelési eszközök pénzben kifejezett értékével. /Vigyáznunk kell, hogy a lekötött elevenmunka "értékelésénél" ne csak a bérköltséget, és a társadalmi juttatásokat, hanem a munkaerő ugynevezett beruházási költségeit is figyelembe vegyük.
/A különböző képzettségű munkaerő kiképzési költségei igen eltérő nagyságokat adhatnak/
2. Kiszámítjuk a lekötött termelési eszközökben megtestesült társadalmi munkamennyiséget/pl. Lekötött termelési eszközök létszámtartalmát/ és azt összeadjuk a lekötött elevenmunka mennyiségével /a foglalkoztatottak számával/, így közelítőleg megkapjuk a lekötött erőforrásokban megtestesült összes társadalmi munkamennyiséget létszámban kifejezve.

Az utóbbi számítás alapötletét Dr. Nagy Lajos A munkatermelékenység, a személyi jövedelmek és kapcsolatuk a mezőgazdaságban című akadémiai doktori értekezésének második fejezetéből vettem.

Az ott tárgyalt teljes termelékenység mutatójánál alkalmazott módszertől az alábbiakban tértem el:

1. Az anyagi ráfordításokon a fent idézett disszertáció a folyamatos tárgyasult munkaráfordításokat, tehát az anyagráfordításokat és az amortizációs ráfordítást érti.

Jelen disszertációban a lekötött holtmunka létszámtartalmát mint a lekötött állóeszközökben megtestesült munkát számítottam ki.

A számítás módja a következő: A lekötött állóeszközök nettó értékének nagyságát elosztottam az adott időszak elvenmunkatermelékenységével.

2. További eltérést jelent, hogy az elvenmunka termelékenységét az egy foglalkoztatottra jutó hozzáadott érték mutatójával határoztam meg.

$$P_e = \frac{c a + v + m}{L}$$

$c a$ = tárgyévi amortizáció

v = munkabér költség

m = társadalmi tisztajövedelem

L = munkaerő létszám

/Hozzáadott értéken itt az adott szektor, ágazat anyagmentes termelési értékét értem./

A lekötött termelési eszközökben tárgyasult munkamennyiség /létszámtartalom/ kiszámításánál figyelembe vettük, hogy az állami iparban és az ipari szövetkezetekben a lekötött termelési eszközök döntő részét a lekötött állóeszközök alkotják, és ezeket meghatározott arányban az építőipar és a gépipar termékei. Ezért ezen két iparág átlagtermelékenysége alapján számítottuk ki a lekötött állóeszközökben megtestesült társadalmi munkamennyiséget /a lekötött állóeszközök létszámtartalmát.

A számítást úgy végeztük el, hogy a lekötött állóeszközök nettó értékét elosztottuk az egy foglalkoztatottra jutó hozzáadott értékkel /a gépipar és az építőipar súlyozott átlagolással számított átlagtermelékenysége alapján./

Ezzel a számítási módszerrel az iparvállalatoknál, illetve az ipari szövetkezeteknél lekötött két legfontosabb erőforrás, a lekötött állóeszközöket és a foglalkoztatottak számát azonos mértékegységre hoztuk és az összmunka-lekötést létszámba meghatároztuk.

A lekötött erőforrásokhoz viszonyított hozzáadott érték mutatójában összefoglalóan fejeződik ki az állami vállalatok és az ipari szövetkezetek népgazdasági szintű eredményessége.

A mutatóban tükröződik, hogy az adott termelési egységben kifejtett munka a rendelkezésre álló erőforrások felhasználásával "mennyit tett hozzá" a felhasznált anyagok értékéhez. A hozzáadott érték mutatója kifejezi, hogy milyen lehetőségei képződtek a munkabérek növelésének. Megmutatja, hogy a termelőalapok pótlására és bővítésére mekkora fejlesztési alap áll rendelkezésre.

Végül megmutatja, hogy a költségvetés számára mekkora nagyságu tiszta jövedelem realizálódott.

A munkatermelékenység és a gazdasági hatékonyság nem azonos fogalmak, azért, mert a gazdasági hatékonyság tágabb fogalom, mint a munkatermelékenység, de a munkatermelékenység lényegét tekintve szintén hatékonyság, tudniillik a munkaerő, mint termelési tényező parciális hatékonysága. Mind a termelékenység, mind a gazdasági hatékonyság mérhető használati értékformában és értékformában is.

"A termelékenység a folyamatos munkaráfordítás eredményesége, és színvonalát általában olyan mutatóval mérjük, amelynek számlálójában a termelési eredmény, s nevezőjében a folyamatos munkaráfordítás szerepel." /70/

A gazdaságosság is hatékonyság, de ennek más formája, mint a termelékenység.

"A gazdaságosság a gazdasági hatékonyságnál szűkebb fogalom, a mértető eredmény és ráfordítás viszonyát fejezi ki. Egyaránt alkalmazható a makro és mikroszférában, népgazdasági és vállalati szinten." /71/

"A gazdaságosság sajátossága az is, hogy a termelési tényezők mint lekötött termelési tényezők szerepelnek, a munkaerő, mint lekötött termelési tényező /gyakran a képzési költségeivel számolva/ és a lekötött álló és forgóalapok.

... A gazdaságossági kategória sajátossága az is, hogy nem a munkaráfordítás egységére, /létszámra, munkaórára/ jutó termelési eredményt, hanem az egységnyi értékformára /pénzértékre/ jutó termelési eredményt " - fejezi ki. /72/

70., 72. Dr. Nagy Lajos: A munkatermelékenység, a személyi jövedelmek és kapcsolatuk a mezőgazdaságban 37., 39. l.

71. Simán Miklós: Hatékonyság, gazdaságosság termelékenység Kossuth . 1973. 50. l.

A vállalati, szövetkezeti, tehát mikroszintű és a népgazdasági, tehát makroszintű hatékonyság nem azonos fogalom.

Az alapvető különbség abból adódik, hogy mást tekintenek eredménynek és mást ráfordításnak vállalati szinten és mást népgazdasági szinten.

A vállalati és a népgazdasági szintű hatékonyság között a szocializmusban természetesen kapcsolatnak kell lennie.

Minél szorosabb ez a kapcsolat, annál jobban ösztönözzük a vállalatokat /ipari szövetkezeteket/ a népgazdasági hatékonyság növelésére.

A kapcsolatot a két különböző szinten értelmezett hatékonyság között a központi szabályozó rendszer teremti meg, de a legjobb szabályozó rendszer sem tudja eltüntetni az objektíve létező gazdasági elkülönültségi viszonyokból fakadó különbségeket.

A gazdaságilag elkülönült vállalatok, ipari szövetkezetek hatékonyságának kritériuma szorosan kapcsolódik a jövedelmezőség kategóriájához.

A jövedelmezőség a gazdasági tevékenységben az a követelmény, hogy a gazdasági eredmény /a vállalat árbevétele/ haladja meg a vállalat ráfordításait, a termelés valóságos költségeit, és ezen felül az árbevételben megfelelő nagyságu társadalmi tiszta jövedelem realizálódjon a bővített ujratermelés feltételeinek biztosításához vállalati szinten és a költségvetési kiadások fedezéséhez népgazdasági szinten.

A vállalati /ipari szövetkezeti nyereség a költségvetési elvonásokkal kisebb, az állami árkiegészítéssel, visszatérítéssel, dotációval nagyobb, mint a vállalati tiszta jövedelem.

A nyereség kategóriája tehát szorosan összefügg a mindenkori árrendszerrel, a jövedelemszabályozási rendszerrel, és annak torzításait tükrözi.

A folyó ráfordításokhoz viszonyított nyereség mutatója így csak bizonyos torzításokkal tudja tükrözni a vállalati munka hatékonyságát. Valamivel tisztább képet mutat a vállalati munka hatékonyságáról, a folyó ráfordításokhoz viszonyított társadalmi tiszta jövedelem mutatója. Ez lényegében azt fejezi ki, hogy az állami vállalatoknál, illetve ipari szövetkezeteknél eszközölt ráfordítások egységére mekkora tiszta jövedelem jut.

társadalmi tiszta jövedelem

A mutató kiszámítása: _____

felhasznált termelési eszközök értéke

+ az elevenmunka díja

m

Képletben: _____ típusu mutató.

c + v

2. A gazdasági hatékonyság, a munkatermelékenység és a jövedelmezőség alakulása a fent leírt mutatók alapján a szocialista ipar állami és szövetkezeti szektorában

Az állami iparban és a szövetkezeti iparban lekötött összmunka hatékonyságát a lekötött erőforrásokhoz viszonyított anyagmentes termelési érték mutatójával fejezzük ki.

Az állami vállalatok és ipari szövetkezetek összehasonlításánál figyelembe vettük, hogy az összehasonlíthatóság csak azokkal az iparágakkal lehetséges, amelyben az ipari szövetkezetek termelése jelentős súllyal szerepel.

Alapul azt vettük, hogy az illető ágazaton belül az ipari szövetkezet termelési értéke haladja meg a 8%-ot.

Az előbbiek alapján tehát az állami iparon belül az alábbi ágazatokat tekintjük összehasonlítható iparágnak a szövetkezeti iparral:

1. Gépek és berendezések gyártása
2. Villamósiipari gépek és készülékek gyártása
3. Műszeripar
4. Fémtömegcikkipar
5. Fafeldolgozó ipar
6. Bőr-, szőrme- és cipőipar
7. Textilruházati ipar
8. Kézmű - és háziipar

Ezekben a felsorolt iparágakban az ipari szövetkezetek jelentős súllyal szerepelnek nemcsak a hazai ellátásban, hanem az exportban is. Fejlődésük nem egyszer meghatározó jelentőséggel bír. /pl. stilbutorgyártás, kézmű és háziipari termékek, kisszériás igényeket kielégítő cipőipari, ruházati és gépipari termékek./

A fenti nyolc iparágba tartozik az ipari szövetkezetek termelésének közel 70 %-a, itt dolgozik az ipari szövetkezetekben foglalkoztatott létszám 72 %-a. Így bátran mondhatjuk, hogy az összehasonlításból levont következtetések jellemzőnek tekinthetők az egész szövetkezeti iparra.

Az összehasonlíthatósággal kapcsolatban vetődik fel az a probléma, hogy a vizsgálatba bevont állami vállalatok döntő hányada tipikusan nagy vállalat, míg az ipari szövetkezetek a kis és középvállalatok kategóriájába tartoznak. Ezért felvetődik az, hogy nem volna e célszerű az ipari szövetkezteket a körülbelül hasonló üzemnagyságu tanácsai vállalatokkal összehasonlítani.

Itt az összehasonlíthatóságot azonban az előbbinél is jobban nehezíti az a tény, hogy a tanácsi ipar ágazati szerkezete jelentősen eltér a szövetkezeti ipar ágazati szerkezetétől. Az ipari szövetkezetek kooperációja is elsősorban az azonos iparághoz tartozó minisztériumi nagyvállalatokkal és nem a tanácsi vállalatokkal alakult ki.

Az eleven munka termelékenységének mutatóját az egy foglalkoztatottra jutó anyagmentes termelési értékkel határoztuk meg.

A lekötött összmunka hatékonyságát a lekötött összmunka egységére jutó anyagmentes termelési érték alapján határoztuk meg.

A vállalatoknál, illetve az ipari szövetkezeteknél a lekötött összmunkát az alábbi módon határoztuk meg:

1. A lekötött eleven munkát az adott szektorban foglalkoztatott létszámmal vettük azonosnak.
2. A lekötött holtmunka létszámtartalmának kiszámításánál az adott szektorban lekötött állóeszközök nettó értékéből indultunk ki, azt elosztva az egy foglalkoztatottra jutó hozzáadott értékkel. /Az egy foglalkoztatottra jutó hozzáadott érték kiszámításánál a gépipar és az építőipar termelékenységéből indultunk ki, tekintettel arra, hogy a lekötött állóeszközök a gépipar és az építőipar termékei./

A lekötött holtmunka létszámtartalmánál nem vettük figyelembe a lekötött forgóeszközök értékét, amelyet elsősorban a lekötött forgóeszközök viszonylag kicsi súlya, valamint a számítások egyszerűsítése is indokol.

A lekötött forgóeszközöktől eltekinthetünk azért is, mert az eleven munkának holt munkával való kiváltásában a lekötött állóeszközöknek /mindenek előtt az eleven munkát megtakarító gépeknek / van nagyobb szerepe.

Az általunk alkalmazott hatékonysági mutató tehát az adott iparág, szektor hozzáadott értékét /anyagmentes termelési értékét/ viszonyítja az adott ágazatban, illetve szektorban lekötött összmunkához.

A lekötött összmunka egységére jutó anyagmentes termelési érték alakulását tehát az alábbi tényezők befolyásolják:

1. Az eleven munka termelékenysége az adott iparágban /szektorban/ az egy foglalkozottra jutó hozzáadott értékkel mérve:

$$\frac{C + a + v + m}{L}$$

2. A lekötött holt munka létszámtartalma, amely függ az adott iparágban, szektorban lekötött állóeszközök nettó értékétől, és az állóeszközöket előállító iparágak /építőipar, gépipar/ átlagtermelékenységtől.

A lekötött összmunka egységére jutó anyagmentes termelési érték növekedésében kifejezésre jut:

1. Az eleven munka termelékenységének növekedése az adott iparágban.
2. A lekötött állóeszközök ésszerű takarékos felhasználása az adott iparágban.
3. A lekötött állóeszközöket előállító ágazatok termelékenységének növekedése.

Mindhárom felsorolt tényező növekedésével a lekötött össz-munka egységére jutó anyagmentes termelési érték növekedése erős pozitív korrelációt mutat.

Vizsgáljuk meg a hozzáadott érték alakulását az összehasonlítható iparágakban az állami iparban! /73/ millió Ft-ban

Megnevezés:	1970	1975	1979
Gép és berendezés:	9 803	14 811	18 558
Villamosgép és készülék:	3 826	6 081	9 032
Műszeripar:	2 993	5 444	7 549
Fémtermékek:	4 572	6 291	7 049
Fafeldolgozó ipar:	2 188	3 518	4 814
Bőr-szőrme-cipő:	2 561	3 276	3 411
Textilruházati:	1 889	2 696	3 237
Kézmű és háziipar:	607	741	679
Kiemelt ágak összesen:	28 444	42 858	54 329

A hozzáadott érték alakulása az összehasonlítható iparágakban a szövetkezeti iparban millió Ft-ban /74/

Megnevezés:	1970	1975	1979
Gép és berendezés:	863	1 444	1 838
Villamosgép és készülék:	403	656	1 070
Műszeripar:	538	1 105	1 877
Fémtermékek:	803	1 234	1 399
Fafeldolgozó ipar:	895	1 283	1 516
Bőr-szőrme-cipő:	953	1 316	1 513
Textilruházati:	1 310	1 967	2 315
Kézmű és háziipar:	1 209	2 089	2 889
Kiemelt ágak összesen:	6 974	11 094	14 417

73., 74. KSH, Ipari adattár, 1978. 477, 487, 495, 505.1.

Statisztikai évkönyv: 1979. 195., 196.1.

A táblázatok adataiból számított indexek alapján megállapítható, hogy a hozzáadott érték az összehasonlítható iparágakban az állami iparban 1970-79 között 91 %-kal növekedett, az ipari szövetkezetekben az összehasonlítható iparágakat tekintve ugyanezen időszakban 106,7 %-kal növekedett. Az ipari szövetkezeti szektor egészében ugyanezen időszakban a hozzáadott érték 123 %-kal növekedett.

A hozzáadott érték növekedését tekintve az ipari szövetkezetek növekedése a vizsgált évtizedben az összehasonlítható iparágakban dinamikusabb volt, mint az állami vállalatok növekedése.

A foglalkoztatottak száma az összehasonlítható iparágakban az állami iparban /75/ 1000 főben

Megnevezés:	1970	1975	1979
Gép és berendezés:	138,9	133,9	116,7
Villamosgép és készülék:	49,6	54,2	58,1
Műszeripar:	45,3	51,5	52,6
Fémtermékek:	69,5	69,3	51,0
Fafeldolgozó:	36,1	37,8	44,3
Bőr-szőrme-cipő:	45,8	45,8	40,8
Textilruházati ipar:	45,4	45,7	40,6
Kézmű és háziipar:	19,7	16,6	14,3
Kiemelt ágazatok összesen:	450,3	449,1	418,4

75. Ipari adattár, KSH, 1978. 291. , 337.1.

Statisztikai évkönyv, 1979. KSH, 1980. 215.1.

A foglalkoztatottak száma az összehasonlítható iparágakban
a szövetkezeti iparban 1000 főben /76/

<u>Megnevezés:</u>	<u>1970</u>	<u>1975</u>	<u>1979</u>
Gép és berendezés:	13,00	14,00	14,77
Villamosgép és készülék:	5,79	5,30	7,13
Műszeripar:	7,25	7,48	7,86
Fémtermékek:	13,65	12,99	10,44
Fafeldolgozó ipar:	17,81	17,03	15,86
Bőr-szőrme-cipő:	23,32	22,83	21,59
Textilruházati ipar:	29,66	35,29	34,69
Kézmű és háziipar:	71,27	61,95	60,07
Kiemelt ágazatok összesen:	181,75	176,87	172,41

A fenti táblázatokból megállapíthatjuk, hogy a vizsgált időszakban a kiemelt ágazatokat tekintve az állami iparban 7,1 %-kal, a szövetkezeti iparban 5,1 %-kal csökkent a foglalkoztatottak száma. Így mindkét szektorban a hozzáadott érték növekedése döntően a munka termelékenységének növekedéséből adódik. /A részletesebb ágazati elemzés azonban azt mutatja, hogy az állami iparban, a villamosgép és készülék, a műszeripar és a fafeldolgozó ipar területén, a szövetkezeti iparban a gépek és berendezések gyártása, a villamosgép és készülék és a műszeripar területén valamelyest növekedett a létszám is, amely kis mértékben hozzájárult a hozzáadott érték növekedéséhez./

77. Ipari adattár, KSH, 1978. 337.1.

Statisztikai évkönyv, 1979. KSH, 1980. 215.1.

A közölt adatok az eredeti forrásmunkába található értékekből vett kerekített értékek.

A 110, 111, és a 112. oldalon közölt táblázatok felhasználásával meghatározhatjuk az egy foglalkoztatottra jutó hozzáadott értéket az állami iparban és a szövetkezeti iparban. Az egy foglalkoztatottra jutó hozzáadott érték nagysága és dinamikája jól kifejezi az eleven munkatermelékenység színvonalát és dinamikájának alakulását az összehasonlítható iparágakban.

Az egy foglalkoztatottra jutó hozzáadott érték az összehasonlítható iparágakban az állami iparban 1000 Ft-ban /78/

Megnevezés:	1970	1975	1979	index
Gép és berendezés:	70,6	110,6	158,9	225,1
Villamosgép és készülék:	77,0	112,2	155,4	201,8
Műszeripar:	66,0	105,6	143,4	217,2
Fémtermékek:	65,7	98,9	138,3	210,5
Fafeldolgozó:	60,7	93,2	108,7	179,1
Bőr-szőrme-cipő:	55,9	71,5	83,5	149,4
Textilruházati ipar:	41,6	58,9	79,7	191,6
Kézmű és háziipar:	30,8	44,5	47,5	154,2
Kiemelt ágazatok összesen:	63,2	95,4	129,9	205,5

A fenti táblázatból megállapítható, hogy a vizsgált iparágakon belül az eleven munka termelékenysége a gépek és berendezések gyártása, a villamosgép és berendezés gyártás és a műszeripar területén a legmagasabb és a vizsgált időszakban ezen a területen volt a legdinamikusabb a növekedés is.

A növekedés dinamikáját tekintve magas volt a fémtermékek gyártása terén is.

78. Ipari adattár, KSH, 1978. 477. 487. 495. 505. 291. 337.

lapján talált adatokból számított értékek.

Az egy foglalkoztatottra jutó hozzáadott érték az összehason-
lítható iparágakban a szövetkezeti iparban 1000Ft-ban /78/

Megnevezés:	1970	1975	1979	Index
Gép és berendezés:	66,4	103,1	124,4	187,3
Villamosgép és készülék:	69,7	123,7	150,0	215,2
Műszeripar:	74,2	147,8	238,9	322,0
Fémtermékek:	58,8	95,0	134,1	228,1
Fafeldolgozó:	50,3	75,4	95,6	190,1
Bőr-szőrme-cipő:	40,9	57,7	70,1	171,4
Textilruházati:	44,2	55,7	66,7	150,9
Kézmű és háziipar:	17,0	33,7	48,1	282,9
Kiemelt ág.összesen:	38,4	62,7	83,6	217,7

Az utóbbi két táblázat összehasonlítása alapján megállapítható, hogy az eleven munka termelékenysége az egy foglalkoztatottra jutó hozzáadott érték alapján számolva az összehasonlítható iparágakban az állami iparban lényegesen magasabb, mint a szövetkezeti iparban. Kivételt képez ez alól 1970-ben a műszeripar és a textilruházati ipar, 1975-ben a műszeripar és a villamosgép és készülékgyártás, 1979-ben pedig csak a műszeripar, ahol az eleven munka termelékenysége a szövetkezeti iparban volt magasabb.

A kiemelt ágazatokat vizsgálva az eleven munka termelékenysége az 1970-es bázishoz viszonyítva az ipari szövetkezetekben dinamikusabban növekedett, a munka termelékenységének színvonala 1970-ben 60,8, 1979-ben 64,3 %-át tette ki az állami iparénak. Felmerül a kérdés, mivel magyarázható az eleven munka alacsonyabb termelékenysége a szövetkezeti iparban? Ehhez meg kell vizsgálnunk a munka termelékenységét befolyásoló két legfontosabb tényező, a technikai felszereltség és az eszközhatékonyság alakulását az összehasonlítható iparágakban.

Technikai felszereltség az egy foglalkoztatottra jutó nettó
állóeszközérték alapján az állami iparban 1000 Ft-ban /79/

Megnevezés:	1970	1975	1979	Index
Gép és berendezés:	65,5	83,3	158,3	241,7
Villamosgép és készülék:	77,5	111,1	162,8	210,1
Műszeripar:	44,2	78,0	123,2	278,7
Fémöntvények:	60,3	85,1	124,4	206,3
Fafeldolgozó:	55,4	119,5	127,5	230,1
Bőr-szőrme-cipő:	43,1	63,3	100,1	232,2
Textilruházat:	15,5	29,5	45,9	296,1
Kézmű és háziipar:	7,3	18,2	29,6	405,5
Kiemelt ágazatok össz.:	52,9	79,4	126,2	238,6

Technikai felszereltség az egy foglalkoztatottra jutó nettó
állóeszközérték alapján a szövetkezeti iparban 1000 Ft-ban /80/

Megnevezés:	1970	1975	1979	Index
Gép és berendezés:	26,7	49,7	74,9	280,5
Villamosgép és kész.:	16,8	41,5	49,5	294,6
Műszeripar:	19,7	37,1	55,1	279,7
Fémöntvények:	21,8	46,0	90,7	416,1
Fafeldolgozó:	17,7	40,4	69,1	390,4
Bőr-szőrme-cipő:	12,4	25,3	42,7	344,4
Textilruházati ipar:	8,2	23,1	37,5	457,3
Kézmű és háziipar:	2,8	9,5	15,6	557,1
Kiemelt ágazatok össz.:	10,7	25,2	41,1	384,1

79. KSH. Ipari adattár, 291-337.1. 398-400.1.

80. Ipari adattár. KSH, 1978. 337.1. 408-410.1.

Statisztikai évkönyv, 1979. 192., 215.1.-ből számított
értékek.

Eszközhatékonyság a 100 Ft. nettó állóeszközértékre jutó
hozzáadott érték alapján az állami iparban /81/

Megnevezés:	1970	1975	1979	Index
Gép és berendezés:	107,8	132,7	100,4	93,1
Villamosgép és készülék:	99,4	101,1	95,5	96,1
Műszeripar:	160,4	135,4	116,3	72,5
Fémtermékek:	109,0	116,2	111,1	101,9
Fafeldolgozó:	109,4	77,9	85,2	77,9
Bőr-szőrme-cipő:	129,9	113,1	83,4	64,2
Textilruházati:	269,1	199,9	57,6	21,4
Kézmű és háziipar:	424,5	244,5	160,5	37,8
Kiemelt ág.össz.:	119,4	120,1	102,9	86,2

Eszközhatékonyság a 100 Ft. nettó állóeszközértékre jutó
hozzáadott érték alapján a szövetkezeti iparban /82/

Megnevezés:	1970	1975	1979	Index
Gép és berendezés:	248,7	207,5	166,2	66,8
Villamosgép és kész.:	415,5	298,2	303,1	72,9
Műszeripar:	376,2	398,9	433,5	115,2
Fémtermékek:	269,5	206,4	147,9	54,9
Fafeldolgozó:	283,2	186,8	138,4	48,9
Bőr-szőrme-cipő:	329,8	227,7	163,9	49,7
Textilruházati:	536,9	241,3	178,1	33,2
Kézmű és háziipar:	595,6	355,3	308,9	51,9
Kiemelt ág.össz.:	360,0	248,8	203,3	56,5

81. KSH. Ipari adattár, 1978. 477-487, 398-400.1.

Statisztikai évkönyv, 1979. 192.1. adataiból számított ért.

82. KSH. Ipari adattár, 1978. 495., 505.1. 408., 410.,

Statisztikai évkönyv, 1979. 197.1. adataiból számított ért.

Az eleven munka magasabb termelékenységége az állami vállalatoknál tehát azzal magyarázható, hogy a munka technikai felszereltsége lényegesen magasabb, mint az ipari szövetkezetekben. 1970-ben az egy foglalkoztatottra jutó nettó állóeszközérték közel ötszörösét, 1979-ben is több mint háromszorosát tette ki az összehasonlítható iparágakban az állami iparban, mint a szövetkezeti iparban.

A technikai felszereltség növekedése a vizsgált évtizedben a szövetkezeti iparban dinamikusabb volt, mint az állami iparban, így tehát az ipari szövetkezetek az elmúlt évtizedben jelentőset hoztak be viszonylagos lemaradásukból a munka technikai felszereltsége tekintetében, a különbség azonban most is lényeges. Ez a különbség első sorban abból ered, hogy az ipari szövetkezet kevésbé koncentrált kis és középüzem, ahol a termelés lényegesen kisebb fajlagos állóeszközigénnyel és ugyanakkor lényegesen nagyobb élő munka igénnyel folyik.

A termelés széttagoltabb és nehezebben szervezhető. Mind ez az eleven munka alacsonyabb termelésében mutatkozik meg. Az eszközhatékonyság az ipari szövetkezetekben lényegesen nagyobb mint az állami vállalatoknál.

Az összehasonlítható iparágakban 1970-ben 100 Ft. nettó állóeszközértékre kerekén háromszor akkora, 1979-ben kerekén kétszer akkora hozzáadott érték jut.

Az eszközállománynak az ipari szövetkezetekben az állami iparéhoz képest gyorsabb növekedése következtében az ipari szövetkezetek az elmúlt évtizedben sokat veszítettek viszonylagos előnyükből az eszközhatékonyság tekintetében.

A különbség azonban még most is jelentős.

Miből adódik itt az ipari szövetkezetek viszonylagos előnye? Itt is abból, hogy az ipari szövetkezet kevésbé koncentrált kis és középüzem, ahol a termelés viszonylag nagyobb élő munka igényével és lényegesen kisebb fajlagos eszközigénnyel folyik. Következik ez a kis és középszériás termelés sajátosságaiból, a gyorsabb átállíthatóság igényeiből.

Az alacsonyabb fajlagos eszközigeny az ipari szövetkezetek lényegesen magasabb eszközhatékonyságában jelenik meg.

A tíz éves fejlesztési program végrehajtása során bekövetkezett növekedés az ipari szövetkezetekben rendkívül eszközigényes volt. Az eleven munka költségeiben elért megtakarítások csak részben tudták kompenzálni az eszközigényesség gyors növekedését.

Tehát ahogy az ipari szövetkezetekben a termelés koncentrációja előre halad, a munka technikai felszereltsége és szervezettsége növekszik, úgy nő az eleven munka termelékenysége, és közeledik az állami vállalatokéhoz. Ezzel egy időben azonban az ipari szövetkezetek termelésének fajlagos eszközigenye növekszik, és az eszközhatékonyság romlik.

A vizsgált időszakban a kiemelt iparágakban mind az állami iparban, mind a szövetkezeti iparban csökkent az eszközhatékonyság.

Az eszközhatékonyság csökkenése azonban a szövetkezeti iparban lényegesen nagyobb mértékű volt. A táblázat adataiból látható, hogy amíg az állami iparban az eszközhatékonyság a vizsgált időszakban 13,8 %-kal csökkent, a szövetkezeti iparban 43,5 %-kal.

A részletesebb ágazati vizsgálatból azonban kitűnik, hogy az ipari szövetkezeti szektorban, a műszeriparban, az eszközhatékonyság a többi iparágakkal ellentétben 15,2 %-kal emelkedett.

3. A lekötött összmunka hatékonyságának vizsgálata az összehasonlítható iparágakban

A lekötött holt munka létszámtartalmának kiszámításánál az adott szektorban lekötött állóeszközök nettó értékéből indulunk ki.

Az összes állóeszközállomány nettó értéke az összehasonlítható iparágakban az állami iparban millió Ft-ban /83/

<u>Megnevezés:</u>	<u>1970</u>	<u>1975</u>	<u>1979</u>
Gép és berendezés:	9 100	11 160	18 479
Villamosgép és készülék:	3 850	6 017	9 460
Műszeripar:	1 866	4 022	6 489
Fémtermékek:	4 194	5 413	6 342
Fafeldolgozó:	2 000	4 514	5 648
Bőr-szőrme-cipő:	1 972	2 897	4 089
Textilruházat:	702	1 349	1 864
Kézmű és háziipar:	143	303	423
Kiemelt ágak összesen:	23 827	35 675	52 794

Az egy foglalkoztatottra jutó hozzáadott érték a gépiparban és az építőiparban /84/

<u>Megnevezés:</u>	<u>1970</u>	<u>1975</u>	<u>1979</u>	<u>Index</u>
Gépipar:	69 011	112 926	157 540	228,3
Építőipar:	99 964	126 220	154 873	155,7

83. Ipari adattár, KSH, 1978. 398., 400.l.

Statisztikai évkönyv, KSH, 1979. 192.l.

84. Statisztikai évkönyv, 1979. 228.l. 180.l. 195., 196.l.

Ipari adattár, 469.l.-ből számított értékek.

Lekötött állóeszközállomány összetétele a szocialista iparban

/85/

Megnevezés:	1970	1975	1979
Gép:	46,8	48,8	50,0
Épület:	53,2	51,2	50,0

Sulyozott átlagtermelékenység a gépipar és az építőipar

termelékenységből kiindulva az összetétel alapján /86/

Megnevezés:	1970	1975	1979	Index
Átlagtermelékenység:	85 211	119 733	156 206	183,3

A lekötött állóeszközállomány létszámtartalmát úgy határoztuk meg, hogy az összes állóeszközök nettó értékét elosztottuk a gépipar és az építőipar sulyozott átlagtermelékenységével.

Lekötött nettó állóeszközállomány létszámtartalma az összehason-

lítható iparágakban az állami iparban 1000 főben /87/

Megnevezés:	1970	1975	1979
Gép és berendezés:	106,8	93,2	118,3
Villamosgép és készülék:	45,2	50,3	60,6
Műszeripar:	21,9	33,6	41,5
Fémtermékek:	49,2	45,2	40,6
Fafeldolgozó:	23,5	37,7	36,2
Bőr-szőrme-cipó:	23,1	24,2	26,2
Textilruházat:	8,2	11,3	11,9
Kézmű és háziipar:	1,7	2,5	2,7
Kiemelt iparágak össz.:	279,6	298,0	338,0

85. Statisztikai évkönyv, 1979. 192. l.

86. A gépipar és az építőipar termelékenységből sulyozott átlagolással számított érték.

87. KSH. Ipari adattár 398., 400. l. adataiból számítva.

Lekötött nettó állóeszközállomány létszámtartalma az össze-
hasonlítható iparágakban a szövetkezeti iparban 1000 főben /88/

Megnevezés:	1970	1975	1979
Gép és berendezés:	4,07	5,81	7,08
Villamosgép és készülék:	1,14	1,84	2,26
Műszeripar:	1,68	2,31	2,77
Fémtermékcikk:	3,50	4,99	6,06
Fafeldolgozó:	3,71	5,74	7,01
Bőr-szőrme-cipő:	3,39	4,82	5,91
Textilruházati:	2,86	6,81	8,32
Kézmű és háziipar:	2,38	4,91	5,98
Kiemelt ágak összesen:	22,73	37,23	45,39

Az adott szektorban lekötött összmunkát úgy számítjuk ki, hogy a foglalkoztatottak számát és a lekötött nettó eszközállomány létszámtartalmát összeadjuk.

Lekötött összmunka létszámban kifejezve az állami iparban

1000 Főben /89/

Megnevezés:	1970	1975	1979
Gép és berendezés:	245,7	227,1	235,0
Villamosgép és készülék:	94,8	104,5	118,7
Műszeripar:	67,2	85,1	94,1
Fémtermékcikk:	118,7	108,8	91,6
Fafeldolgozó:	59,6	75,5	80,5
Bőr-szőrme-cipő:	68,9	70,0	60,0
Textilruházati:	53,6	57,0	52,5
Kézmű és háziipar:	21,4	19,1	17,0
Kiemelt ágak összesen:	729,9	747,1	756,4

88., 89. KSH, Ipari adattár, 1978. 398., 400., 408, 410, 291.,
 337., adataiból számított értékek.

Lekötött összmunka létszámban kifejezve a szövetkezeti ipar-
ban 1000 főben /89/

Megnevezés:	1970.	1975.	1979.
Gép és berendezés:	17,07	19,81	21,85
Villamosgép és készülék:	6,93	7,14	9,39
Műszeripar:	8,93	9,79	10,63
Fémtermékek:	17,15	17,98	16,50
Fafeldolgozó:	21,52	22,77	22,87
Bőr-szőrme-cipő:	26,71	27,65	27,50
Textilruházat:	32,52	42,10	43,01
Kézmű és háziipar:	73,65	66,86	66,05
Kiemelt ágak összesen:	204,48	214,10	217,80

A lekötött összmunka létszámának változásában kifejezésre jut a foglalkoztatottak számának változása iparáganként és szektoronként, a lekötött állóeszközök nettó értékének változása és az állóeszközöket előállító iparágak /építőipar, gépipar/ termelékenységének változása.

A lekötött összmunka hatékonyságát úgy határozzuk meg, hogy az adott iparág, szektor hozzáadott értékét /amelyet a bér + amortizáció + társadalmi tiszta jövedelem összegeként számítunk ki/ elosztjuk a lekötött összmunka létszámba kifejezett mennyiségével.

Bér + amortizáció + társadalmi tiszta jövedelem
 Hatékonyság=-----

lekötött állóeszközök létszámtart.

+

foglalkoztatottak száma

89. Ipari adattár, KSH. 1978. 408., 410.1.

Statisztikai évkönyv, 1979. 192.1. adataiból számítva.

Lekötött összmunka egységére jutó hozzáadott érték alakulása
az állami iparban 1000 Ft-ban /90/

Megnevezés:	1970	1975	1979
Gép és berendezés:	39,9	65,2	79,0
Villamosgép és készülék:	40,4	58,2	76,1
Műszeripar:	44,5	64,0	80,2
Fémtermékek:	38,5	57,8	76,9
Fafeldolgozó:	36,7	46,6	59,8
Bőr-szőrme-cipő:	36,7	46,8	50,9
Textilruházati:	35,2	47,3	61,7
Kiemelt ágak háziipar nélkül:	39,3	57,9	72,6
Kézmű és háziipar:	28,1	31,2	39,9
Kiemelt ágak összesen:	38,9	57,3	71,8

Lekötött összmunka egységére jutó hozzáadott érték alakulása
a szövetkezeti iparban 1000 Ft-ban /91/

Megnevezés:	1970	1975	1979
Gép és berendezés:	50,8	72,9	84,1
Villamosgép és készülék:	58,1	91,8	113,9
Műszeripar:	60,2	112,8	176,6
Fémtermékek:	46,8	68,6	84,8
Fafeldolgozó:	41,6	56,3	66,3
Bőr-szőrme-cipő:	35,7	47,6	55,0
Textilruházat:	40,3	46,7	53,8
Kiemelt ágak háziipar nélkül:	44,1	61,1	75,9
Kézmű és háziipar:	16,4	31,2	43,7
Kiemelt ágak összesen:	34,2	51,8	66,2

90. Ipari adattár, KSH. 1978. 477., 487., 1.

Statisztikai évkönyv, 1979. 195., 196.1. adataiból számítva.

91. Ipari adattár, 1978. 495., 505.1. adataiból számítva.

A lekötött összmunka egységére jutó hozzáadott értéket az állami és a szövetkezeti ipart összehasonlítva az alábbi következtetésekre jutunk:

Az összehasonlítható iparágakat együttesen tekintve az állami iparban valamivel magasabb a lekötött összmunka egységére jutó hozzáadott érték, mint a szövetkezeti iparban. Az eltérés azonban nincs olyan jelentős, mint amennyi az egy foglalkoztatottra jutó hozzáadott érték tekintetében mutatkozott.

Amíg az egy foglalkoztatottra jutó hozzáadott érték /az eleven munka termelékenysége/ a szövetkezeti iparban 1970-ben 55,1 %-át, 1975-ben 65,7 %-át, 1979-ben 64,4 %-át tette ki az állami iparénak, addig a lekötött összmunka egységére jutó hozzáadott érték 1970-ben 87,9 %-át, 1975-ben 90,4 %-át, 1979-ben 92,2 %-át tette ki az állami iparénak.

Ha az összehasonlítható ágazatokat külön-külön tekintjük, úgy megállapíthatjuk, hogy a kézmű és háziipar kivételével valamennyi ágazatban az ipari szövetkezetekben lesz magasabb a lekötött összmunka egységére jutó hozzáadott érték.

Az ipari szövetkezetekben a kézmű és háziipar alacsony hatékonysága és jelentős súlya eredményezi, hogy az összehasonlítható ágazatokban összesen alacsonyabb lett a lekötött összmunka egységére jutó hozzáadott érték, mint az állami iparban.

Ha az összehasonlítható iparágakat a kézmű és háziipar nélkül tekintjük, úgy a lekötött összmunka egységére jutó hozzáadott érték az ipari szövetkezetekben lesz nagyobb, bár az eltérés az állami ipartól nem jelentős,

A lekötött összmunka egységére jutó hozzáadott érték /a kézmű és háziipar nélkül/ a szövetkezeti iparban 1970-ben 11,2 %-kal, 1975-ben 5,5 %-kal, 1979-ben 4,5 %-kal volt magasabb, mint az állami iparban. Az eltérés tehát nem számottevő a szövetkezeti ipar javára.

Következtetésünk ellenőrzésére végezzük el a hatékonysági számitásokat a nettó termelési értékből kiindulva.

Az adott ágazat /szektor/ nettó termelési értéke az az érték-nagyság, amellyel az adott ágazat /szektor/ hozzájárul a nemzeti jövedelem termeléséhez.

A nettó termelési érték alakulása az állami iparban 1000Ft-ban /92/

Megnevezés:	1970	1975	1979	Index
Kiemelt ágak háziipar				
nélkül:	26 141	39 920	50 200	192
Kiemelt ágak összesen:	26 737	40 641	50 829	190

A nettó termelési érték alakulása a szövetkezeti iparban 1000 Ft-ban /93/

Megnevezés:	1970	1975	1979	Index
Kiemelt ágak háziipar				
nélkül:	5 669	8 810	11 176	197,1
Kiemelt ágak összesen:	6 867	10 871	14 018	204,1

Az eleven munka termelékenységét most az egy foglalkoztatottra jutó nettó termelési érték alapján hasonlítjuk össze.

Az egy foglalkoztatottra jutó nettó termelési érték az állami iparban 1000 Ft-ban /93/

Megnevezés:	1970	1975	1979	Index
Kiemelt ágak háziipar				
nélkül	60,7	92,3	124,2	204,6
Kiemelt ágak összesen:	50,4	90,5	121,5	204,5

Egy foglalkoztatottra jutó nettó termelési érték a szövetkezeti iparban 1000 Ft-ban /94/

Megnevezés:	1970	1975	1979	Index
Kiemelt ágak háziipar				
nélkül:	51,3	76,6	99,5	193,9
Kiemelt ágak összesen:	37,8	61,5	81,3	215,1

Az állami és a szövetkezeti ipart az egy foglalkoztatottra jutó nettó termelési érték alapján hasonlítva össze hasonló következtetés adódik, mint az egy foglalkoztatottra jutó hozzáadott érték alapján. Az ugyanis, hogy az állami ipar éppen a lényegesen magasabb technikai felszereltsége következtében jelentős fölényben van az eleven munka termelékenységére tekintetében a szövetkezeti iparral szemben.

Vizsgáljuk meg ezek után a lekötött összmunka egységére jutó nettó termelési érték alakulását az összehasonlítható ipar ágakban mindkét szektorban.

Az állóeszközök nettó értékének létszámtartalmát itt úgy határoztuk meg, hogy a lekötött állóeszközök nettó értékét elosztottuk az egy foglalkoztatottra jutó nettó termelési értékkel /a gépipar és az építőipar súlyozott átlagtermelékenysége alapján számolva/.

bér+társadalmi tiszta jövedelem

Állóeszközök nettó értéke: _____
foglalkoztatottak száma

Igy a létszámtartalom valamivel többnek adódott, mint az egy foglalkoztatottra jutó hozzáadott értékkel számolva.

92. Ipari adattár, KSH, 1978. 477., 487.1. Statisztikai évkönyv, 1979. 195., 196.1.

93.94. Ipari adattár, KSH. 1978. 337., 495., 505.1.
Statisztikai évkönyv, 1979. 195., 196.1.

Az egy foglalkoztatottra jutó nettó termelési érték 1970-ben 63,6 %-át, 1975-ben 67,9 %-át, 1979-ben 66,9 %-át tette ki az állami iparénak.

Ha azonban az alacsony technikai felszereltségű kézmű és háziipar termelését figyelmen kívül hagyjuk, a szövetkezeti ipar viszonylagos elmaradása az eleven munka termelékenységében lényegesen kisebbnek adódott. Így 1970-ben az egy foglalkoztatottra jutó nettó termelési érték 84,5 %-át, 1975-ben 83 %-át, 1979-ben 80,1 %-át tette ki az állami ipar termelékenységének.

A lekötött összmunka egységére jutó nettó termelési érték az állami iparban 1000 Ft-ban /95/

Megnevezés:	1970	1975	1979	Index
Kiemelt ágak háziipar nélkül:	33,4	51,8	65,9	197,3
Kiemelt ágak összesen:	33,3	51,4	65,2	195,8

A lekötött összmunka egységére jutó nettó termelési érték a szövetkezeti iparban 1000 Ft-ban /96/

Megnevezés:	1970	1975	1979	Index
Kiemelt ágak háziipar nélkül:	41,6	58,0	72,4	174
Kiemelt ágak összesen:	32,6	49,5	63,5	194,8

A lekötött összmunka egységére jutó nettó termelési érték az állami iparban valamivel magasabb, mint a szövetkezeti iparban, bár az eltérés kisebb, mint a hozzáadott érték alapján számolva.

95. KSH, Ipari adattár, 1978. 477., 487.1.

96. Ipari adattár, KSH. 1978. 495., 505. adataiból számolva.

Ha az összehasonlítható iparágakat az alacsony hatékonyságú kézmű és háziipar nélkül tekintjük, úgy a lekötött összmunka egységére jutó nettó termelési érték a szövetkezeti iparban a magasabb és az eltérés valamivel jelentősebb, mint a hozzáadott érték alapján számolva.

A lekötött összmunka egységére jutó nettó termelési érték a szövetkezeti iparban 1970-ben 24,5 %-kal, 1975-ben 12 %-kal, 1979-ben 9,9 %-kal magasabb, mint az állami iparban.

Mindkét számítás alapján kimutatható, hogy az összehasonlítható iparágakban a két szektor közötti hatékonysági különbség csökkenő tendenciát mutat és az eltérés 1979-től 10 %-on belül marad.

Végző következtetésként tehát az adódik, hogy az 1970-es évek második felétől a lekötött összmunkával lényegében azonos eredményességgel gazdálkodtak az állami iparban, mint a szövetkezeti iparban.

A kétféleképpen számított mutató tendenciájában megegyezik. Az eltérés onnan adódik, hogy míg a hozzáadott érték mutatójánál az adott ágazat /szektor/ eredményének tekintettük az ott képződött amortizációt is, a nettó termelési érték számításánál csak az adott ágazat /szektor/ által létrehozott új értéket vettük figyelembe.

Vitatható, hogy a kétféle hatékonysági számítás közül melyik a "létjogosultabb".

Kétségtelen, hogy a tudományos technikai forradalom korszakában megnő az amortizáció nagysága és szerepe a bővített ujratermelésben.

Különösen a gyorsított leírások esetén a képződő amortizáció egyre nagyobb hányada szolgálja a termelő alapok kiterjesztését, a bővítő beruházásokat.

-129-

Az ágazat /szektor/ felhalmozó képességének növekedése pedig kétségtelenül az eredmény növekedését jelenti.

Ugyanakkor az amortizáció ráfordítás jellegű, amennyiben az elhasznált állóeszközök értékét pótolja, a termelés anyagi ráfordításait az anyagköltség és az amortizáció együttesen alkotja és eredménynek csak a létrehozott új érték, az adott ágazat, /szektor/ nettó termelési értéke tekinthető.

Az iparstatisztikai számítások gyakorlatában azonban mind az eredmények, mind a ráfordítások mérésénél, mind az élő munkatermelékenységi, mind az összmunkahatékonysági számításoknál e disszertációban alkalmazott módszereknél lényegesen "durvább" eljárások is polgárjogot nyeretek és ezeket széles körben alkalmazzák, nem egyszer messze menő következtetések levonására is.

Elegendő, ha megemlítem, hogy a leggyakoribban használt élő munka termelékenységi mutató ma is az egy foglalkoztatottra jutó bruttó termelési érték mutatója, amelyet erősen torzít a termelés anyag és energiaigényességének a növekedése.

A felhasznált anyagok, energia értékének /árának/ növekedését pedig nem tekinthetjük az ezeket felhasználó ágazatok /a felhasználó szektor/ eredménye növekedésének.

A hatékonysági vizsgálatoknál főleg a negyedik és az ötödik öt éves terv időszakában széles körben használták az ugynevezett bruttó hatékonysági mutatót. Ez lényegében normatív hatékonysági mutató, népgazdasági elvárásokat fejez ki, olyan számításon alapszik, hogy a lekötött eszközállomány 1/10-ed része, a kifizetett bérek 1,5 - szerese megtérüljön a hozzáadott értékben.

$$h = \frac{\text{hozzáadott érték}}{E \cdot 0,1 + B \cdot 1,5}$$

E= átlagos nettó állóeszközérték + készletérték

B= évi bérköltség

A mutató hibája, hogy statikus jellegű, nem fejeződik ki benne a lekötött eszközöket előállító ágazatok termelékenységének növekedése, a fent meghatározott normatív követelmény csak egy adott ár és szabályozó rendszer mellett érvényes.

A mutató erősen felértékeli az eleven munkát a lekötött eszközökhöz képest, tekintettel arra, hogy az egységnyi eleven munka kiváltása eszközökkel, a bérköltség 15-szöröse értékének megfelelő nagysággal lehetséges.

$$\frac{B \cdot 1,5}{0,1} = E$$

/Egy átlag 4 000 Ft. havi fizetéssel rendelkező foglalkoztatott lekötött, eszközökkel való kiváltása 720 000 Ft. beruházással lehetséges./

Fordított hibája van az ugynevezett normatív jövedelmezőségi mutatónak, amelyet

$$j = \frac{\text{nyereség}}{E + B}$$

Ez a mutató alul értékeli az eleven munkát a holt munkaráfördítésekhez képest, mivel az eleven munkaráfördítést csak az éves bérköltség képviseli.

A hatékonysági számításoknál használják még az árbevételarányos nyereség mutatóját, a hozzáadott érték mutatóját, valamint a nyereség + bér létszám mutatót.

Mindháromban erősen kifejezésre jutnak az adott ár és szabályozó rendszer hiányosságai és a ráfordításoknál az erőfor-

rások egymással való helyettesíthetőségének problémája.

A gazdasági gyakorlatban és a disszertációban használt különböző mutatók tendenciái a szövetkezeti iparban/96/

Megnevezés:	1970	1979	Index:
Bruttó termelés:mill.Ft.	21 155	48 860	231,0
Hozzáadott ért. mill.Ft.	9 958	22 211	223,0
Nettó termelés: mill.Ft.	9 796	21 535	219,8
Lekötött eszkért.mill.Ft.	7 772	24 748	318,4
Foglalkoztatott:1000 fő: 23	238	231	97,1
Lekötött eszk.létszám- tartalma 1000 fő:	91,2	158,4	173,7
Bruttó termelékenység: 1000 Ft.:	88,9	211,5	237,9
Nettó termelékenység: 1000 Ft.:	41,2	93,2	226,2
Összmunka termelékenysége: 1000 Ft.:	30,27	57,04	188,4
Eszközöket előállító ágazat termelékenysége:	85,2	156,2	183,3
Anyagköltség mill Ft.:	11 197	26 649	238,0
Amortizáció mill.Ft.:	162	676	417,3
Béreköltség mill. Ft.:	4 142	7 708	186,1
Tiszta jövedelem mill.Ft.:	5 654	13 827	244,6
Nyereség mill.Ft.:	3 272	7 426	226,9
$\frac{Ny + B}{L} = 1000 \text{ Ft.}$	31,2	65,5	209,9
$\frac{Ny}{E+B} = \%$ -ban:	27,5	22,88	83,2
$\frac{H}{0,1 \times E + 1,5 \times B} =$	1,42	1,58	111,3
$\frac{m}{c + v} =$	36,47	39,46	108,2

96. Ipari adattár, KSH.1978. 495.,505.l.

Statisztikai évkönyv, 1979, 195., 196.l.-ből számított értékek.

A vizsgált időszakban a bruttó termelési érték gyorsabb ütemben növekedett, mint a hozzáadott érték, ami a termelés anyagigényesség növekedésére utal. A hozzáadott érték gyorsabban nőtt, mint a nettó termelési érték, ami az amortizációs költségek növekedésére mutat. Az amortizációs költségek növekedését magyarázza a lekötött eszközök értékének a bruttó termelési értéket jóval meghaladó gyors növekedése. A foglalkoztatottak száma a vizsgált időszakban 2,9 %-kal csökkent. A lekötött eszközök létszámtartalma azonban dinamikusán növekedett. /73,7 %-kal./

A szövetkezetekben lekötött társadalmi összmunka mennyiség 18,4 %-kal nőtt.

A társadalmi összmunka termelékenységé a bruttó és nettó termelési értékből számított eleven munka termelékenységénél lényegesen lassabb ütemben növekedett.

Az egy foglalkoztatottra jutó bruttó termelési érték növekedésének üteme meghaladta az egy foglalkoztatottra jutó nettó termelési érték növekedését, így tehát a termelékenységi mutató alakulásában is kifejezésre jutott az anyagigényesség növekedése.

Az egy foglalkoztatottra jutó bér + nyereség mutatója a nettó termelékenységi mutatóval közel azonos ütemben növekedett. A nyereség tömegének növekedési üteme közel azonos a nettó termelékenység növekedésével.

A bérköltségek a társadalmi összmunka termelékenységével közel azonos ütemben nőttek.

A társadalmi tiszta jövedelem a nyereség tömegét meghaladó ütemben növekedett, ami arra utal, hogy növekedtek a nyereség adóztatásán kívüli költségvetési elvonások. A bruttó hatékonysági mutató a társadalmi összmunka termelékenységénél lényegesen lassabb ütemben növekedett.

A következőkben vizsgáljuk meg a 100 Ft termelési költség-
re jutó társadalmi tiszta jövedelem alakulását az állami
iparban és a szövetkezeti iparban, valamint a költség szer-
kezetben végbemenő változásokat.

100 Ft. termelési költségére jutó társadalmi tiszta jövede-
lem az állami iparban /az összehasonlítható ágazatokban/
és a szövetkezeti iparban /97/

<u>Megnevezés:</u>	<u>1970</u>	<u>1975</u>	<u>1979</u>	<u>Index:</u>
Állami ipar:	30,21	32,39	34,75	115,0
Szövetkezeti ipar:	36,47	37,91	39,46	108,2

A 100 Ft. költségére jutó tiszta jövedelem valamivel magasabb
a szövetkezeti iparban, mint az állami iparban, de a külön-
ség csökkenő tendenciát mutat.

Amíg 1970-ben a 100 Ft. költségére jutó tiszta jövedelem
20,7 %-kal, 1975-ben 17 %-kal, 1979-ben pedig már csak 13,5
%-kal volt magasabb a szövetkezeti iparban, mint az állami
iparban.

A költség szerkezetben végbemenő változások az állami iparban
az összehasonlítható ágazatokban, %-ban /98/

<u>Költségnevek:</u>	<u>1970</u>	<u>1975</u>	<u>1979</u>
Anyagköltség:	78,1	80,7	78,4
Béreköltség:	18,8	16,6	18,3
Amortizáció:	3,1	2,7	3,3
Összesen:	100,0	100,0	100,0

97. Ipari adattár, KSH. 1978. 477., 487.1. Statisztikai
évkönyv, KSH. 195., 196.1. adataiból számítva.

98. Az előbbi forrásokból számított értékek.

A költség szerkezetben végbemenő változások a szövetkezeti iparban /99/

<u>Költségnevek:</u>	<u>1970</u>	<u>1975</u>	<u>1979</u>
Anyagköltség:	72,2	75,2	76,1
Béreköltség:	26,7	23,3	22,0
Amortizáció:	1,1	1,5	1,9
Összesen:	100,0	100,0	100,0

A táblázatban kimutatott szerkezeti változásokat azzal magyarázzuk, hogy a tíz éves fejlesztési program végrehajtása során a szövetkezeti iparban nőtt a termelés anyag és eszköz-igényessége, az egyedi és kisszériás termelésről a középüzemi szériatermelésre való átállással csökkent a magasan kvalifikált szakmunkás igény. Az állami iparban kialakult jobb kereseti lehetőségek miatt a magasan kvalifikált szakmunkás réteg egy része visszaáramlott az állami iparba.

Igy a termelés bérigényessége a szövetkezeti iparban csökkent, míg az állami iparban valamelyest emelkedett. /E tendencia kialakulásában természetesen szerepet játszottak az állami nagyipart érintő központi bérintézkedések is./

99. KSH. Ipari adattár, 1978. 505.1.495.1.

Statisztikai évkönyv, 1979. 143., 195.1. adataiból számított értékek.

VI. KÖVETKEZTETÉSEK LEVONÁSA, AZ IPARI SZÖVETKEZETEK PERSPEKTIVÁI

1. Az üzemi méretekben végbemenő változások

Az ipari szövetkezetek külső és belső viszonyai, a szövetkezeti gazdálkodás külső és belső feltételei az elmúlt évtizedben jelentősen megváltoztak.

Ugrásszerűen megnövekedett az ipari szövetkezetek állóeszköz-állománya, összetételében jelentős változások következtek be.

Az V. ötéves tervben nőtt a gépi beruházások aránya.

Az ipari szövetkezetek jelentős része /több mint kétharmada/ rendelkezik végleges üzemházzal, az új üzemházak korszerű gépekkel való felszerelése folyamatban van.

Az ipari szövetkezetek jelenleg kialakult méretei a korszerű kis és középszeri igényeknek felelnek meg.

Az ipari szövetkezetek koncentrációjának jellemzője /100/

Megnevezés:	1970	1979	Index:
Ipari szövetkezetek száma:	821	670	81,6
Egy szöv.-re jutó fogl.:	289	345	119,4
Egy szöv.-re jutó bruttó termelés millió Ft.:	25,8	72,9	282,6
Egy szöv.-re jutó hozzáadott érték millió Ft.:	12,1	33,2	274,4
Egy szöv.-re jutó lekötött eszközérték millió Ft.:	9,5	37,0	389,5

Az ipari szövetkezetek döntő többsége az ugynevezett kis - középüzem, illetve a középüzem kategóriájába tartozik.

100. KSH. Ipari adattár, 1978. 495., 505.1. adataiból számított érték.

Az ipari szövetkezetek 70,3 %-a 100-500 fő közötti létszámmal rendelkezik, 11,7 %-ot tesz ki a 100 fő alatti ipari szövetkezetek aránya és 10,7 %-ot az 500 fő feletti ipari szövetkezetek.

Az ipari szövetkezetek jellemzői megegyeznek a kis és középvállalati szervezetek általános jellemzőivel.

1. Termelésüket jórészt kis és középszériákban végzik.
2. Gyorsan tudják változtatni termelési profiljukat a változó igényeknek megfelelően, azért, mert:
 - a, A termelésükben döntő szerepet játszó szakképzett munkaerő az egyik legkönnyebben konvertálható erőforrás.
 - b, Munkaeszközeik viszonylag kis értékűek, gyorsan amortizálódnak, könnyen átállítható eszközök.
3. Döntően helyi munkaerőforrások, helyi nyersanyagok feldolgozására és helyi igények kielégítésére rendezkednek be.
4. Vezetőik szoros, rendszerint közvetlen kapcsolatban vannak a termelő dolgozókkal, a szállítókkal és a vevőkkel. A közvetlen kapcsolat a rugalmasság és az alkalmazkodó képesség szempontjából nagy előnyöket jelent.

Az ipari termelőerők fejlődésének tendenciája a termelés koncentrációjában és centralizációjában is megjelenik.

A koncentráció és centralizáció növeli az optimálisnak tekinthető üzem nagyságot.

A koncentrációnak és a centralizációnak azonban a termelés minden ágában vannak gazdaságilag racionális határai, saját népgazdasági optimuma.

Az üzem nagyság bővítésének a magyar népgazdaságban is gazdasági korlátai vannak.

Ilyen korlátok például:

1. A piac szűkös felvevőképesége.
2. A korlátozott beruházási források.
3. A nagy ellátási körzet miatt megnövekedő szállítási költség.
4. A magas fokon specializált géppark és munkaerő nehezebb átállíthatósága. /kisebb rugalmasság/
5. A beruházások hosszú megtérülési ideje és a gyors műszaki elavulással együttjáró nagy kockázat.

A kis és középzemű szervezetben folyó termelés tehát nincs ellentmondásban korunk termelőerőivel, ha az a tömegtermelést végző nagyüzemekkel folytatott kooperáción és specializáción alapul.

A korszerű termelés feltétele a szakosodás és a kooperáció. A nagyüzem szakosodása együttjár a profil szűkülésével és a szűkített profilt kiegészítő kisüzemi tevékenység igénybevételeivel.

Az állami nagyvállalatokkal kifejlődött munkamegosztás alapján az ipari szövetkezeteket elméletileg két eltérő üzemi-típusba sorolhatjuk be:

1. Szakosított /specializált/ kis és középzemek.
2. Széles profilu kézműipari üzemek.

A szakosított /specializált/ kisüzemek általában a nagyvállalatokkal kooperálnak, speciális szaktudást igénylő bér munkát végeznek, vagy speciális alkatrészt gyártanak.

Az ipari szövetkezetek termelésének egynegyed részét teszi ki az állami nagyvállalatokkal folytatott kooperáció. A kooperáció jelentős részben vertikális integráció, amelyben az ipari szövetkezetek által gyártott termékeket "beépítik" az állami

vállalat gyártmányaiba, illetve az ipari szövetkezetek által nyújtott ipari szolgáltatások az állami vállalatok termékeinek értékét növelik. /csomagolás, kiserelés, stb./ Az ipari szövetkezetek másik típusa a széles profilu kézműipari kis és középüzem, amely a lakosság /vagy az export/ igényeit kielégítő szélesebb profilu kis és középszériás árutermelést vagy anyagi szolgáltatást végez.

2. Az ipari szövetkezeti tulajdonforma összhangja a korszerű kis és középüzemek termelőerőivel

Az ipari szövetkezetekben és az állami vállalatok körében végzett hatékonysági vizsgálatok indították el azt a vitát, hogy vajon melyik szektorban használják fel hatékonyabban a rendelkezésre álló gazdasági erőforrásokat, melyik tulajdonforma biztosít kedvezőbb kereteket ehhez.

A szocializmus építésének eddigi gyakorlata által igazolt tény, hogy a magas fokon koncentrált nagyüzemi termelőerők csak állami tulajdon formájában működtethetők hatékonyan. A korszerű kis és középüzemek termelőerői szövetkezeti formában is hatékonyan működtethetők, sőt hatékonyságuk ebben a szférában nem marad el a hasonló üzemnagyságu állami vállalatokétól.

Az összehasonlítható iparágakban az előző fejezetben végzett részletes elemzésünk során kimutattuk, hogy bármelyik hatékonyságszámítási módszerből is induljunk ki, az eleven munka termelékenységében lényeges különbség mutatkozik az állami szektor javára, a lekötött eszközök "hatékonyságában" az ipari szövetkezeti szektor javára.

Kimutattuk, hogy a felsorolt hátrányok és előnyök nem a tulajdonforma hátrányai és előnyei, hanem az üzemi forma hátrányai és előnyei.

Következik ez abból, hogy az állami vállalatok többségében az ipari szövetkezeteknél magasabb technikai felszereltségű, nagyszériás tömegtermelést folytató nagyüzemek, az ipari szövetkezetek pedig kis és középszériás árutermelést és javító szolgáltató tevékenységet végző kis és középüzemek.

A kis és középüzemek jellegzetességeiből adódóan a termelés lényegesen nagyobb fajlagos élő munkaigénnyel és lényegesen kisebb fajlagos eszközigénnyel, széttagoltabban, általában nehezebben szervezhető feltételek között folyik.

Ez a magyarázata az állami vállalatok magasabb élő munkatermelékenységének.

A kis és középszériás árutermelésnél és az anyagi szolgáltatások jelentős részénél a kis és középüzemi méretekből azonban gazdasági előnyök is származnak:

1. A kisebb fajlagos eszközigeny által elért megtakarítás nagyobb lehet a nagyobb bérigénynél/fajlagos/
2. A kisebb igazgatási, adminisztrációs és általános költség következtében általában kisebb a fajlagos rezsiköltség.
3. Az univerzálisabb munkaerőből és a könnyebben átállítható egyszerű munkaeszközökből eredően gyorsabb a piaci alkalmazkodóképesség, ami szintén költségmegtakarítással jár. /Kisebb az átállás fajlagos költségigénye./

A fenti megállapításainkat igazolja, hogy az összehasonlítható iparágakban a lekötött összmunka egységére jutó hozzáadott érték, a 100 Ft. termelési költségre jutó tiszta jövedelem a szövetkezeti szektorban valamivel magasabb, mint az

állami vállalatoknál.

Ahogy azonban a termelés koncentrációja és centralizációja előrehalad, a munka technikai felszereltsége és termelékenységége az ipari szövetkezetekben is növekszik, és közeledik az állami vállalatokéhoz, úgy csökken az összmunka egységére jutó hozzáadott érték, és a 100 Ft. termelési költségre jutó tiszta jövedelemben mutatkozó különbség a két szektor között.

A tízéves fejlesztési program befejeződésével a korszerű középüzemi géppark kialakulásával, a szövetkezeti iparnak a szocialista ipar egészében történő integrálódásával ezek a különbségek megszűnőben vannak.

Az ipari szövetkezetek fennmaradása tehát minden olyan területen indokolt, ahol a piaci szükségletekre a kis volumen, a széles választék és a változékonyság a jellemző.

Az ipari szövetkezetek gazdaságosan működhetnek olyan gépipari, műszeripari, fémtömegcikk ipari, vegyipari, bútorigari, bőr- szőrme és cipőipari, textilruházati, műanyagfeldolgozó, kézmű és háziipari ágazatokban, ahol a nagyszériás tömegtermelésre való áttérés technikai vagy gazdasági okok miatt nem indokolt.

Az ipari szövetkezeteknek az ipari struktúra megújításában is fontos szerepük lehet éppen a kis és középüzemek nagy rugalmassága és alkalmazkodóképessége következtében.

Ösztönözni kellene az ipari szövetkezetek nagyobb részvételét a szakmunkaigényes /nagy műszaki tudást igénylő/ és ugyanakkor nagy kockázattal járó, korszerű kisseriás termékek termelésében.

Tekintettel arra, hogy az ipari szövetkezetek kisebb méreteik folytán rugalmasabbak, egyes esetekben jobban lehetővé teszik új műszaki tudományos eredmények gyors átültetését, az állami nagyvállalatok költséges kísérleti és bevezetési munkáinak megtakarítását.

Az ipari szövetkezetek például nagyobb mértékben vállalkozhatnak nagy műszaki tudást igénylő műszeripari és elektronikus készülékek gyártására. /mérőműszerek, zsebszámológépek, tranzisztoros készülékek./

Az ipari szövetkezetek nagyobb mértékben válhatnak a technikai haladás élvonalába tartozó termékek részegységeinek, alkatrészeinek gyártóivá, illetve összeszerelőivé.

Bővíteni szükséges a jövőben az ipari szövetkezetek különféle társulásait az alábbi célokra:

1. Nyersanyagok, félkész termékek, alkatrészek közös beszerzése, illetve készletezése.
2. A szövetkezetek termékeinek közös értékesítése, különösen az export termékek esetében.
3. Nagy értékű termelőberendezések közös hasznosítása a kapacitás jobb kihasználása céljából.
4. Közös kutatási, fejlesztési programok kidolgozása.

Hazánkban a volt tőkés kis és középvállalatok többségét államosítottuk.

Az állami vállalatok irányítása a tervutasításos rendszerben rendkívül nehézkes volt egészen kis vállalatok esetében. Ezért is szükségessé vált a kis vállalatok erőltetett összevonása, nagy üzemekbe való beolvasztása.

Ebből a gyakorlatból alakult ki az a téves nézet, hogy a modern termelőerőknek megfelelő szocialista vállalati szervezet csak az állam által központilag, közvetlenül irányított

nagyvállalati szervezet lehet.

Az árutermelés kiszélesedése, a piac szerepének növekedése, a gazdaságosság, a jövedelmezőség kérdéseinek előtérbe kerülése a szocialista vállalati tevékenység közvetlen állami irányításával kapcsolatos korábbi merev nézeteket is felülvizsgálatra kényszerítette.

A gazdasági tevékenységek körét három osztályba sorolhatjuk attól függően, hogy milyen mértékben szükséges azokat a szocialista államnak közvetlenül irányítani:

1. Leginkább szükséges a közvetlen állami irányítás és legszűkebb az önálló vállalati döntések köre az ujratermelési folyamat tervszerű megvalósulásában alapvető szerepet játszó termelőfolyamatok csoportjában. Ezek termelése viszonylag független a piaci feltételek változásától. Ilyennek tekintjük például a villamosenergia termelést, a gázszolgáltatást, az ipar alapvető nyersanyagainak és energiahordozóinak kitermelését, /bányászat/ a vasuti szállítást, a honvédelemmel és az infrastruktúrával összefüggő ágazatokat.
2. Szükséges a közvetlen állami irányítás, de az előbbinél viszonylag szélesebb az önálló vállalati döntések köre az olyan termelő tevékenységek esetében, amelyek jobban függnék a piaci kereslet, a fogyasztói igények változásától, de amelyeknél a vállalatoknak ellátási felelősségük van. Idetartozik az élelmiszeripari termékek jelentős része. /sütőipar, husipar stb./ Ezen termékek keresletének árrugalmassága viszonylag kicsi.
3. A harmadik csoportba olyan termelőtevékenységek tartoznak, amelyben az állami irányítás elsősorban közvetett, /közgazdasági eszközökkel történik/ a vállalati döntések

Köre itt a legkiterjedtebb. Olyan tipikusan piacra orientált tevékenységekről van itt szó, amelyeknél lényegében nincs ellátási felelősség. Általában nem alapvető lakossági igényeket, hanem a fogyasztási színvonal bővülésével differenciálódó minőségi rétegigényeket elégítenek ki, ahol a differenciáltság következtében általában a kisebb volumen, a szélesebb választék és a gyors műszaki elavulás /valamint a divat változása miatt/ a nagy változékonyság a jellemző. Ezen termékek körében általában a kereslet árrugalmassága nagy.

A második és a harmadik osztály közötti határt nehéz megvonni. Egyes magasabb fogyasztói igényeket kielégítő termékek a termelőerők fejlődésével alapvető szükségletté alakulhatnak át, amelynek kielégítésében a vállalatnak ellátási felelőssége lesz. /pl. konzervipari termékek, készételek, lakásberendezési tárgyak, a háztartás gépesítését szolgáló eszközök, stb. korábban rétegigényeket elégítettek ki, jelenleg alapvető lakossági igényeket képviselnek. /

A harmadik osztályba sorolt tevékenységek körében a vállalati önállóságnak szükségszerűen nagyobbak kell lennie.

A termékstruktúra alakítását elsősorban a vállalati mérlegelés alapján, a hatékonysági, jövedelmezőségi követelményeknek kell alárendelni.

Itt tehát a vállalati döntések körének és az ezzel szükségszerű összefüggésben a döntést hozó kockázat vállalásának szükségszerűen nagyobbak kell lennie.

E harmadik osztályba sorolható az ipari szövetkezetek termelésének döntő hányada.

Az ipari szövetkezetek vizsgálatánál a korszerű kis és középüzemeknek a szocialista ipar egészében elfoglalt helyéből, a társadalmi szükségletek kielégítésében betöltött szerepéből indultunk ki.

Itt a termelői és a fogyasztói szükségletek rendkívül széles skálája, sokfélesége, e szükségletek kis és középszeriákban történő megjelenése, és gyors változásai a szembe-tűnőek. E szükségletek kielégítése csak olyan kis és közép-vállalati szervezetben válik gazdaságossá, amely viszonylag tág határok között és gyorsan tudja változtatni termelési profilját, ugyanakkor a dolgozó kollektiva közvetlenül érdekelt, és nagyobb kockázatot vállal a gazdálkodással összefüggő döntésekért.

A szocialista kisvállalati szervezet csak így képes intenzíven reagálni a piaci hatásokra.

A fenti követelmények meglétének feltétele a nagyobb önállóság az erőforrások felhasználásában és kombinálásában.

Az ipari szövetkezeteknek az állami vállalatokhoz viszonyított nagyobb önállósága a termelési eszközök felhasználásában, a gazdálkodással összefüggő döntésekben a csoporttulajdonból ered.

Ez a nagyobb önállóság teszi lehetővé a profil rugalmasabb változtatását, a változó szükségletekhez való gyors alkalmazkodást.

A gazdálkodás nagyobb önállóságának mindig együtt kell járnia a gazdálkodó kollektiva nagyobb kockázatviselésével.

Az ipari szövetkezet mint a csoportkollektív elsajátításon alapuló vállalkozás, lehetővé teszi ezt a nagyobb kockázatviselést. A szövetkezeti tagok ugyanis bevitt vagyonukkal /részjegy-jegyzésükkel/ és főleg munkajövedelmeikkel jelentős részt vállalnak a gazdálkodás kockázatából.

Az ipari szövetkezetek döntően saját vagyonukkal, saját pénzeszközeikkel felelnek tartozásaikért, gazdasági döntéseik kockázatát nem vállalja át az állami költségvetés, vagy más állami szerv.

Az ipari szövetkezetek től a költségvetésben elvont tiszta jövedelemnek mindössze 10 %-át teszi ki a különböző viszszaajuttatások, állami támogatások és dotációk aránya.

Az ipari szövetkezetek döntően saját fejlesztési forrásaikból valósítják meg termelő alapjaik bővítését, a szűkös fejlesztési források miatt mindig jobban törekszenek beruházásaik megtérülési idő szerinti rangsorolására.

A termelési eszközök csoporttulajdon jellegéből eredően az ipari szövetkezetek a náluk képződő amortizációt maguk használják fel, az amortizációt nem terheli költségvetési, befizetési kötelezettség.

Az ipari szövetkezetek között a nagyobb gazdasági elkülönültségből eredően nagyobbak az eltérő egyéni és kollektív teljesítmények szerinti jövedelemdifferenciák, de nagyobbak az eltérő termelésteknikai feltételekből adódó jövedelemdifferenciák is, mint az állami vállalatoknál.

A kis és középvüzeai gazdálkodás könnyebben áttekinthető az ott dolgozó kollektíva számára.

A belső munkamegosztási és munkaszervezési viszonyok fejletlenebbek, egyszerűbbek. Ebből következően az irányítás egyes szintjei, az irányításban és a végrehajtásban tevékenykedők funkciói nem válnak el olyan élesen egymástól, mint a modern specializált nagyvállalatnál.

A termelés irányítója gyakran egyben a tevékenység végrehajtója is.

Mindezekkel a technikai-gazdasági viszonyokkal jól összhangban van az a csoporttulajdonból eredő sajátosság, hogy a szövetkezet vezetése a tagok önigazgatásán alapszik. A vezetés funkcióit gyakorló, döntést hozó kollektíva, egyben a döntések végrehajtó kollektívája is.

Az ipari szövetkezeti tulajdonforma tehát megfelelő és hatékony mozgásforma a korszerű kis és középüzemek termelőerői számára.

Ugyanakkor a szövetkezeti összefogás a tagok anyagi hozzájárulásával /vagyonbevétel, részjegy-jegyzés/ és a tagok nagyobb kockázatviselésével kibővíti a gazdaságfejlesztés forrásait.

Az ipari szövetkezetek a társadalom számára olcsóbban, kellő mozgékonyssággal és jövedelmezően tudnak számtalan kis és középszériában jelentkező igényt, és számtalan javító-szolgáltató igényt kielégíteni, mint ahogy ez az állami vállalatoknál lehetséges volna.

Az ipari szövetkezetek tevékenységére hosszabb távon támaszkodhatunk, nincs szükség a tulajdonforma megváltoztatására, az ipari szövetkezetek államosítására.

Az ipari szövetkezeti tulajdon következetesen szocialista tulajdon, nem alacsonyabb rendű, hanem egytipusu az állami tulajdonnal. A két tulajdonforma közötti különbségek tendenciájukban nem növekednek, hanem csökkennek.

Az ipari szövetkezetek sok százezres tagsága része a magyar munkásosztálynak, annak sajátos rétegét alkotja.

Az ipari szövetkezetek belső viszonyai megalakulásuk óta jelentős fejlődésen mentek át és az új formák jól igazodtak a termelőerők fejlődése által megkövetelt szinthez.

3. A korszerű kis és középüzemek termelőerői további fejlődése a VI. és a VII. ötéves terv időszakában

Iparunk strukturális összetétele, az állami ipar nagyfokú centralizáltsága egyrészt, a kis és középszériás termelés a javító-szolgáltató tevékenység és a háttéripari termelés iránti nagy igény másrészt, megköveteli a kis és közép vállalati szervezetek fenntartását, sőt tevékenységük kiterjesztését.

Hazánk makroökonómiai adottságai az elkövetkezendő évtizedben is határt szabnak a termelés tömegszerűsége növelésének.

A szükségletek nagysága /mindenek előtt a hazai igény/ gyakran kisebb, mint amennyi az optimális széria igénye, de az optimális széria kialakításának exportkorlátok, importkorlátok, beruházáskorlátok és számtalan egyéb tényező határt szabhat.

A nemzetközi specializáció előrehaladása nem minden esetben teszi lehetővé a nem megfelelő szériában történő hazai termelés kiváltását gazdaságos importtal.

A termelést ezen a területen az optimálisnál kisebb szériákban a hazai iparban hosszabb ideig fent kell tartani.

A kis és középszériás termékek, alkatrészek, részegységek, féltermékek, kooperációs termékek, kis és középszériás szükségleteket kielégítő fogyasztási cikkek termelése, a tőkés import egy részének gazdaságos kiváltása egyaránt indokoltá teszi, hogy a magyar iparban a kis és középüzemi termelés köre bővüljön. Egyes munkaeszközök, szerszámok,

alkatrészek termelése és javítása csak kisebb szériában vagy egyedileg végezhető el.

A kis és középüzemi szervezetben folyó termelés nincs el-
lentmondásban a tudományos technikai forradalom igényei-
vel, ha az a nagyszériás tömegtermelést végző nagyüzemek-
kel folytatott kooperáción és specializáción alapul.

A termelőerők fejlődésével nő az igény a termékválaszték
bővítésére, az életszínvonal növekedésével az igények dif-
ferenciálódnak, ami jelentősen növeli a kis és középszé-
riás termelés iránti szükségleteket.

Az életszínvonal növekedésével nő a tartós fogyasztási cik-
kek köre és mennyisége, növekszik a tartós fogyasztási cik-
kek javítása, karbantartása iránti igény, amely kisvállala-
ti szervezetben végezhető csak gazdaságosan.

Az elmúlt évtizedben az ipari szövetkezetekben egy erős
koncentrációs és centralizációs folyamat zajlott le.

Az ipari szövetkezetekben lekötött eszközállomány az álla-
mi iparénál lényegesen gyorsabb ütemben növekedett.

Az állami nagyipar modern termelőalapjai a szocialista ipa-
rosítás korszakában az ipari szövetkezeteknél egy évtized-
del korábban jöttek létre és éppen az állami nagyipar erő-
teljes koncentrációja és centralizációja kényszerítette ki
egy korszerű kis és középüzemi bázis kiépítését a szövet-
kezeti iparban.

A korszerű kis és középüzemi termelés kereteit biztosító
építési beruházások /új üzemházak építése/ több szövetke-
zet saját fejlesztési forrásait kimerítette.

Az új üzemházak korszerű gépekkel való felszerelése saját
fejlesztési alapból hosszú időt igényel.

Célszerű lenne a műszaki rekonstrukció meggyorsítására hosszulejáratu állami hitelkonstrukció alkalmazása.

A kis értékű szövetkezeti gépek és felszerelések esetében a gyorsabb gazdasági elavulást elismerő gyorsított amortizáció engedélyezése.

A fejlesztési források kibővítése, a tagok által nyújtott hitellel, célrészjegy-jegyzéssel.

Az ipari szövetkezetek üzemi méretei kialakultnak tekinthetők. Sőt a jelenlegi üzemméretetek a javító-szolgáltató igények gazdaságos kielégítése szempontjából máris nagyobbak az optimálisnál. A jövőben 50-100 főt foglalkoztató, ugyanakkor a jelenleginél korszerűbb, jobban műszerezett javító-szolgáltató szervizek kialakítása válik szükségesé.

A nagyobb méretű ipari szövetkezetek növekedése szükség-szerűen lelassul az alapigényesség gyors növekedése következtében.

Az ipari szövetkezeti szektorban az egyesítések további erőltetése veszélyes tendenciákat hordoz magában.

Ez elvezet a kis és középszériás igények kielégítésénél nagyobb üzemméretetek kialakulásához, vagy a profil további szélesedéséhez, ami szervezési, irányítási gondokat okoz, erőteljesen megnöveli a fajlagos eszközigényt, és gyakran veszteségeket eredményez.

Az elkövetkezendő évtizedben az ipari szövetkezetekben a súlyponti feladat az új, korszerű körülmények adta lehetőségek maximális kihasználása, az eszközhatékonyság jelentős javítása, a szűk keresztmetszetek felszámolása, a gazdaságos termékszerkezet kialakítása.

Az ipari szövetkezetekben meg kell tartani a kis és középüzemi méreteknak megfelelő szérianagyságot és sajátos termékösszetételt.

A jelenleginél korszerűbb termelés és javító-szolgáltató tevékenység lebonyolításához sajátos tevékenységükhöz jobban igazodó univerzális gépek, műszerek, új gyártási eljárások, licencek, know-howok beszerzésével is hozzá kell járulni.

Továbbra is fontos feladat az ipari szövetkezetek előtt a szocialista ipar egészében való szerves, tervszerű beilleszkedés, a népgazdasági célokban való hatékony részvétellel. Az állami nagyvállalatok és az ipari szövetkezetek közötti kooperáció és specializáció fejlődésével a nagyvállalatok termelési profilja szűkülhet, a termelés társadalmi hatékonysága növekedhet.

A speciális feladatok elvégzésében a szövetkezeti iparban nagy jelentőségűvé válik a kvalifikált munkaerő megtartása, a szövetkezeti dolgozók képzésének és továbbképzésének fokozott anyagi támogatása, a magasan kvalifikált munka megfelelő anyagi elismerése.

A VI. és VII. ötéves tervben a fejlesztésre fordítható összeg várhatóan nem növekszik olyan dinamikusan, mint a korábbi időszakban.

A foglalkoztatottak száma és a produktív időalap előreláthatólag csökken.

Nagy jelentőségűvé válik az ipari szövetkezetek meglévő munkaerőtartalékainak és termelőalapjainak jobb hasznosítása, a munka és üzemszervezés javításával, a műszaki normák felülvizsgálatával, a veszteségidő csökkentésével.

Olyan differenciált növekedés kibontakoztatása szükséges, amelynek eredményeként nő a hatékonyság, a versenyképes termékek köre és mennyisége, a gazdaságtalan termelés pedig megszűnik.

A költségvetési egyensúlyt helyreállító állami elvonások növekedése következtében várhatóan csökken az ipari szövetkezetek eszközarányos nyeresége és az új feltételekhez való alkalmazkodás függvényében erőteljesen differenciálódik. Azoknál az ipari szövetkezeteknél, ahol valamilyen okból kifolyólag az alkalmazkodóképesség nem megfelelő, számítani lehet a tevékenység visszafejlődésére, esetleg teljes megszűnésére.

Tovább nő a nehézipar súlya a szövetkezeti ipar össztermelésében, a könnyűipar részaránya pedig csökken.

Az átlagot meghaladó ütemben növekszik a fémtömegcikk ipar, a műszeripar és a vegyipari ágazat termelése.

A könnyűipar lassabb ütemű növekedése következtében részarányában tovább csökken, de az ipari szövetkezetek össztermelésében továbbra is meghatározó szerepet tölt be.

A könnyűiparban a mennyiségi növekedés helyett a differenciált igényekhez igazodó minőségi fejlesztés kerül előtérbe.

Egyes javító-szolgáltató igények várhatóan átmenetileg csökkennek, mások emelkednek.

Nő a háztartás gépesítését szolgáló gépek javítása iránti igény, a lakáskarbantartási javítások iránti igény.

A gépkocsiszám emelkedik, de az üzemanyagár várható további emelkedése miatt a gépkocsiigénybevétel és ezzel összefüggésben a gépkocsi javítási, karbantartási igény várhatóan csökken.

4. Az ipari szövetkezeti tulajdon perspektívái

Az ipari szövetkezetek fejlődését végigtekintve felvetődik az a kérdés, hogy meddig szövetkezet az ipari szövetkezet, perspektíváját tekintve megmarad-e szövetkezetnek, vagy átalakul egységes osztársadalmi tulajdonná.

Vajon pusztán politikai döntés kérdése-e az ipari szövetkezeti szektor további fennmaradása?

Dr. Égető Emese idézett cikkében /lol/ véleményünk szerint helyesen mutat rá, hogy a gazdálkodás szövetkezeti formája nem zárja ki a vállalati gazdálkodást. A klasszikus szövetkezeti típus éppen a kisüzemek kooperációja alapján létrejött közös vállalat /anyagbeszerző, értékesítő, termékfeldolgozó szövetkezetek/.

Teljesen egyetértve Dr. Égető Emesével véleményem szerint is "a csoporttulajdon életképessége és hatékonysága éppen azon a rugalmasságon alapszik, amely a koncentráció és centralizáció által megkövetelt vállalati gazdálkodást összekapcsolja a kis családi gazdaságok integrációjával."/lol/ A mezőgazdasági termelőszövetkezet integrálja a háztáji gazdaságot, mint kisüzemet. A közös gazdaság és a háztáji gazdaság között kialakult egy sajátos munkamegosztás, amely profiljukat jellemzi.

"Ugyanakkor a jövedelemérdekeltségi viszonyok szempontjából egészen más a helyzet, a mezőgazdasági szövetkezet sem integrálja a háztáji gazdaságot, mint vállalkozást."/lol/ Az ipari szövetkezetben nincs legalizált családi "kisgazdaság", "családi műhely". Ugyanakkor a sokrétű és nagyvolumenű javító-szolgáltató igény rugalmas, gyors és társadal-

világ gazdaságos kielégítése nem valósítható meg az ipari szövetkezetek közös műhelyeiben.

Az igények oldaláról jelentkező nagy nyomás következtében virágzik a "fusizás", a kontárkodás, a nem legalizálható, de államilag türt magán javító-szolgáltató tevékenység.

Egy-egy szakmunkás "második műszakban" végzett "fusizással" a saját vállalatától /szövetkezetétől/ kapott fizetésének többszörösét szerzi meg.

Az ipari szövetkezeteknél a legalizált "családi kisgazdaság", a "családi műhely" hiánya miatt a szövetkezet és a tag közötti elidegenedés még nagyobb, mint a mezőgazdasági szövetkezetekben.

A nagyvolumenű és sokrétű javító-szolgáltató igény társadalmilag elfogadható kielégítésére több megoldási mód kínálkozik:

1. A magánkisipari tevékenység kiterjedtebb engedélyezése /ennek ösztönzésére különböző adókedvezmények nyújtása./
2. Másodállásként engedélyezett magánkisipari tevékenység saját tulajdonban lévő termelési eszközökkel. Az erre vállalkozó szakképzett dolgozó részére a lakossági igényektől függően.
3. A javító-szolgáltató tevékenység gazdaságos folytatására alkalmasabb, kötetlenebb új szövetkezeti formák létrehozása. Ezek létszámban a jelenleginél lényegesen kisebbek /50-100 fős/, adminisztrációs irányítási szempontból egyszerűbb, sajátos feladataik ellátásához jobban műszerezett egységek lennének.

101. Dr. Égető Emese: Meddig szövetkezet a szövetkezet, kézirat, 1980.

4. Kiegészítő tevékenységként engedélyezett "házi kisipari tevékenység" kizárólag az ipari szövetkezeti tagok részére, az ipari szövetkezet termelési eszközeivel, azokért bért fizetve, az ebből származó külön jövedelmük után a közös fejlesztési alaphoz hozzájárulást fizetve. Lényeges, hogy ezáltal a magántulajdonban lévő termelési eszközök mennyisége nem növekedne /a magán használat nem jelenti a termelési eszköz elidegenítését/, sőt a csoporttulajdonban lévő termelési eszközök műszak utáni kikölcsönzéssel még jobban kihasználhatók lennének. Lényegében ez felelne meg az ipari szövetkezetek korszerű családi kisgazdaságának, amely az ipari szövetkezetek közös műhelyeivel ésszerű kooperációt és specializációt megvalósítva nemcsak a kisüzemet, mint családi műhelyt integrálná a közös műhellyel, hanem a közös alapokhoz való hozzájáruláson keresztül a családi vállalkozást a közös vállalkozással is.
5. Végül megoldási lehetőségként adódik a meglévő magánkisipari tevékenység és a javító-szolgáltató szövetkezetek integrációjának megvalósítása.

Ebben az ötödik formában lényeges, hogy a magán kisiparos megőrizhesse "vállalkozási önállóságát". Ugyanakkor a kisiparos a vele kooperáló szövetkezet fejlődésében anyagilag érdekelt legyen. Részjegy vagy cél-részjegy jegyzéssel, bedolgozással és egyéb módon részt vehessen az ipari szövetkezetek közös vállalkozásaiban, valamint a szövetkezet közös társadalmi tevékenységében.

A szövetkezetek ellenőrző bizottságainak tevékenysége ezzel egyideűleg kiterjedne a szövetkezettel kooperáló kisipari tevékenység társadalmi ellenőrzésére is.

Az előbb felsorolt alternatívák közül mi a 3., a 4. és az 5. megoldási javaslatot tekintjük legelfogadhatóbbnak.

Mindhárom szoros kapcsolatban van a szövetkezeti tulajdon életképességével, a szövetkezésben rejlő ki nem használt tartalékok felhasználásával.

Az ipari szövetkezetek szövetkezeti vonásainak erősödését jelentené, a szövetkezet és a tag pénzügyi kapcsolatának fejlesztése.

Milyen tényezők indokolják a szövetkezet és a tag pénzügyi kapcsolatának erősítését?

1. Az ipari szövetkezetek saját pénzügyi eszközei és az állami hitelnnyújtás lehetőségei korlátozottak.
2. A szövetkezeti tagok /főleg az új szövetkezeti formában bekapcsolódni kívánó kisiparosok/ jelentős megtakarított pénzösszeggel rendelkeznek.
3. A tag által nyújtott hitellel ki kellene terjeszteni a tag személyes közreműködésének lehetőségeit a szövetkezet tevékenységében, gátolva ezzel is az elidegenedést a tag és a szövetkezet között.
4. A tag által a szövetkezetnek nyújtott hitelen keresztül is anyagilag érdekeltté kell tenni a tagot a szövetkezet gazdaságos tevékenységében.
5. A célrészjegy^m utáni osztalék, illetve a szövetkezetnek nyújtott tagsági hitel utáni kamat szorosan függjön a szövetkezet nyereségének alakulásától.

Az átlagos jövedelmezőségű ipari szövetkezetekben kapják meg a tagok az osztalékban, a kamatban az OTP által biztosított mértéket.

Bizonyos ésszerű határok között az ipari szövetkezetek által a tagságnak biztosított kamat a szövetkezet jövedelmezőségétől függően lehessen nagyobb is és kisebb is, mint amit az OTP biztosít.

Ennek a hitelkonstrukciónak a célja az lenne, hogy minden, a szocialista elvekkel összeegyeztethető eszközzel ösztönözzük a tagságot arra, hogy saját megtakarított vagyonával részt vegyen a közös vállalkozásban.

A magánkisipar jelenleg az összes szolgáltatások 42 %-át adja. Időszerű tehát a javító-szolgáltató szövetkezetek és a magánkisipar tevékenységének jobb összehangolása. Cél, hogy a magánkisipar tevékenységét a mainál jobban szabályozzuk, ellenőrizzük, jobban beillesszük a tervgazdálkodás rendszerébe.

A fordulat éve után megszüntettük a kötetlenebb ipari szövetkezeti formákat, a kisipari termelőszövetkezetek kerültek előtérbe. A magánkisipar teljes felszámolása volt a cél, ma már tudjuk, hogy ez irreális törekvés volt.

A közeljövőben új keretjogszabály készül a kisiparosok beszerző, értékesítő, szolgáltató szövetkezeteinek alapítására.

Lényeges kérdés az ipari szövetkezetek és nyugdíjas tagjaiknak kapcsolata. A nyugdíjasok foglalkoztatottságának megoldása. A nyugdíjas tagok "családi műhelyeiben" folytatott kisipari tevékenységet munkaeszközök kölcsönzésével és más eszközökkel az ipari szövetkezet segítse elő.

137

Az ipari szövetkezeti tulajdon továbbfejlesztését szolgálják az ugynevezett egyszerűbb ipari szövetkezeti formák elterjesztése is.

Először is meg kívánjuk jegyezni, hogy a korszerű kis szervezetet nem az elmaradott technika és technológia, nem a szakképzetlen munka és az alacsony bérek, hanem a méretekhez igazodó, de legkorszerűbb technika és technológia, a magasán kvalifikált munkaerő és a megfelelő innovációs készség jellemzi.

Napjainkban nagyobb piacérzékenységre, gyors és rugalmas alkalmazkodásra, a vevőért folytatott versenyre, a vállalkozási jelleg erősítésére van szükség.

Ugyanakkor kevésbé eszközigényes, kis összegű, gyorsan megtérülő beruházásokra van szükség, amelyek nagyjából saját forrásból és hitelből megoldhatók.

A VI. ötéves tervben lényeges kérdések:

1. Az exportorientáltság javítása.
2. A tőkés import gazdaságos kiváltása.
3. A belföldi hiánycikkek arányának csökkentése.
4. A kooperációs háttér ipari tevékenység fokozása.

A szövetkezetek hatékonysági tartalékainak mozgósításához:

1. Nagyobb szövetkezeti önállóságra,
2. Nagyobb érdekeltiségre van szükség.

Nemcsak az állami iparban, hanem a szövetkezeti iparban is fellelhető napjainkban a tulzott szervezeti centralizáltság. A túl sok egységből összevont nagy szervezeti egységekben az egyes részterületek elkerülik a piac minősítő szerepének közvetlen hatását, egy-egy rosszul működő szövetkezeti telephely, részleg a többiek rovására a szövetkezet összeredményéből évekig fenn tud maradni.

-198-

Nem az a cél, hogy a jelenleg is jól és hatékonyan működő nagy szövetkezetek létét megkérdőjelezzük, de egyes esetekben éppen a hatékonyság, a jövedelmezőség javítása érdekében célszerű egyszerűbb kis szövetkezeti formák létrehozása.

Az OKISZ tervei szerint a következő egyszerű modellek kerülnek kipróbálásra:

1. Kis szövetkezetek létrehozása.
2. Ipari szövetkezeti szakcsoport létrehozása.
3. Általány-elszámolásos /gebines rendszer/ kiterjesztése.

A decentralizálás történhet:

1. Szétválással.
2. Kiválással.
3. Gebines formává történő átalakítással.

A kis szövetkezetek lényeges jellemzői:

A jelenlegi szabályozás a minimális létszámot 15 főben határozza meg. A kis szövetkezetek létszámának felső határát 100 főben célszerű meghatározni. A kis szövetkezetekben ebből is látható, hogy a foglalkoztatott létszámnak kiemelkedő szerepe van, mivel mind a szövetkezeti önkormányzat, mind a vállalati gazdálkodás ellenőrizhetősége, mind az alkalmazandó vezetési módszerek szempontjából ez meghatározó jelentőségű.

Meg kívánjuk jegyezni azonban, hogy a létszám mellett a tevékenység sajátos voltának, a termelési volumennek, a szérianagyságnak, az állóeszközök értéknagyságának és sok egyéb tényezőnek is jelentős szerepe van.

A kis szövetkezeteken belül is viszonylag sajátos csoportot alkot a 15-30 főig terjedő, egészen kis létszámú szövetkezet.

A kis szövetkezet létrehozható:

1. Főfoglalkozású tagokból, teljes munkaidejük felhasználásával.
2. Szövetkezeti vagy vállalati dolgozók töredék munkaidejének hasznosításával.
3. Gyesen lévő, nyugdíjasok töredék munkaidejének hasznosításával.
4. Tovább tanuló diákok töredék munkaidejének hasznosításával.

A töredék munkaidő hasznosítására célszerű a bedolgozói rendszert tovább fejleszteni.

A kis szövetkezetek induló vagyonának forrásai:

1. A tagok által jegyzett részjegy, amely legalább két havi keresetnek felel meg, de szükség szerint ennél több is lehet.
2. A tagok egyéb vagyoni hozzájárulását gép, épület stb. ellenértékét részjegyként kell figyelembe venni.
3. Meghatározott, elkülönített szövetkezeti célokra cél - részjegy jegyzése, a célrészjegy utáni osztalékot az adott cél jövedelmezősége alapján kellene meghatározni.
4. A tagság által a szövetkezetnek nyújtott kölcsön.
5. Szövetkezetek és állami vállalatok által átengedett állóeszköz és fejlesztési alap.
6. Szövetkezeti közös alapokból nyújtott kölcsön.
7. Bankhitel.
8. Állami alapjuttatás.

Az induló vagyon létrehozása a kis szövetkezetekben első sorban az alapító tagok kötelessége. Ezekben a szövetkezetekben a felosztható vagyon a tagok nagyobb vagyoni hozzá-

járulása miatt nagyobb lesz.

A kis szövetkezetek ösztönző osztalékfizetéssel évente, folyamatosan honorálják majd a tagok nagyobb vagyoni hozzájárulását.

Az osztalék a felosztható nyereség maximálisan 40 %-a lenne és az osztalék kiszámításánál elsősorban a részjegy összege kerülne figyelembevételre.

Továbbra is a termelőszövetkezeti tagság alapfeltétele a tagok vagyoni közreműködése mellett azok személyes munkával való közreműködése is és a differenciált részjegyjegyzés lehetősége nem változtathatja meg az egy tag egy szavazat elvét.

A személyes vagyon nagyobb mértékű bevitele indokoltá teszi azt, hogy a tagok a vállalt kockázatukkal arányban álló kamatjövedelmet élvezzenek.

A kis szövetkezetek a munkavégzés rendjében a mai szövetkezeteknél nagyobb önállóságot élveznek.

Nyereségükből csak kötelező tartalékalap, valamint felújítási alap képzésére kerülne sor /az utóbbi az amortizációból képződik/, a fejlesztési alap képzése önkéntes lenne.

Az alacsony létszámú szövetkezetek esetén a közgyűlés, a szövetkezeti önkormányzat legfőbb szerve, amelynek összehívására negyedévenként kerülne sor.

Két közgyűlés között a vezetést három tagu vezetőség látná el, a vezetőség élén a szövetkezet elnöke állna, aki kis szövetkezet esetén nem feltétlenül függetlenített.

A személyzeti feladatok ellátása is az elnökre hárulna.

A kis szövetkezetekben a három tagu vezetőségen kívül legfeljebb három tagu felügyelő bizottság létrehozása indokolt.

Ipari szövetkezeti szakcsoport

Olyan igények kielégítésére hozták létre, amelyek más szervezeti formában nem biztosíthatók.

A szakcsoport társadalmi előnye, hogy munkavállalása a kontr munkával szemben fokozott garanciát jelentene.

Az ipari szövetkezeti szakcsoport a szövetkezeten belül önállósággal rendelkező önelszámoló szervezet lenne, önállóan kötné és teljesítené szerződéseit és ezekért elsősorban a szakcsoport tagjai maguk vállalnák a kockázatot.

A szakcsoport anyagi eszközeit az alapítók kötelesek biztosítani, de a szövetkezet saját eszközeit is díj ellenében tartós használatra átengedheti a szakcsoportnak.

Az anyaszövetkezet segíti a szakcsoport tevékenységét, biztosítja számára a szervezett anyagellátást, a megrendelések felvételét, a munkaeszközök kölcsönzését.

Az ipari szövetkezeti szakcsoport jövedelme után adót fizetne, a tagok pedig keresetiadót.

Az állami költségvetéssel a szakcsoport által közölt adatok alapján az anyaszövetkezet számolna el.

Az anyaszövetkezet ellenőrizné a szakcsoport tevékenységét, mérlegét, eredménykimutatását.

A szakcsoport tevékenységének eredményeként keletkező vagyont a szakcsoport tagjainak közös tulajdonába kerül.

A szakcsoport megszűnése esetén a szakcsoport vagyona a vagyoni és személyes közreműködés alapján felosztható lenne a tagok között.

A gebines rendszer kiterjesztése

A gebines rendszer széleskörű tapasztalatok szerint egyes javító szolgáltató tevékenységek és fogyasztási szolgáltatások

esetén jól bevált gazdálkodási forma.

A gebines tevékenység létszámát 1-2 főtől 10 főig indokolt megállapítani.

Lehetővé kell tenni a gebines tevékenységben, hogy a családtagok együtt dolgozzanak. A gebines tevékenység nemcsak fő foglalkozásként, hanem töredék munkaidőben is lehetővé váljon, minden olyan területen, ahol működését az illetékes tanács szükségesnek itéli meg.

Az ipari szövetkezetek számára tartósan nyereséget nem biztosító javító-szolgáltató tevékenységeket célszerű gebines tevékenységgé átszervezni.

A gebines egységeket versenyeztetés alapján annak kell átadni, amelyik a legnagyobb jövedelem realizálását vállalja.

A gebines tevékenység adminisztrációs kötelezettsége minimális lenne.

A szerződést az anyaszövetkezettel a gebines tevékenységet vállalók 2-3 évre kötnék, ennek letelte után ismét versenyeztetés esetén azok számára kellene odaítélni, akik a szövetkezet számára a legmagasabb fizetési kötelezettséget vállalják. Természetesen feltétlenül szükséges a gebines tevékenység állami és szövetkezeti ellenőrzése, időszakonkénti elszámoltatása, vállalt fizetési kötelezettségeinek teljesítéséről és a lakosság igényeinek kielégítésében betöltött tevékenységéről.

Az új szövetkezeti formák kialakításához viszonylag hosszabb időre és kellő tapasztalatokra van szükség.

A lakossági igények jobb kielégítése, a szolgáltatások és a háttéripari tevékenység területén jelentkező szűk keresztmetszetek feloldása azonban elkerülhetetlenné teszi a szövetkezés formáiban rejlő ki nem használt nagy tartalékok feltárását és mozgósítását.

5. Változások az ipari szövetkezetek társadalmi viszonyaiban

Az ipari szövetkezetekben módosult a társadalmi háttér, lezajlott a nemzedékváltás. A volt kisiparosok helyébe a szövetkezetekben felnevelt, mintegy 100 000 fős szakmunkás gárda lépett.

A tagsági viszony lényegét a közös munkába való részvétel mennyisége és minősége, és nem a bevitt vagyon nagysága vagy a korábban elért társadalmi státusz határozza meg. A közös gazdálkodás alapját képező szövetkezeti vagyon 98 %-a osztályhatatlan.

Az V. ötéves terv időszakában az ipari szövetkezeti dolgozók kor megoszlása a következő volt: 30 éven aluli az ipari dolgozók 40 %-a, 40 éven aluli az ipari szövetkezeti dolgozók 66 %-a.

Nemek szerinti megoszlás: Az összdolgozók 40 %-a férfi, 60 %-a nő. Ez utóbbi utal a könnyűipar és a háziipar jelentős súlyára az ipari szövetkezeti szektorban, ahol a foglalkoztatottak jelentős hányadát teszik ki a nők.

Az ipari szövetkezetekben az elmúlt tíz évben korszerűsödött az üzem és munkaszervezet, ennek keretében elterjedtek a vállalati vezetés új módszerei. Jelentősen nőtt a műszaki és gazdasági szakemberek száma és befolyása a szövetkezetekben.

A szövetkezet gazdasági és társadalmi átalakulásával szükségessé vált, hogy tartalmában és formájában fejlődjön a szövetkezeti demokrácia.

A tagsági vezetés erősítése, a szakmai vezetés és a társadalmi vezetés egységének és összhangjának követelménye, szükségessé tette a szövetkezeti önkormányzat korszerűsítését.

Ez az igény tükröződik a szövetkezeti jogszabályok módosulásában. A szövetkezeti jogszabályok 1977. évi módosítása a szövetkezeti demokráciát két irányban is tovább fejlesztette:

1. Átrendezte az önkormányzati fórumok hatáskörét.
2. Új képviseleti és új közvetlen fórumát intézményesítette a szövetkezeti demokráciának.

A munkahelyi tanácskozások és a küldött közgyűlés intézményeinek létrehozásával bővültek a szövetkezeti demokrácia keretei, szélesedett a közvetlen fórumokon résztvevők köre. 1977-től valamennyi ipari szövetkezetben intézményesítették a munkahelyi tanácskozásokat, és a 150 főt meghaladó ipari szövetkezetekben a küldött közgyűlést.

A küldötteket a szervezeti és a működési szabályzatban meghatározott arányban a munkahelyi tanácskozások soraiból választják, figyelembe véve az egyes szervezeti egységek és a tagság egyes rétegei arányos képviseletének elvét.

A küldött közgyűlés intézményesítésére azért került sor, hogy kisebb létszámával, kedvezőbb összetételénél fogva alkalmasabb fórum legyen az ipari szövetkezetek életét, gazdálkodását érintő kérdések részletesebb megvitatására, az érdemi döntésekre, illetve azok előkészítésére.

A munkahelyi tanácskozások összekötő kapocs szerepét játsszák a munkaszervezet /üzemegység, részleg, telephely/ és a szövetkezeti önkormányzati szervek /küldött közgyűlés, közgyűlés/ között.

A munkahelyi tanácskozások az ipari szövetkezeti tagok és alkalmazottak mindennapos részvételét teszik lehetővé a közvetlen munkahely és az egész szövetkezet életét érintő közös ügyekben.

A munkahelyi tanácskozások a szövetkezeti demokrácia eleven és aktív fórumai.

Itt a szövetkezeti tagok közvetlenül és őszintén nyilvánítanak véleményt a szövetkezetet érintő kérdésekben.

A legalkalmasabb fórumai a szövetkezeti tagok személyes közreműködésének és a tulajdonosi jogok érdemi gyakorlásának.

Itt válik lehetővé a szövetkezet gazdálkodását érintő kérdések érdemi megvitatása a tagokkal, az alkotó kezdeményezés kibontakoztatása.

Az ipari szövetkezetek közép távú és éves tervét, a fontosabb fejlesztéseket, az évi eredmény alakulását, a jövedelemelosztás kérdéseit, a státuszváltozásokat a munkahelyi tanácskozásokon rendszeresen megtárgyalják.

Az előbb felsorolt kérdések érdemi eldöntéséhez egyes esetekben nagyobb felkészültség, nagyobb szakmai hozzáértés és jobb informáltság volna szükséges.

A szövetkezeti döntési rendszer kialakításánál abból kell kiindulni, hogy:

1. A döntést hozó termelő kollektívák érdekeltek legyenek a szövetkezet szempontjából előnyös döntéseket hozni.
2. A döntést hozók rendelkezzenek a megfelelő információval, az optimális variáns kiválasztásához.
3. Az eredmények, amelyek alapján a döntést gyakorló kollektívák munkáját megítélik, ölelje fel a hatáskör gyakorlásának összes követelményét.

A hatáskör hat legfontosabb eleme:

1. Az adott tevékenység közvetlen irányítása, illetve végzése.
2. A döntési jogkör gyakorlása az adott tevékenység esetén.
3. A döntés jóváhagyási jogkör gyakorlása a tevékenységgel kapcsolatban.

4. Javaslattevési és véleményezési jogkör lehetősége az adott tevékenységnél.
5. Egyetértési jogkör gyakorlása az adott tevékenységnél.
6. Az adott tevékenység fölötti ellenőrzési jogkör gyakorlása.

A szövetkezetek sajátos döntési hierarchiája, a testületi döntések jelentős súlya, és a szövetkezeti demokratizmus megköveteli azt, hogy a legfontosabb kérdéseknél több döntési változat legyen a kollektíva, illetve a testület elé terjesztve. A tagságnak, illetve a vezetőségi tagoknak könnyebb lenne a döntést meghozni, mivel az előterjesztéskor ismertetnék velük az egyes alternatív megoldások előnyeit és hátrányait is. Általában a bérfejlesztési, részesedésfelosztási és beruházási kérdések esetén alkalmazzák a szövetkezeti gyakorlatban a több változatú döntéselőterjesztést.

A közgyűlés és a vezetőség munkamegosztásában az a helyes döntési mechanizmus, ha a közgyűlés az alapvető önkormányzati ügyekben és csak a legdöntőbb gazdasági kérdésekben hoz határozatot, megfelelő előkészítés és egyszerű, világos kérdésfeltevés alapján, míg a műszakilag, gazdaságilag összetettebb részletkérdésekben csak a megfelelő, speciális ismeretek birtokában a szakmai vezetés döntsön.

Az ipari szövetkezetek választott tisztségviselőinek kiemelkedő szerepe van a szövetkezet társadalmi, gazdasági céljai elérésében, az egyéni, a csoport és a társadalmi érdek egyeztetésében.

A szövetkezet dolgozóinak többsége úgy véli, hogy a valóságban a szövetkezet elnökének van nagyobb hatásköre, befolyásoló hatása a szövetkezet munkájára és nem a vezetőségnek. Egyes szövetkezeti vezetők valóban túllépik hatáskörüket, olyan kérdésekben is döntenek, beleszólnak, amelyek nem az

ő hatáskörükbe tartoznak.

A személyi jövedelmek elosztásának kérdésében nagyobb a dolgozók érdeklődése és aktivitása, az ezekben való részvétel - ben a legnagyobb a részvétel igénye.

Ezeknél a kérdéseknél a szervezeti beosztás alacsonyabb szintjén dolgozók úgy ítélik meg, hogy nincs lényeges befolyásuk a döntésekre.

A magasabb beosztású szövetkezeti dolgozók véleménye nagyobb valószínűséggel jut el a döntést hozó kollektívához, illetve nagyobb mértékben veszi azokat a döntést hozó kollektíva figyelembe.

A csoporttulajdon formája mellett azonban a testületi vezetésnek elsőbbséget kell élveznie az egyszemélyi vezetéssel szemben.

A szociológiai felmérések azonban bizonyítják, hogy a szövetkezetek döntéseire gyakorolt személyes befolyás mértékét, sőt a részvétel igényét is alapvetően a szövetkezeti dolgozónak a munkamegosztásban elfoglalt helye és az ezen alapuló érdekelttsége határozza meg.

A szakmai hozzáértés, felkészültség egyben meghatározója a műszaki, közgazdasági ismeretek szintjének és a szövetkezeti gazdálkodás és mozgalmi tevékenység ismeretének.

Mindezek egyre inkább feltételei lesznek a szövetkezet vezetésében betölthető szerepnek, részvételi készségnek és igénynek.

A szövetkezetben eltöltött idő egyértelműen növeli a szövetkezettel összefüggő szakmai, közgazdasági ismereteket, a szövetkezeti önkormányzatban való jártasságot, ezen keresztül a részvétel igényét és a befolyás mértékét.

A helyes döntés nélkülözhetetlen feltétele a megfelelő informáltság és a közvetlen érdekelttség.

Az ipari szövetkezetekben a szövetkezetek életéről, gazdálkodásáról, fejlesztéséről való tájékoztatás színvonala, s annak mértéke sem kielégítő.

A tájékoztatás nem igazodik sem tartalmában, sem színvonalában azokhoz a szintekhez, akiket tájékoztatni kíván.

A továbbfejlesztés érdekében általánossá kellene tenni a fórumok szerinti differenciált tájékoztatást.

A munkadij, a prémium és a nyereségrészesedés felosztásában növelni kellene a munkahelyi tanácskozások javaslattevő, véleményező jogait, sőt ahol ez a szövetkezet közös érdekeivel összeegyeztethető, a döntés jogát is.

Az ipari szövetkezetekben is az emberi erőforrásokban rejlik az előrehaladás legfőbb tényezője.

A termelés korszerűsítése, a műszaki fejlesztés meggyorsítása, a szövetkezeti eszközök jobb kihasználása, a munka és üzemszervezés javítása, döntően az emberi tudás, szakértelem, szervezőkészség és szorgalom színvonalától függ.

A dolgozó ember aktív részvételének hatalmas ösztönzője lehet a fejlett szövetkezeti demokrácia, az által, hogy a szövetkezeti tagság mind szélesebb körét nemcsak a termelési feladatok végrehajtójává, hanem a tervezés, a szervezés, az irányítás és az ellenőrzés tevékeny részesévé is teszi.

A fejlett szövetkezeti demokrácia az ipari szövetkezeteknek nemcsak a csoporttulajdonból eredő sajátos vonása, hanem a szocialista tulajdon továbbfejlődésével, a kommunista öngazgatás csirájának is tekinthetjük.

I R O D A L O M J E G Y Z É K

Felhasznált klasszikus irodalom:

1. Marx: A Nemzetközi Munkásszövetség alapító üzenete.
Marx-Engels: Összes Művei, 16. kötet, Kossuth, 1975.
2. Marx: A gothai program kritikája. Szikra, 1953.
3. Engels: A parasztkérdés Franciaországban és Németországban. Marx-Engels: Válogatott művek, 3. kötet, Kossuth, 1975.
4. Lenin: A koppenhágai kongresszus OSZDMP küldöttségének határozattervezete a szövetkezetekről.
Lenin: Összes művei, 19. kötet. Kossuth, 1973.
5. Lenin: Beszéd a Munkásszövetkezetek III. kongresszusán.
/1918. december 9./
Lenin: Összes művei, 37. kötet, Kossuth, 1973.
6. Lenin: A szövetkezetekről. Kossuth, 1979.

Felhasznált egyéb irodalom:

1. Dr. Benedeck Jánosné: Gazdaságstatisztika. Tankönyvkiadó, Budapest, 1974.
2. Dr. Botos Balázs+Dr. Papanek Gábor: A gazdaságosság vizsgálata az iparban. Statisztikai Kiadó, 1977.
3. Erdei Ferenc: A szövetkezeti uton, Szikra, 1956.
4. Erdei Ferenc: Mezőgazdaság és szövetkezet. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1977.
5. Dr. Égető Emese: Felhalmozás és jövedelmezőség a termelőszövetkezetekben. Kossuth, 1976.
6. Ferenci Tibor: Az ipari szövetkezeti mozgalom Magyarországon. Közgazdasági és Jogi Kiadó, Bp., 1976.

7. Ferenci Tibor: Az ipari szövetkezetek gazdasági integrációja. Szövetkezeti Kutató Intézet Közleménye, 125.sz. 1977.
8. Iparfejlesztés és iparpolitika /Szerkeszti: Román Zoltán/ Közgazdasági és Jogi Kiadó, 1980.
9. Fodor László-Orosz László: Gazdasági növekedés, iparpolitika. Kossuth, 1980.
10. Ipari szövetkezetek VII. kongresszusának jegyzőkönyve. OKISZ Labor Nyomda, 1976.
11. Juhász Pál-Pruberger Tamás: Szocialista kisvállalatok létrehozása egyéni kezdeményezés alapján. Közgazdasági Szemle, 1980. 3.sz.
12. Dr. Kádas Kálmán: Vállalatgazdaságtan. Tankönyvkiadó, Budapest, 1976.
13. Dr. Kahulits László: A népgazdaság vállalati strukturájának meghatározó tényezői./A szocialista vállalat, 7.sz./ Akadémiai Kiadó, 1977.
14. Dr. Kállai Lajos: A vállalati és szövetkezeti jövedelem-szabályozás a gyakorlatban. Közgazdasági és Jogi Kiadó, 1976.
15. Kónya Lajos: Egyszerűbb ipari szövetkezeti formák. Szövetkezetgazdaság, 1981. 1.sz.
16. Oskar Lange: Politikai gazdaságtan. I. kötet, Közgazdasági és Jogi Kiadó, 1967.
17. Paul Lambert: Szövetkezeti tan. Szövetkezeti Üzemszervezési Iroda, Szövetkezeti Kutató Csoport, 1961.
18. Dr. Megyeri Endre: Erőforrás, értékelés és jövedelemszabályozás. Közgazdasági és Jogi Kiadó, 1976.
19. Dr. Megyeri Endre: A vállalati alapok optimális kihasználása és a hatékonyságmérés néhány problémája. A szocialista vállalat, 5.sz. Akadémiai Kiadó, 1976.

20. Dr. Megyeri Endre: Gazdaságosság és jövedelmezőség.
Szöveggyűjtemény az Ipargazdaságtan tantárgyhoz,
Tankönyvkiadó, 1979.
21. Dr. Molnár Imre: A szövetkezeti vezetés kettőssége.
Közgazdasági és Jogi Kiadó, 1977.
22. Dr. Nagy Lajos: A munkatermelékenység, a személyi jövedelmek és kapcsolatuk a mezőgazdaságban.
Közgazdasági és Jogi Kiadó, 1976.
23. Dr. Nagy Lajos: A szocialista szövetkezet vállalati jellege. A szocialista vállalat, I. kötet. Akadémiai Kiadó, 1975.
24. Dr. Nagy László: A szövetkezeti jog alapkérdései.
Akadémiai Kiadó, 1977.
25. V.V. Novozsilov: A ráfordítások és eredmények mérése a szocialista gazdaságban.
A matematika alkalmazása a közgazdasági kutatásokban, Közgazdasági és Jogi Kiadó, 1962.
26. Dr. Nyitrai Ferencné: A hatékonyságvizsgálatok tapasztalatai az iparban. A szocialista vállalat, 5.sz. Akadémiai Kiadó, 1976.
27. Dr. Nyitrai Ferencné: Ipari strukturánk, változások, hatékonyság. Kossuth, 1977.
28. Dr. Ollé Lajos: A munkatermelékenység fogalma, a munkatermelékenység mérésének egyes kérdései.
Akadémiai Kiadó, 1967.
29. Dr. Ollé Lajos: A gazdasági hatékonyság mérésének, elemzésének statisztikai problémái. A szocialista vállalat, 5.sz. Akadémiai Kiadó, 1966.
30. Dr. Ollé Lajos: Iparstatisztika. I-II-III. Tankönyvkiadó, 1978.
31. Román Zoltán: Termelékenységünk az iparban. Közgazdasági és Jogi Kiadó, 1973.

32. Román Zoltán: Az ipargazdaságtan. Akadémiai Kiadó, 1978.
33. Román Zoltán: Termelékenység és gazdasági növekedés.
Közgazdasági és Jogi Kiadó, 1977.
34. Simán Miklós: Hatékonyság, gazdaságosság, termelékenység.
Gazdasági életünk időszerű kérdései, Kossuth, 1973.
35. Sternthall János: Termelési kooperáció a gépiparban.
Akadémiai Kiadó, 1979.
36. Szabó Kálmán: A tulajdon fogalmához. Tézisek a Marx Károly
Közgazdaságtudományi Egyetem tudományos ülészekére,
1969.
37. Szabó Kálmán: Gondolatok az egységes vállalatelmélet ki -
fejlesztéséről. Közgazdasági Szemle, 1973. 10. sz.
38. Szabó Kálmán: A szocialista vállalat alapfunkciói politi-
kai gazdaságtani megközelítésből. A szocialista
vállalat, 7.sz. Akadémiai Kiadó, 1977.
39. Tellér Gyula: A magyar kisipari szervezetek története
1945-62.
Szövetkezeti Kutató Intézet Közleményei, 84.sz. 1972.
40. Dr. Zelkó: Vállalatelmélet és politikai gazdaságtan. K.J.1978.
41. A társadalmi termelés hatékonyságának kérdései /Szerkeszti:
Tolkacsev/ Közgazdasági és Jogi Kiadó, 1975.
42. Wilcsek Jenő: Ipargazdaságtan I-II.kötet, Közgazdasági és
Jogi Kiadó, 1966.
43. Wilcsek Jenő: Korszerű kis és középüzemek a magyar iparban.
Közgazdasági Szemle, 1970. 7-8.sz.
44. Wilcsek Jenő: A népgazdaság vállalati strukturája.
A szocialista vállalat, 7.sz. Akadémiai Kiadó, 1977.
45. Zala Julia: Gazdasági hatékonyság - termelési szerkezet.
Kossuth, 1974.

TARTALOMJEGYZÉK

Előszó.	1.
I. Az ipari szövetkezeti mozgalom kialakulása és fejlődése a kapitalizmusban.....	5.
1. Az ipari szövetkezeti mozgalom elméleti és történelmi előzményei.....	5.
2. Az ipari szövetkezeti mozgalom kibontakozása a felszabadulás előtti Magyarországon.....	15.
II. Az ipari szövetkezetek funkciói a kapitalizmusból a szocializmusba vezető átmeneti időszakban.....	21.
1. A marxizmus klasszikusainak nézetei a szövetkezetek szerepéről a kapitalizmusból a szocializmusba való átmeneti időszakban.....	21.
2. Az ipari szövetkezeti mozgalom kibontakozása a felszabadulás utáni Magyarországon, a mozgalom szocialista átalakulása.....	25.
3. Torzulások a szövetkezetpolitikában és ezek hatása az ipari szövetkezetek fejlődésére.....	33.
4. Az MSZMP új szövetkezetpolitikája, a korábbi hibák kijavítása.....	41.
5. Az állami iparban végbemenő strukturális változások 1957-65 között. Az iparban végbement centralizáció és ennek hatása a szövetkezetek fejlődésére.....	43.
6. A termelés koncentrációjának meggyorsulása a III. és a IV. ötéves terv időszakában és az ipari szövetkezetek gazdasági funkcióinak ezzel összefüggő változásai.....	55.

III. Az ipari szövetkezeti tulajdon fejlődése a gazdasági mechanizmus reformjának bevezetése utáni időszakban	60.
1. Az ipari szövetkezeti tulajdon megítélésében végbement változások.....	60.
2. Az ipari szövetkezetek vállalati jellegének kibontakozása.....	67.
3. Az ipari szövetkezetek jövedelemérdekeltségének problémája.....	71.

IV. Az ipari szövetkezetek korszerű kis és középüzemmé válásának folyamata, a tíz éves fejlesztési program megvalósulása az ipari szövetkezetekben.....	79.
1. Az ipari szövetkezetek dinamikus növekedése a IV. ötéves terv időszakában.....	79.
2. A növekedés feltételeinek módosulása az V. ötéves terv időszakában.....	84.
3. A javító-szolgáltató tevékenység a tízéves fejlesztési program megvalósításának időszakában.....	88.

V. Hatékonyság, munkatermelékenység, jövedelmezőség alakulása az ipari szövetkezetekben.....	96.
1. A hatékonyság, munkatermelékenység, népgazdasági és vállalati szintű értelmezése.....	96.
2. A gazdasági hatékonyság, a munkatermelékenység és a jövedelmezőség alakulása a fent leírt mutatók alapján a szocialista ipar állami és szövetkezeti szektorában.....	106.

3. A lekötött összmunka hatékonyságának vizsgálata az összehasonlítható iparágakban..... 119.

VI. Következtetések levonása, az ipari szövetkezetek perspektívái.....	135.
1. Az üzemi méretekben végbemenő változások.....	135.
2. Az ipari szövetkezeti tulajdonforma összhangja a korszerű kis és középüzemek termelőerőivel.....	138.
3. A korszerű kis és középüzemek termelőerői további fejlődése a VI. és VII. ötéves terv időszakában...	147.
4. Az ipari szövetkezeti tulajdon perspektívái.....	152.
5. Változások az ipari szövetkezetek társadalmi viszonyaiban.....	163.
Irodalomjegyzék.....	169.
Tartalomjegyzék.....	173.

15-65/1981.

.....bksz.

Dr.Égető Emese elvtársnőnek
egyetemi docens

Szépkuti István

Tárgy:

doktori szigorlata.

Melléklet: 1 db disszertáció

H e l y b e n

Professzor Elvtárs!

Mellékelve **Szépkuti István: Az ipari szövetkezetek fejlődése és
perspektívái Magyarországon**

című doktori értekezését tisztelettel felkérem, hogy azt megbirálni
sziveskedjék. Legyen szabad Professzor Elvtárs szives figyelmét fel-
hivnom tanácsülésünk ama határozatára, amely a birálat elkészítésének
és benyújtásának legkésőbbi határidejét a kézhezvételtől számított
harmadik hónap utolsó napjában állapította meg.

A mellékelte értekezést a birálat elkészítése után sziveskedjék átadni
tanszéke könyvtárosának leltárba vétel és a könyvtárban való elhelye-
zése céljából.

Szeged, 1981.jun.29.

Lajos Lajos

.....
dékán

A kiadmány hiteles:

Dr. Égető Emese
.....
főelőadó

Kapták: **Dr. Nagy Lajos prof.**

Dr. Égető Emese docens

..... társbiráló

B i r á l a t

Szépkuti István: Az ipari szövetkezetek fejlődése és perspektívái Magyarországon c. doktori értekezéséről

Iparpolitikánk és szövetkezetpolitikánk egyik aktuális, de korábban elhanyagolt kérdését választotta a szerző témájául. Aktualitását bizonyítja, hogy mire dolgozatának bírálatára kerül sor, a gyakorlati gazdaságpolitika konkrétan is foglalkozik a kérdéssel /kis szövetkezetek, kisvállalkozás/ - ami elég bosszantó lehet egy elméleti kutató számára. Elégtételül szolgálhat viszont az, hogy a gazdaságpolitika bevezetésre kerülő megoldási módjai egybe esnek a szerző javaslatainak fő irányvonalával.

Szépkuti István nagy körültekintéssel, kellő elméleti és történeti megalapozással kezeli témáját. A felhasznált irodalom kellő tájékozottságról, a statisztikai anyag pedig megállapításainak és következtetéseinek megalapozottságáról tanuskodik.

Tárgyának kifejtésében következetesen igyekszik alkalmazni a történeti és logikai egységét, ami nagymértékben hozzájárul mindanivalójának hitelességéhez. Az elemző részek nagy erénye, hogy az ipar belső anyagi-technikai viszonyait - a nagy és kisipar, a nagy- közép- és kisvállalat funkcióját, helyzetét és fejlődését összefogja szerves egésszé a társadalmi-gazdasági viszonyokkal /a szövetkezeti gazdálkodás kérdéseivel/. Ugyanakkor nem elégszik meg az objektív helyzet, a fejlődési tendenciák leírásával, hanem összeveti - ahol erre mód van - a tényleges helyzetet a gazdaságpolitikai koncepcióval is.

Igen szellemes - s a szokásostól eltérő - módszert alkalmaz a hatékonyság mérésére és összehasonlítására. A ráfordítások közös nevezőre hozása a lekötött munka /és nem a folyó-, az eleven munka/ révén nem túl gyakran alkalmazott módszer a jelenlegi gyakorlatunkban.

Rendkívül érdekes a jövedelemérdekeltséggel kapcsolatos, adatokkal alátámasztott elemzése. Kár, hogy a következtetések levonásában nem mindig következetes. /Helyenként kerülgeti a problémát./

A szövetkezeti szektorra vonatkozó, alapvetően helyes megállapításai mellett az állami szektorral való összevetés során jó

lett volna, ha a tulajdonviszonyok elemzése mellett /és a kisüzem vizsgálata mellett/ a vállalati forma összehasonlítására is kitér. Kétségtelen, hogy témája a szövetkezet, de e szektor létjogosultsága nemcsak a kisüzem szükségességéből fakad. A szövetkezeti forma kimutatott előnyei pedig nemcsak saját életképességéből és rugalmasságából, hanem az állami vállalatok jelenlegi formájának merevségéből is. A szövetkezeti forma előnyének tűnik így a létező vállalati forma hátránya is.

A disszertáció legfőbb hiányossága a kifejtés egyenlőtlen színvonala: helyenként aprólékos, máshol tézisszerű. A lábjegyzetek szinte kizárólag forrásmegjelölések; bizonyos szövegrészek levitele ide kiegyenlítettébbé tehetné volna a fő mondanivalót. A táblázatok "rendezetlennek" tűnnek, s a fogalmak használata is lehetne helyenként precízebb.

Minden összevetve, Szépkuti István értekezését igen színvonalas, értékes, s feltétlenül továbbfejlesztendő munkának tartom; sőt, aktualitását tekintve megjelentetését /vagy legalább egyes részeinek megjelentetését/ is javaslom.

Mindezek alapján az értekezés summa cum laude minősítését javaslom.

Dr. Égető Emese
docens

B i r á l a t

Szépkuti István: Az ipari szövetkezetek fejlődése és perspektívái Magyarországon

Látészatra úgy tűnik, hogy a szerző fontos, de mégis periférikus témát választott disszertációja tárgyául. Az ipari szövetkezetek a valóságban nagyon sok politikai gazdaságtani elméleti és gazdaságpolitikai kérdés hordozói. Hiszen a szövetkezet, így az ipari szövetkezet is, fontos vállalati forma, napjainkban a háttéripar és kis szocialista vállalkozás egyik nem elhanyagolható formája. Ezért a témaválasztás időszerű és indokolt.

I.

A disszertáció tartalmi érdemei

A disszertáció - amely hat jól szerkesztett és egybe-dolgozott fejezetből áll - céljaul egyrészt az ipari szövetkezeti mozgalom fejlődésének /ennek magyarországi állomásait/ vizsgálatát tűzi ki. Másrészt az ipari szövetkezeti viszonyok néhány gazdaságelméleti kérdését vizsgálja szinvonalasan. Így az ipari szövetkezeti tulajdon jellege, vállalati sajátosságai, érdek-érdekeltségi viszonyok az ipari szövetkezetekben. Továbbá olyan gazdaságpolitikai érdeklődésre is számottartó kérdést vizsgál, mint a gazdasági növekedés /hatékonyság, termelékenység/ alakulása az ipari szövetkezetekben, a korszerű kis- közép-üzemmé válás kérdése, a tevékenység-megosztás az árutermelés és szolgáltatás között.

A disszertáció jelentős irodalmat dolgoz fel több területen statisztikai-empirikus elemzést is végez. Érdemeit - a teljesség igénye nélkül - a következőkben összegezhetem.

1. A szövetkezeti mozgalom történeti fejlődésében kifejti az ipari szövetkezetek specifikumait, felhasználva a klasszikusok írásait.

2. A szövetkezeti ipar fejlődését az állami ipar által teremtett környezetben vizsgálja, nem megfelelően a kölcsönhatásaikról. Dicsérendő az is, hogy ahol nem indokolt, nem "erőszakolja" az állami és szövetkezeti ipar összevetését.

3. Az anyagi-technikai folyamatok és a szövetkezeti gazdasági viszonyok, valamint funkciókat kölcsönös összevetésében vizsgálja. /Pl. a koncentráció fejlődése és a szövetkezeti funkciók változása/.

4. Feltárja a kis- és középvállalatok szövetkezeti sajátosságait és szerepüket a háttériparban, amit egyáltalában nem lehet "hátrány" iparként kezelni.

5. Nagyon szemléltetően mutatja be azokat az irányítási típusokat, amelyekre a közvetlen és közvetett eszközök bizonyos aránya a jellemző, és helyezi el ebben a rendszerben a szövetkezeteket.

6. Differenciáltan elemzi a hatékonyság különböző mutatóinak alakulását az ipari szövetkezetekben.

7. A disszertáció jól jelöli meg azokat a tendenciákat, amelyek jellemzőek lesznek az ipari szövetkezetek továbbfejlődésére. Figyelemreméltóak a szövetkezet és magánipar, a szövetkezet és a családi kiegészítő tevékenység kapcsolataira vonatkozó javaslatai. Ezek megelőzték a kisvállalkozásra vonatkozó legújabb állami rendelkezéseket.

II.

A disszertáció fogvatékosságai

1. Esetenként pontatlanul használ fogalmakat, pl. "a gazdaságirányítás és szabályozás átfogja a szövetkezeteket is" /61. old./ Talán a szabályozás az nem irányítás?

2. A szerkesztésben következetesebb elveket lehetett volna vizsgálni. Így a termelési viszonyok valamilyen rendszere alapján tárgyalni az ipari szövetkezetek gazdasági viszonyait.

Pl. munka- és elsajátítási viszonyok, illetve technikai és gazdasági viszonyok.

3. A gazdaságirányítást és szövetkezeti irányítást is jobb lett volna a szokásos bontásban tárgyalni: tervezés, szabályozás, szervezet.

4. Azt hiszem annak hangsúlyozása mellett, hogy az ipari szövetkezet is szocialista, indokolt lett volna annak a hangsúlyozása is, hogy "mi maradt meg specifikumaiból" az állami vállalatokkal összevetve.

5. A munkahelyi demokrácia más szövetkezetektől és az állami vállalatoktól eltérő jellemzői "többet érdekeltek" volna.

6. Az árutermelői és szolgáltató tevékenység, ennek érdekelttségi és egyéb befolyásolói többet igényeltek volna.

7. Az érdek és az érdekelttség megkülönböztetése gyakran "zavart okoz".

8. Nagyon szinvonalas az az elemzés, amely a szövetkezeti érdekelttség alakulását és sajátosságait vizsgálja. Azonban hibának tartom, hogy a következtetések nincsenek levonva. Talán úgy kell érteni, hogy mivel nem nőtt az egységnyi összerfordításra jutó tiszta jövedelem /nyereség/, sőt az egységnyi munkabérre és eszközre jutó tiszta jövedelem sem, ezért a szövetkezetekben a bruttó jövedelem-érdekelttség érvényesül? Vagy úgy, hogy a szabályozórendszer által teremtett gyakorlat nem hozza a bruttó jövedelmi érdekeltséget? De akkor az elven vagy a gyakorlaton kell-e változtatni, ez a kérdés?

III.

Szerkezeti és egyéb kisebb fogvatékosságok

1. Egyes helyeken a disszertáció tulzatosan tézis-szerű.

2. A táblázatok nincsenek sorszámozva, és nem derül ki, hogy a forrást teljesen átvette, vagy saját számításai. A táblázatoknak nincs címük.

3. Kiemelések nincsenek és összefoglalások sem.

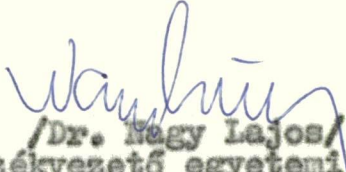
4. Nem érthető, hogy a "beruházásoknak miért hosszú a megtérülési ideje". Ez általában nem igaz, éppen e területen rövidebb, és ágazatonként is változik. /137. old./

5. Az integráció és kooperáció az nem azonos. /137. old./

Összefoglalva: A csaknem 150 oldalas, hat fejezetet tartalmazó disszertáció nemcsak a benne lévő munka mennyiségével tűnik ki, hanem több eredeti gondolatot is tartalmaz, jól ötvözi az elméleti kérdéseket a gyakorlattal, a szövetkezeti kutatás elismerendő terméke.

A meglévő fogyatékokait a disszertáció további kutatásai során javíthatja. Ennek megfelelően summa cum laude minősítésre javaslom.

Szeged, 1981. október 6.

/Dr. Nagy Lajos/
tanszékvezető egyetemi tanár